

Za konec tedna

Sobotna priloga Dela

Iz vsebine:

BREZ SKLEPOV DRŽAVE
Inž. Tone Tribušon
o policentričnem razvoju

IVAN VIDIC
DR. MARA BEŠTER
Portret tedna

ZEMLEVID
"NOVEGA IZRAELA"
Različni načrti

NOVO VINO
V STARIH MEHOVIH
Drugi o nas

SLAVKO FRAS
ZALOSTNA KVADRIGA
Berlinski zapisi

DUSAN DOLINAR
AMERIŠKO "STANJE SVETA"
Nixonova zunanje-politična
poslanica

TIT VIDMAR
REHABILITACIJA BABIC
IN TAŠČ
ZSSR

JOLKA MILIC
PAVLE ZIDAR: TUMOR
Recenzija

TANJA PREMK
DA ALI NE - MASKARADA?
Dilema privatnika
ali smiselno odločitev

DR. JOZE POTRO
O DOVOLJENEM SPLAVU
Iz knjige
"O socialističnem humanizmu"

NOVE KNJIGE

FRANCE NOVŠAK
PRITISK ČASA
Človek v stiski

JANEZ JEROVSEK
RAZPISI ZA VODILNE KADRE
- DEMOKRATSKA BURKA
Polemika

FRIDERIK GERL
ČLOVEK IN KEMIJSKA
TEHNOLOGIJA
Pred kongresom

MITJA JERMOL
OH, TE ŠVEDSKE KOMEDIJE
Filmsko pismo

VITKO MUSEK
FERNANDEL
Spominski zapis

JOZE JAN
BLEJSKO JEZERO
Nekaj iz minulosti
in o njegovem zdravljenju

ALEKSA GERLOVIC
SVET, KI ŽIVI
LE OD SPOMINOV
Zapis s popotovanja

POŠTNI PREDAL ŠT. 29

Marsikdaj se kdo od Slovencev potirka na prst, da smo na statistični lestvici zaposlovanja žensk tretji na svetu — za Sovjetsko zvezo in Japonsko. Po podatkih Zavoda za statistiko SR Slovenije je bilo lani med zaposlenimi v naši republiki 41 odstotkov žensk, v nekaterih občinah pa je ženske delež celo presegal 50-odstotnega. Tako je bilo v občini Domžale med zaposlenimi 53,6 odstotka žensk, v Gornji Radgomi 53,9, v Izoli 52,7, v Ljubljani-Centru 53,6, v Logatcu 50,3, v Skofji Loki 50, v Trzinu pa 52,7 odstotka. V to statistiko niso osteli kmečke ženske in sploh gospodinjice, ki se ubadajo z gospodinjstvi deli leto in dan.

Ce pa pogledamo na ta podatek, ki nas v svetovni tuči v nekem smislu lahko pravičije, »druga« plat, moramo ugotoviti, da žensk v vključevanju v proizvodni proces se nismo izenačili z moškimi, če v tem smislu seveda sploh lahko govorimo o enakopravnosti. Šele ko bomo uredili otroško varstvo, celotno šolanje otrok, upravljanje mater samohranilk, stanovanjsko upravljanje, ko bomo odpravili ženske nočne izmene, prenapolnjen ponedeljek vedno zakoreninjeno varčevalno miselnost in izpolnili še nekatere druge potrebe, katerih izpolnitev je odvisna od materialne baze družbe, bomo lahko šele začeli govoriti o enakopravnosti družbeni vlozi žensk.

V sedanjih razmerah, čeprav se stvari počasi zboljšujejo, se besede o dejanski enakopravnosti žensk izgubljajo v veter. Formalno je položaj žensk v družbi res trdn in enakopravno določen, toda naše, predvsem materialne zahteve prehitujejo možnosti.

Enakopravnost v družbi, ko bo urejena po naših željah, bo zlahka uresničljiva. Gotovo bo k materialno in socialno uredjeni družbi mnogo pomagalo tudi delo 41 statističnih odstotkov zaposlenih žensk. Ob tem popludu na precej oddaljeno, temer za tisti odstotki in bojem za boljši kos kruha skrivata tudi nemalo družinskih prepričev, je marsikateri otrok prepričan ulici, se ženske izčrpajo, da ob prazniku ne govorimo o še drugih, bolj žalostnih dejstvih.

Šopki in deklaracije so premalo

Misli, ki ne veljajo samo za praznik

Povedati moramo, da je naša mala anketa o družbenem položaju žensk na Slovenskem zajela blizu 200 žensk iz vseh pokrajin naše republike, vendar je moralo spriču odmerjenega prostora precej odgovorov ostati še v predalu. S tem seveda ni rečeno, da teh neobjavljenih misli nismo prebrali in upoštevali, želimo le poudariti, da so bila neobjavljena mnenja v bistvu identična z objavljenimi. Vsem ženskam, ki so se našim dopisnikom prijazno odzvala na pogovor, se najlepše zahvaljujemo.

Poglejmo tedaj, kaj menijo Slovenke o svojem položaju, delu in težavah v dandanašnji družbi.

Za nežni spol dve izmeni

JELKA PEŠTAJ, upokojena novinarka iz Maribora: »Če bi enakopravnost ne ostajala zapisana samo v naši ustavi in družbenih deklaracijah, če bi bila uresničena in priznavana tudi v vsakdanjem življenju, potem slovenske žene res ne bi imele vzrokov za občutek, da so enakopravne le na papirju in da se jim ta izbojovana pravica priznava le 9. marca.

Dokler so zaposlene, so na delovnih mestih, pa tudi tu ne povsod, enakopravne. Po delu, v družini, pa je za večino žensk konec enakopravnosti. Vsa skrb za preskrbo družine, nega in vzgoja otrok so bolj ali manj izključno na ramenih žena. Nekateri se čudijo, odkod družbena neuhajarnost žensk, ne spominjo pa se, da je od tako imenovanega nežnega spola preveč terjati dve delovni izmeni na dan. Moralni se bodo sprizajmili s tem, da se skoraj polovica zaposlenih pri nas ne more vključevati v družbeno in samoupravljajvsko aktivnost, ker jim družba tega ne omogoča. Prav bi bilo, če bi se ob 8. marcu zamislili tudi nad temi dejstvi in skušali najti rešitve. Šopki in ponavljanje napisanih deklaracij ne rešujejo ničesar.

EMA MILARIC, delavka iz Petanjov: »Imam družino z dvema otrokoma, delam pa v polmilitari Slatine v Radenci. Kadar delam popoldne, na vem, kam bi z otrokoma. Začasno sem to vprašanje rešila tako, da ju odnesem v varstvo k neki ženski. Za gospodinjstvo in vzgojo otrok skrbi tudi mož. Poznam pa veliko primerov, kjer tega ni. Tudi v krajevnih sredstvih bi moral poskrbeti za organizirano otroško varstvo.

Z eno plačo se ne da živeti

MARLIJA STRAZAR, delavka pri kombi-natu Zalec: »Kot mnoge druge, sem se tudi jaz redno zaposlila predvsem zato, ker z eno plačo se ne more živeti. Tudi ko so bili otroci še majhni, sem iskala delo kot sezonska poljska delavka. Zdaj, ko imamo dve plači, nam gre sicer nekoliko bolje, imamo pa druge težave. Veste, delo na kmetijskem pokraju je drugačno kot delo v tovarni, vendar je zame najvažnejše, da ga sploh imam. Ženska je pri nas sicer enakopravna, ima pa veliko več dela kot moški. To še posebej velja za preproste ljudi, ki si ne morejo privoščiti pralnih strojev in drugih pripomočkov. Za mojo generacijo žensk je značilno tudi to, da nam je vsaka možnost šolanja vojna. Idealno bi bilo, če bi možje zaslužili toliko, da bi lahko žene ostale doma in se v miru posvetile otrokom in gospodinjstvu.

Mesto in vas - dva pola

PROF. INŽ. ARH. JAKICA ACCETTOVA iz Ljubljane: »Poudariti moram, da so po vojni možnosti za študij žensk veliko večje. Včasih žensko mnenje tudi med inteligenco ni veliko pomenilo, zdaj pa opažam, da se enakopravnost prebija — posebno med mladimi. Morda je nekakšni znanji obras tega tudi uniseks moda. Večino dneva predvimo ob delu. Če bi moški in ženske tu kaj ne našli skupnega jezika kot enakovredni vrstniki, bi delo težko opravili. V zadnjih letih se je odnos do žensk tako spremenil, da se mi zdi, da lahko polnovredno delam.

TEREZIJA GLUŠIČ, gospodinja iz Arje vasi: »Življenje žene na kmetih se razlikuje od življenja žensk, ki hodijo v tovarne ali pisarne. Kmečka žena je še vedno naj-več vredna taktar, ko je dovolj močna za več doma in na polju. O kakšni družbeni pomoči vsaj pri nas ni govora, za vse je človek sam, posebno, ko ostari. Otroci imajo svoje počitnice, nihče noče ostati kmet. Ni čudno, da se mlada dekleta branijo pri-ženiti oče na velike in dobre kmetije. S tem seveda ne mislim, da je življenje zaposlenih žensk v mestih lažje, zdi se mi pa, da se je v mestu lažje zagnati kot na vasi.

ANTONIJA ČAS, gospodinja iz Turške vasi: »Kaj naj bi vam povedala o delu

kmečke ženske? Poleti delo od 5. zjutraj do 10. zvečer. Pri nas še gre, ker smo kupili kmetijske stroje, buje je na kmetijah, kjer tega nimajo. Zdravstveno varstvo imamo zdaj urejeno, to je napredek. Toda na kmetijah ostajajo samo še stari ljudje, mlada odhaja. Pokojnine bo treba urediti. Kmečke ženske se sestajemo samo enkrat na leto — na 8. marec. Druge dni, razen praznikov, pa delo, delo.

MARTINA SKOBIR iz Podgorja pri Slovenem Gradcu: »Imamo majhno kmetijo na hribu. Doslej sem pomagala doma. Najbrž predolgo, človek mora misliti tudi na se. Otroci nimam in tudi poročena nisem. Rada bi se osamosvojila ter si uredila življenje. Tudi danes sem iskala delo v Slovenem Gradcu in Velenju. Objubljaljo, čag pa teče. Ne bi hotela ostati večna žrtev majhne kočice in strme zemlje nad Pohor-jem.

Sedem kilometrov podeželske učiteljice

CVETKA SELES, učiteljica v Gorenjem Leskovcu pri Senovem: »Še osmo leto delam na tej oddaljeni šoli. Bila sem stipendistka občine Krško, poslali so me v ta kraj, kjer se namesto šestih mučimo samo štiri učiteljice. Stanujemo kar v šoli. Ob petih popoldne odrine vsaka na svoj dom. Mož je zaposlen v celjski tovarni EMO. Rada bi se mu pridružila, saj mi ni vseeno, da sem ves teden ločena od triletnega otroka. S seboj ga ne morem vzeti, ker delam ves dan in nima koga paziti nanj. Zdi se mi, da bi moral tudi mestni učitelj kdaj na oddaljene šole, da bi izkusili, kaj pomeni, če imaš do železniške postaje sedem kilometrov. Prav nič nam ne pomaga, če nas pomiljujejo in delijo pohvale. Brez mentorjev nazadujemo tudi strokovno.

PAVLA JANEŽIČ, delavka v steklarni Hrastnik: »V našem podjetju je 86 mater samohranilk, ki si pomagajo, kot vedo in znajo. Po dve živita skupaj, ko je ena od njih pri otrocih, druga dela. Tiste, ki so same, plačujejo za otroško varstvo od 200 do 250 dinarjev na mesec. Naša komisija bo predlagala delavskemu svetu steklarnice, naj zgradi samost dom za ženske.

CIRILA JAGER, medicinska sestra iz Celja: »Što pet dni porodniškega dopusta pač ni dovolj, da bi lahko rodili, da smo v redu poskrbeli za našo mlado mater. Moral bi ji omogočiti, da se vsaj do prejšega leta vsa posveti svojemu mladiču, posebej

(Nadaljevanje na 14. strani)

JOCO ŽNIDARSIČ: NA IZLETU

Zdravstvo

Huda, toda ozdravljiva bolezen

Teden boja proti raku

Od 1. do 8. marca poteka prvi vsejugoslovanski teden boja proti raku. Posvečen je zgodnjemu odkrivanju raka na vratu maternice in dojke pri ženah. V Sloveniji so akcijo podprli Konferenca žena za družbeno aktivnost, Rdeči križ, Slovensko zdravniško društvo, onkološki inštitut in iniciativni odbor društva za boj proti raku.

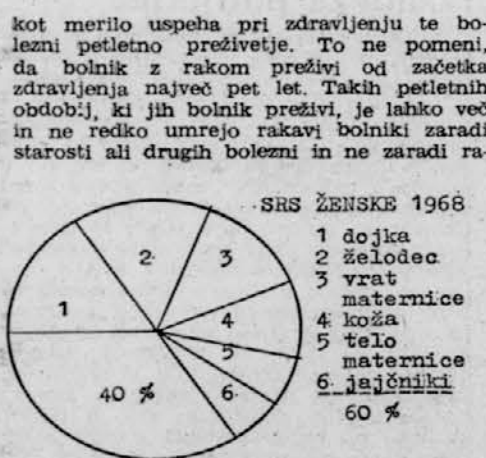
Nedvomno je, da tudi pri nas obolenost za rakom narašča tako kot drugod po svetu in da je zato še kako prav, da bčasno opozorimo na ta problem. Register raka za Slovenijo pri onkološkem inštitutu, ki deluje od leta 1960, beleži, da zbolijo v Sloveniji vsako leto sto ljudi več kot prejšnje leto. Tega porasta ne pripisujemo samo povečanju števila prebivalstva in podaljšani življenjski dobi, uspešnejšemu ugotavljanju raka in boljši evidenci, temveč tudi dejanskemu naraščanju obolenosti, ki je verjetno posledica vedno večjega vpliva škodljivih dejavnikov v našem življenjskem okolju, ki povzročajo ali pospešujejo nastanek raka.

Čedalje več obolelih

V Sloveniji je leta 1960 zbolelo za rakom 1800 prebivalcev, leta 1968 pa že skoraj 4000. Pogostnost obolenjavanja je različna pri moških in ženskah, prav tako pa je med spoloma različna tudi pogostnost posameznih oblik raka. Pri moških je največ raka na pljučih. Lani smo zabeležili 400 novih primerov, leta 1955 pa je 200 primerov tega raka. Na drugem mestu je rak na želodcu s 370 primeri lani. Prostata, danke, koža, požiralnik, krvotvorno tkivo in grlo so za pljuči in želodcem najpogostejše prizadeti organi pri moških.

Pri ženskah je na prvem mestu rak na rodljih, tj. na vratu maternice, telesu, maternice in jajčnikih s skupno okoli 450 na novo obolelih na leto. Od tega jih največ, okoli 3000 oboli za rakom na dojki. Na drugem mestu je rak na vratu maternice, približno 300 novih primerov na leto. Sledi rak želodca, kože, danke, pa tudi pljučnega raka je med ženami vedno več, nedvomno zaradi vedno večjega števila kadilk.

Zaradi lažje primerjave uporabljamo

ka. V povprečju dandanes ozdravimo eno tretjino bolnikov, matem ko v začetku tega stoletja ni uspelo pozdraviti praktično nobenega. Zahvala za to gre kirurgiji, radioterapiji in kemoterapiji.

Predvsem pravočasna diagnoza

Napredek kirurgije, fiziologije in anesteziologije je omogočil bolj kompleksne, temeljitije in večkratne operacije. Radioterapija se je oborožila poleg rentgenskih žarkov še z izvori kobalta, s hitrimi elektroni. Kaže pa, da bodo v bližnji prihodnosti na voljo delci atoma, pimezoni, še večjih energij. Po drugi svetovni vojni se je razmahnila tudi kemoterapija, ki ima danes na voljo zelo uspešna zdravila, s katerimi je moči pozdraviti nekatere vrste raka.

Vendar pa sam napredek medicinske ni edini, od katerega so odvisni rezultati zdravljenja. Raziskave namreč kažejo, da bi več kot polovico bolnikov, obolelih za rakom, lahko pozdravili s sodobnimi metodami, če bi bila diagnoza postavljena pravočasno. Uspeh zdravljenja pri posameznih vrstah raka so različni. Pri kožnem raku dosežemo skoraj 100 odstotkov ozdravljenj. Pri zgodnjih oblikah raka na vratu maternice prav tako dosežemo dobre uspehe, saj pozdravimo 90 odstotkov bolnik. Pri napredovanih stadijih tega raka pa so rezultati občutno slabši. Ko se je bolezen razširila še na druge organe, lahko dosežemo ozdravitev oziroma začasno izboljšanje samo v približno eni desetini primerov. Rak na dojki pozdravimo v začetku obolenja v približno 80 odstotkih primerov. Pri zelo napredovanih stanjih pa se odstotek letnega preživetja zniža na 10 odstotkov. Rezultat zdravljenja, ki jih dosežemo pri posameznih vrstah raka, so zelo različni. Vsem vrstam pa je skupno, da je uspeh toliko boljši, kolikor bolj zgodnja je diagnoza. Pri uspešni zdravljenju nedvomno odločajo še drugi številni pomembni dejavniki, npr. agresivnost tumorja, vendar bo leta vplivala tem manj, čimprej bomo bolezen ugotovili in zdravili.

Dobri sadovi citodiagnostike

Dandanes imamo več možnosti za zgodnje odkrivanje raka. Naj omenimo samo citodiagnostiko, ki omogoča zgodnjo diagnozo raka, pa tudi predrakavih sprememb na vratu maternice. Ta metoda je zelo preprosta: z njo je moč v izcedku nožnice pod mikroskopom ugotoviti celice raka na samem začetku obolenja, ko žena še nima težav in ko se celo zdravnik pri pregledu ne najde nikakršnih sprememb na vratu maternice.

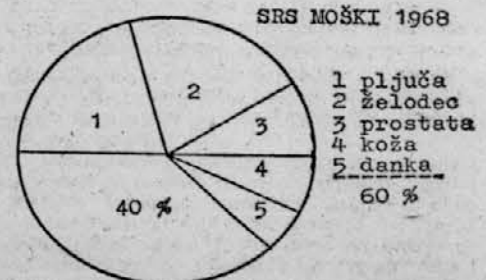
Za zgodnje odkrivanje raka na maternici uporabljamo pri nas citodiagnostiko že od leta 1956. V Sloveniji je ginekološka služba organizirala mrežo dispanzerjev, ambulanz in citoloških laboratorijev, kjer odzema in pregledujejo brise. Tako dobno organizirana služba je npr. na širšem ljubljanskem območju uspela zajeti okoli 60 odstotkov vseh žena med 30. in 50. le-

tom starosti, tj. v tako imenovani ogroženi starosti, ko je ta vrsta raka najbolj pogostna.

V citološkem laboratoriju klinike za ženske bolezni in porodništvo v Ljubljani, kjer vodijo kartoteko vseh primerov, vedo povedati, da je več kot desetletna uporaba te metode dala že dobre sadove. Najbolj pomembna je ugotovitev, da se je v skupini žensk, ki redno hodijo na preglede, obolenost za rakom na vratu maternice, znižala na polovico. Razveseljiv je tudi podatek, da ugotovimo dandanes s to metodo že več kot 80 odstotkov primerov raka v zgodnjem stadiju, pa tudi število primerov z napredovanim rakom je manjše. Zato so tudi rezultati zdravljenja boljši. Če bi vsaka ženska, stara kar 25 let, vsaj enkrat na leto obiskala zdravnik, bi lahko v prihodnosti pričakovali še boljše uspehe in tudi dočakali, da bo ta rak v vsakem primeru ozdravljiv.

Prav zaradi te preproste možnosti za zgodnje odkrivanje raka na vratu maternice ter velikega števila žensk, ki za njim obolevajo je I. vsejugoslovanski teden boja proti raku posvečen borbi proti temu raku. Namem tega tedna je, da pokaže vsem ženam, kakšne možnosti imajo, da se zavarujejo pred to boleznijo in njenimi posledicami, jih opogumi in pritegne k sodelovanju v zdravstveni službi. Pa ne samo ženskam, tudi vsem drugim želimo povedati, da je rak sicer resna in huda bolezen, vendar dandanes v pretežni večini primerov ozdravljiva. Vsek posameznik, ki pozna na znamenja bolezni, zaupa v zdravnik in ga z manj strahu pred to boleznijo, pravočasno obišče sam sebe, najbolje po-maga.

(Iz gradiva Društva SRŠ za boj proti raku)

Šopki in deklaracije so premalo

(Nadaljevanje s 13. strani)

zato, ker je pri nas varstvo dojenčkov popolnoma neurejeno. Če bi mladim materam zagotovili v prvem letu otrokovega življenja vsaj neprekinjeno delovno razmerje in seveda delovno mesto, sem prepričana, da bi se za ta čas marsikatero odradka osebnemu dohodku. Tako pa se razen naša ženska še vedno ukvarja z vsem, kar je bilo ženskam od nekdaj, ter še z vsem preostalim, kar smo ji kot enakopravni članici družbe naložili danes.

ROMANA LEBAN, poštna uslužbenka iz Nove Gorice: »Služba in družina izpjeta ženskam vse moči, za drugo nima časa. Res je, da je družba veliko storila za nas, vendar družba ni abstrakten pojem. Hočem reči, da bi morali v vsakem delovnem kolektivu skrbeti za razbremenjevanje žensk. Razen tega velja omeniti, da je današnje tempo življenja izredno hitro in da naše zahteve mnogokrat prehitujejo možnosti.«

Nočno delo — konvenciji navkljub

SLAVA KOVAČ, urednica gostila tovarne MTT iz Maribora: »Lani je delalo v MTT v nočnih izmenah 1494 žensk. Vsako leto znova podaljšujemo prošnje za odobritev nočnega dela, čeprav je bila naša država med prvimi, ki so podpisale mednarodno konvencijo o preprečitvi nočnega dela. V MTT se je lani po novem zakonu — to je s 35-letno delovno dobo — upokojilo le pet žena, 39 se jih je upokojilo predčasno, 55 žensk pa je bilo invalidsko upokojenih. Te številke dokaj jasno dokazujejo, kako je z zdravjem naših žena ki so razen z delom v proizvodnji obremenjene tudi s gospodinjstvi deli in z vsemi skrbmi, ki jih nalaga materinstvo.

Po drugi strani pa bi morali z ukinitvijo nočnega dela odpuštili doletelo število delavk, oziroma jim zagotoviti drugo zaposlitev. V tem primeru bi se delavke znašle v še težjem položaju, saj bi bile ob kruh. Nočno delo bomo lahko nadomestili le z novimi stroji, na katerih bomo proizvajali več in boljše.

Za vrtee je značilno, da nimajo prostora

MARIJA IRICAN, natakarica iz Kopra: »Že polnih enajst let prenašam korenine med mizami koprškega Triglava in zato lahko z gotovostjo rečem, da s svojim delovnim mestom nisem zadovoljna. Lokal, v katerem delam, je neurejen, tako tudi naš delovni urnik. Nedej in praznikov ne poznam. Za mojega enoletnega otroka v koprskem otroškem vrtcu doslej še niso našli prostora. Morala sem najeti gospodinjico, ki skrbi zanj — medtem ko delam — za dobrih 300 dinarjev na mesec. Službe ne morem pustiti, saj samo z mesečnimi dohodki ne moremo »hajati, posebno še, ker hranimo za stanovanje. Z otrokom in mojem živino v tesni sobici, desetine prošenj za stanovanje, ki smo jih vložili v zadnjih treh letih, je romalo v koš.«

Obsojeni na življenje prednikov

TEREZILJA VERZEL, kmetijska delavka iz Blagruša pri Vidmu ob Ščavnici: »Živim s tremi majhnimi otroki na zelo odmaknem kmetiji, ki sva si jo razdelili z materjo. Ker zemlja slabo rodi, delam priletnostno tudi pri sosedih, moč pa je že tretje leto v Avstriji. Moram reči, da ne prišila veliko denarja, vsaj toliko ne, da bi si lahko uredili življenje. Kar bojim se, ko bom morala postati otroka v več kilometrov oddaljeno šolo. Pouk veliko stane, zato mislim, da bi morala družba na tako zaostalih območjih, kot je naše, sotožje gnetno podpirati. V takih razmerah, kot so, otroci v šoli ne bodo uspešno napredovali, obsojeni bodo na trdo življenje kot naši predniki.«

Ambicije se iz kuhinje težko prebijajo

MISA CICMIR-VESTIC, pravica v sekretariatu za informacije IS Slovenije: »Vsako jutro služba, enako kot moški. Res pa je, da ženska ob isti »obrazbi, ob istih pogojih veliko težje doseže tisto, kar uspe moškim miogrede. Za tajnico sprajmejo ženska brez pomislekov, toda ženska pravica? Na poročniški dopust bo že šla, toda, ali ima tudi ambicije? Ženska jih običajno nima, so mi dali vedeti. Zdej je vezana na mano, ni mi pa bilo lahko, ko je bil otrok še majhen in sem študirala. Mama mi je pomagala, kolikor je ob službi pač mogla, zgodilo pa se je tudi, da sem dala otroka v varstvo prijateljem studentom. Potem je šla hčerica v vrtec, zdej je prvotna. Šele sedaj vidim, kako nujno je za otroce predšolsko varstvo, pa tudi šolska pomoč pri učenju. Zaplete pa se, ko otrok zboli.«

MARJETKA PANGERC, uslužbenka iz Izole: »Delam v službi, razen tega pa izredno študiram na ekonomski fakulteti. Prostege časa je zelo malo. Želim napredovati. Mislim, da razlik pri zaposlovanju ne bo in da se bom lahko z moškimi konkurenti enakopravno potegovala za ustrezno delovno mesto. Po mojem mnenju lahko ženska večino poklicev prav tako dobro opravi, kot moški, je pa vedeti, zdej je vezana na družino in otroke, kar je, če nima urejenega otroškega varstva, velika obremenitev.«

MARICA KAC, uslužbenka v EMO Celje: »Čeprav smo nekoč veliko govorili o enakopravnosti žensk, mislim, da tega še dolgo ne bomo dosegli. To velja tako za položaj žensk na delovnem mestu — kar pogledimo pogoje razpisov o starih delovnih mest ki dajo prednost moškim — kot v družini, kjer leži večidel gospodinjstvskega bremena še vedno na ženi. Če ob vsem tem ugotovljamo, da so naše ženske premalo družbenopolitično aktivne, potem bi morali upoštevati tudi to, da je dan dolg samo 24 ur. Če se ženska — poleg službe — odloči še za aktivno družbeno udejstvovanje, potem bo to njena družina prav gotovo lahko občutila. To velja tudi za strokovno usposabljanje in šolanje, treba je namreč imeti več kot trdno voljo in zdravje, da si lahko od vseh opravil vzame čas še za dodatni študij. Morda to pri mlajših generacijah še nekako gre, žena srednjih let pa je prav gotovo preveč izčrpana, da bi bila še ambiciozna.«

Polemika o policentričnem razvoju

Brez sklepov države

Tone Tribušon: Bilo bi nesmiselno, na ravni nacionalne politike s prisilnimi in z administrativnimi ukrepi kateremukoli središču zapirati možnosti razvoja, od države pa seveda tudi nobeden ne more pričakovati kakršnekoli vnaprej dane pravice

V zadnjem času so se v naši javnosti pojavili nekateri problemi v zvezi s pojmovanjem načel policentričnega razvoja, posebej še glede na nekatere integracije, do katerih prihaja v gospodarstvu, npr. v bančništvu in elektrogospodarstvu, in glede na očitke, da nekatera stara industrijska središča zaostajajo za razvojem. Da bi naš list prispeval k razčiščenju stališč, se je naš urednik Aleksander Javornik obrnil na podpredsednika republiškega izvršnega sveta inž. Toneta Tribušona, ki mu je takole odgovoril na vprašanja.

— V dosedanjih razpravah o dolgoročnem razvoju Slovenije je bilo delno široko podpre načelo policentričnega regionalnega razvoja a prihodnjem obdobju kot metode za aktiviranje ustvarjalnih možnosti na vseh območjih slovenskega ozemlja. V zadnjem času postaja to vprašanje aktualno tudi v zvezi z nekaterimi integracijami, ki do njih prihaja v našem gospodarstvu ali pa jih šele pripravljajo. Kako se po vašem mnenju omenjene integracije, na primer banka, ujemajo z načeli policentričnega sistema?

— Vprašanje po mojem mnenju kaže, da gre za nesporazum o bistvu policentričnega razvoja. Predsednik izvršnega sveta je zasnovo takega razvoja že obrazložil v skupščini, ko je razpravljala o »zhodiščih za program dolgoročnega razvoja v Sloveniji. Naj spomnim na nekaj bistvenih načel. Naj spomnim na nekaj bistvenih načel. Z zasnovo policentričnega razvoja se približujemo tistemu, kar raste iz življenja in nastaja pred našimi očmi. To pomeni, da ne damo prednosti niti samo nekaterim velikim mestom, niti tako imenovanim slovenskemu koridorju. Pri tem pa ne sprejemamo miselnosti, ki menijo, in pričakuje, da se bo tako rekoč vsaka slovenska vas prej ali slej industrializirala.

Razvoj gre in do šel v smeri koncentracije sredstev za delo in drugih pogojev družbenega in kulturnega življenja, zdravstva, graditve stanovanj in podobnih pogojev v posameznih središčih. Še naprej se bodo ljudje preseljevali iz vasi v bližnja mestna središča. To je seveda v skladu z zahtevami sodobne organizacije dela, z napredkom osebne in splošne ravni zaposlenosti in tudi s preobrazbo in modernizacijo družbenega in zasebnega kmetijstva v visoko produktivno dejavnost. Tako nastajajo in bodo nastajale več razvitih središč. Koliko jih bo in kako hitro se bodo razvijala in tudi do katere stopnje in obsega se bodo razvijala, pa ni stvar sklepov države, ampak stvar življenja in ne nazadnje tudi iznajdljivosti, delovne zavzetosti in smotrnega ravnanja vseh tistih, ki v teh središčih živijo oziroma se bodo vanje priselili, v njih živeli, delali in ustvarjali.

Bilo bi nesmiselno na ravni nacionalne politike, s prisilnimi in z administrativnimi ukrepi kateremukoli središču zapirati možnosti, od države pa seveda tudi nobeden ne more pričakovati kakršnekoli vnaprej dane pravice.

Eden od pogojev za tak razvoj je seveda tudi po obsegu in delovanju smotrno organizirano bančništvo, ki razpolaga z zadostno količino denarja in ki zagotavlja vsem visoko produktivnim delovnim organizacijam in njihovim gospodarsko smotnim programom enake možnosti, da do tega denarja pridejo, ne glede na to, kje so te delovne organizacije. Odločilna ni lokacija, odločilen je gospodarski učinek naložbe. Zato, po mojem mnenju, integracija bank ni v nasprotju z načeli policentričnega razvoja. Nasprotno, menim, da je to eden od pogojev za uspešen policentrični razvoj Slovenije.

— Policentrično organizirana in funkcionalno povezana razvojna središča v Sloveniji še danes nedodno predstavljajo v ekonomskem in socialnem pogledu velike pridobitve. Vendarle pa imamo ob tem zanimiv pojav, ki je v nekaterih območjih tudi vzrok za očitke, da namreč nekatera stara industrijska središča, na primer Maribor, Celje, Kranj, nekako zaostajajo v svojem razvoju, medtem ko se nekatera nova središča, na primer Novo mesto, Velenje, Nova Gorica, razvijajo z hitro in trdoživno dinamiko, tako na področju gospodarstva kot tudi na področju prapsete, kulture in zdravstva. Kakšno je vaše mnenje o omenjenih procesih?

Nesmiseln je prepri, kdo zaostaja in kdo se razvija

— Procesi, da nekateri stari centri v razvoju razmeroma zaostajajo, da pa se hkrati rojevajo tudi novi, ki imajo hitrejšo rast, so po mojem mnenju normalni pojav. Razvoj seveda tako v svetu kot pri nas nikoli ne gre enakomerno, kar priznavamo tudi z že omenjeno zasnovo policentričnega razvoja. Tudi o varških oziroma o delovnih, ki vplivajo na hitrejši ali počasnejši razvoj, sva govorila že pri prvem vprašanju. Ti vzroki in dejavniki so seveda zelo pestri; in grejo od strukture gospodarstva do ljudi, njihovega znanja, zavzetosti in ustvarjalnosti. Zame je nesmiselno, da se prepriamo, kdo zaostaja in kdo se razvija. Po mojem mnenju je treba ugotoviti vzroke za neko stanje in te vzroke odpravljati.

Opozorim naj samo na en vzrok relativnega zaostajanja nekaterih centrov, to je na sedanjem času neustrezno strukturo gospodarstva. Te strukture se s političnimi sredstvi ne da spreminjati. Problem je gospodarski in ga je treba tudi z gospodarskimi sredstvi reševati. To pa pomeni ukinitvi sedanjo proizvodnjo in uvajati novo proizvodnjo. To seveda ni stvar od danes do jutri, ampak stvar neke dolgoročnejše usmeritve, dobro proučenih programov in tudi znanja in zavzetosti tistih, ki te programe morajo snovati in jih uresničevati. Takim programom pa mora biti družba spodbudnik in pomočnik.

— Na zadnji seji republiškega IS ste obravnavali tudi predlog družbenega

dogovora o elektrogospodarstvu. Tedaj je v razpravi član IS Boris Vadnjal tudi zahteval, da bi bilo treba še z drubenim dogovorom zagotoviti integracijo slovenskega elektrogospodarstva v obliki združenega podjetja. Hkrati pa tudi, da je spričo sedanjega gospodarskega zaostajanja zagotoviti večjo možnost razvoja klasičnim industrijskim centrom in da bi bil s tem v zvezi sedež novega podjetja v Mariboru. Kako ocenjujete to zahtevo z vidika samega družbenega dogovora in kako z vidika policentričnega razvoja?

Pogovor s predstavnik Maribora

— Prejšnji teden ste imeli na IS sestanek s predstavnik Maribora, na katerem ste razpravljali o nekaterih vprašanjih nadaljnega razvoja mariborske regije in njene vloge v razvojnem programu Slovenije in o pojmovanju policentričnega razvoja. V tedaj objavljenem komunikatu je bilo rečeno, da se stališča in cilji obeh strani ujemajo v nseh bistvenih točkah. Ali bi lahko nekoliko podrobneje opredelili, omenjena stališča?

— Sestanek s predstavnik Maribora je bil dogovorjen že pred časom kot eden od pogovorov med predstavnik Maribora in predstavnik nekaterih republiških ustanov in drubenopolitičnih organizacij. Zato smo na tem sestanku razpravljali samo o nekaterih vprašanjih, ki terjajo odgovor. Ta vprašanja so bila: elektrogospodarstvo, banke in infrastruktura.

Kar zadeva elektrogospodarstvo, so predstavnik Maribora menili, da so bili zelo aktivni pri pripravah nove organizacije elektrogospodarstva. Elektrogospodarstvo Maribor je pripravilo predlog o združenem podjetju, s katerim je skušalo uresničiti pogledje in težnje širše družbene skupnosti. Glede na proizvodne kapacitete, ki jih imajo v Mariboru, in glede na že obstoječo strokovno službo, so bili vsezkoji prepričani, da bi morali biti sedež bodočega slovenskega družbenega elektrogospodarstva v Mariboru. Celoten predlog pa ni našel primerne odziva in obravnave v predlogu družbenega dogovora. Predlogu družbenega dogovora zamerijo tudi, da prevzema izvršilni odbor nekatere pomembne pravice gospodarstva v elektrogospodarstvu, kar pomeni, da bo Maribor praktično izgubil nekaj, kar že ima.

— Sestanek s predstavnik Maribora je bil dogovorjen že pred časom kot eden od pogovorov med predstavnik Maribora in predstavnik nekaterih republiških ustanov in drubenopolitičnih organizacij. Zato smo na tem sestanku razpravljali samo o nekaterih vprašanjih, ki terjajo odgovor. Ta vprašanja so bila: elektrogospodarstvo, banke in infrastruktura.

Kar zadeva sedež bodočega integriranega podjetja, izvršni svet o tem ni nikoli sklepal. Upa namreč, da se bodo elektrogospodarska podjetja dogovorila po samoupravni poti tudi za sedež podjetja. Mogoče bo zanimivo, če omenim, da je v tem pogovoru predsednik izvršnega sveta ponovil že pred tremi leti povedano osebno mnenje, da je bil zato, da se v Sloveniji oblikuje enotno elektrogospodarsko podjetje, ki naj bi imelo sedež v Mariboru. Takega mnenja je še danes, kajti želja nikogar najbrž ni, da bi vse osredotočili v Ljubljani. Za to govore gospodarski in politični razlogi.

— Ker predstavljajo elektrogospodarstvo pomembno infrastrukturno panogo, ki je še doslej pripomogla k hitrejšemu razvoju nekaterih območij v Sloveniji, najbrž tudi njen nadaljnji razvoj in razvoj energetske sploh tudi v prihodnje ne bo tako brezpomemben z vidika večjih gospodarskih možnosti posameznih regij?

Najmanj koristi od sadeža podjetja

— Dovolj cenene in kvalitetne električne energije je eden osnovnih pogojev za razvoj celotnega slovenskega gospodarstva in vse Slovenije, torej vseh slovenskih regij. Zato menim, da uspešen razvoj elektrogospodarstva daje prednost vsem in nobenemu. Če pa gre za koristi, ki izvirajo iz lokacije posameznih, elektrogospodarskih objektov, potem menim, da moramo oblikovati tak sistem, po katerem bo tista teritorialna enota, kjer bodo stale elektrarne, sicer imela neke neposredne koristi, vendar pa morajo uživati prednostne koristi celotno gospodarstvo in vse regije, predvsem pa tisti, ki so največ prispevali k njegovim zgraditvi. Najmanj ali nobene koristi pa naj bi imel tisti center, kjer je sedež podjetja. Sicer pa naj še dodam, da bomo v bodoče gradili elektrarne tam in takšne, ki bodo po najstrokovnejši presoji najkoristnejše za vse gospodarstvo in za vso Slovenijo. O programu graditve bosta odločala gospodarstvo in skupščina.

Primerjava z železnico

— Podobna infrastrukturna panoga kot elektrogospodarstvo so železnice. Zdi se nam, da na tem področju kljub nje govori pomembnosti, pa tudi dokajšnji zaostalosti, nismo imeli tolikšnih problemov kot v elektrogospodarstvu, pa tudi posamezne lokalne družbeno politične skupnosti ne kažejo tolikšnega zanimanja za razvoj na tem področju, kot ga kažejo za elektrogospodarstvo. Kaj menite, da je temu vzrok?

— Ne vem zagotovo, kaj je osnovni vzrok temu. Na hitro povedano pa vendar vidim dva vzroka: železničarji živijo in delajo v takih razmerah, da sta njihovo življenje in razvoj predvsem odvisna od sadov njihovega dela. V elektrogospodar-

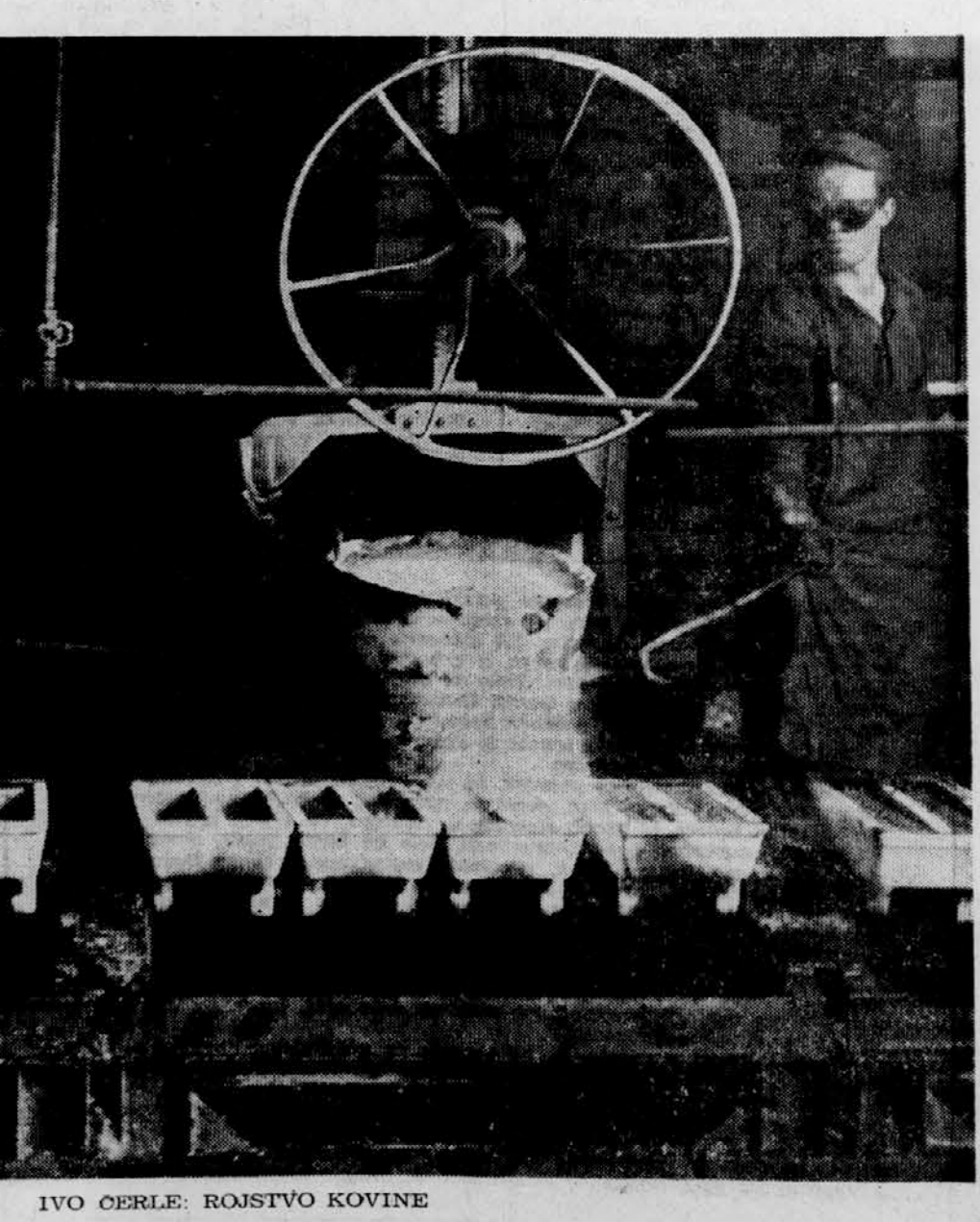
INZ. TONE TRIBUŠON

došel in še zmeraj prihaja pravočasno, ker bo pripomogel k hitrejšemu uresničevanju tistega dela sporazuma, ki zavezuje elektrogospodarska podjetja, da se smotrno organizirajo oziroma integrirajo. To pomeni, da je družbeni dogovor pomembna faza na poti k integraciji.

Kar zadeva sedež bodočega integriranega podjetja, izvršni svet o tem ni nikoli sklepal. Upa namreč, da se bodo elektrogospodarska podjetja dogovorila po samoupravni poti tudi za sedež podjetja. Mogoče bo zanimivo, če omenim, da je v tem pogovoru predsednik izvršnega sveta ponovil že pred tremi leti povedano osebno mnenje, da je bil zato, da se v Sloveniji oblikuje enotno elektrogospodarsko podjetje, ki naj bi imelo sedež v Mariboru. Takega mnenja je še danes, kajti želja nikogar najbrž ni, da bi vse osredotočili v Ljubljani. Za to govore gospodarski in politični razlogi.

Od Ljubljanske do Slovenske banke

Vsi prisotni so se strinjali, da je z družbenim dogovorom treba zaščititi družbene interese, da je treba dogovoriti čimprej podpisati in da je treba napraviti vse, da do združenega podjetja v čimkrajšem času po podpisu družbenega dogovora tudi pride. Kar zadeva banke in državni kapital, so predstavnik Maribora izrazili naslednje mnenje: v Mariboru so zelo zavzeti, da se Mariborska banka integrira z neko drugo banko. Pri tem razmišljajo o dveh znanih možnostih, to je o združitvi z Ljubljansko banko ali s kako drugo jugoslovansko banko. Želijo bi slišati mnenje izvršnega sveta. Glede klasičnega državnega kapitala menijo, da ga ne bi bilo umestno decentralizirati, se pa zelo zanimajo za to, kakšen status bo imel ta kapital in kako se bo v bodočnosti obnašal. Glede likvidnih sredstev socialnega zavarovanja, sredstev za investicije v elektrogospodarstvo in republiškega proračunskega pravičja, da koncentracija teh sredstev v eni banki ni ustrezna. Tež banki namreč daje prednosti pred drugimi

IVO CERLE: ROJSTVO KOVINE

Berlinski zapiski

Žalostna kvadriga

Pred zahodnoberlinskimi senatnimi volitvami

OD NAŠEGA BONSKEGA DOPIŠNIKA

ZAHODNI BERLIN, v začetku marca – Letalo strmoglavlja v morje hiš, mimo oken švigajo balkoni z razbešenim perilom. Pristajanje na zahodnoberlinskem letališču Tempelhof je vedno kakor napeta pustolovščina: tu se najprej pokaže zahodnoberlinska utesnjeno. Ko je Hitler na nekdanjem vezbalnišču cesarske garde gradil osterbični polkrog letalskega poslopja za svojo Lufthanso, je bila nekdanja srednjeveška rezidenca tempeljskih viteзов še na jug odprto predmestje – danes je kakor pozabljena parcela sredi strnjenegega naselja. Trikilometrska pristajališča za reaktivce silijo, kakor se zdi, nekam v zašene vrtove in v predpražje tempelhofskih stanovanjskih hiš. Tu živeti je pekel.

in ameriških vojakov na Labi... deset mesecev je vse prihajalo po značni poti, 78 ameriških in britanskih vojakov je pri tveganih pristajalnih manevrih na tempelhofskem travniku izgubilo življenja. Pred letalskim poslopjem so jim postavili spomenik, rahlo upognjeni betonski začetek ogromnega mostu – zračnega mostu. Berlinčani mu pravijo »Krempel lakote».

Luknja v trebuhu

Kaj je Zahodni Berlin? Del države ali država? »Zahodni Berlin je luknja v trebuhu NDR«, je rekel Sebastian Hafner, »Stemna komentator, in drugi so rekli, da je otok v vzhodnonemškem morju in »mošišče« in »predstraža zahodnega sveta, »frontno mestov: Zahodni Berlin je vseskozi ena izmed najbolj nevalgalnih točk zemeljske oble, tukaj se meri puls svetovnega političnega utripa.

A ni ne država ne del države: ne del ZRN, ne del NDR. Pravzaprav ni bilo nikdar do kraja jasno, kaj je. In tudi danes je mnogo bolj pomembno, kaj bo.

Berlinski status še vedno temelji na četvernih »končnih dogovorih iz leta 1944 in Berlin (celotni Berlin) je še vedno četverna okupacijska cona. Toda petindvajsetletna politična praksa je sovjetski del mesta integrirala v vzhodnonemško državo, medtem ko je zahodni del kljub vsej gospodarski, kulturni in politični povezanosti z zahodnonemško državo geografsko odrgan od nje in tako zainteresiran za ohranitev »okupacijskega statusa« – le prisotnost, čeprav samo simbolična prisotnost zahodnih čet mu lahko zagotavlja stik z gospodarsko in politično matiko.

Stirje veleposlaniki, ki se bodo zdaj že šestnajstič sestali v poslopju nekdanjega Kontrolnega sveta, se dogovarjajo, kako bi naredili, da Zahodni Berlin ne bi motil in žalil suverenosti NDR, a da po drugi strani ne bi presekali njegovih žil proti zahodu. Vsako vrsto to vprašanje je »možne rešiti samo tako, da bi Zahodni Berlin tudi praktično postal nekakšna posebna politična enota – samostojno, svobodno mesto s tesnimi zvezami z Zahodno Nemčijo in pripravljenostjo za sodelovanje z NDR. Samo do takrat je še daleč.

Berlinski simboli

Paradna cesta Kurtfurstendamm (Nasip volilnega kneza: po berlisko kar »Kildamm«), trinitopokilometrski »špalir gledališč, kinematografov, zabavišč, restavracij in shajališč (Theater, Wilder: »Največja kava na svetu«), se na svojem vzhodnem utru končuje s križem in zvezdo: križ se zlato svetilka vzhodno moderne cerkve, ki stoji poleg konservativne razvaline »Spominske cerkve«, zadete ob zatonu tretjega rajha, zvezda pa je Mercedesova zvezda, ki se noč in dan vrtil na najvišjem poslopju »evropskega centra, nekdanjega arhitektonskega izjava takratni monotoniji vzhodnoberlinskega gradbeništva. Trikotni zaščiten znak bahavega zahodnonemškega razkošja in zlati križ na škerinah nekdanjega veličastja – kako igrivo in pomenljivo sožitje simbolov!

Kilometer, dva proti vzhodu kraljuje pod oblaki steklena krogla vzhodnoberlinskega televizijskega stolpa, imenovana »Telespagela«. Vitek kot beluš se poganja v višini 361 metrov, naravno in demostriativno in tako rekoč politično namensko presega vse, kar je v Zahodnem Berlinu visokega, in je sploh nekaj največjega na svetu. V tek movanju, kateri Berlin bo imel najvišji televizijski stolp, je zmagal Vzhodni Berlin. V stekleni kavarni pod vrhom se zdaj zbira vzhodnonemško prebivalstvo in strmi – proti zahodu.

Kajti to je edni način za ogled Zahodnega Berlina. Simbol vseh simbolov je v Berlinu berlinski zid, ki bo imel leta desetletno in ki na dolžini 29 kilometrov deli svet na zahodni in vzhodni svet. Do leta 1961 se je dan za dnem 80.000 ljudi odpravljalo iz Vzhodnega Berlina na delo v Zahodni Berlin in zvečer nazaj. Toda mnogi so ostali. Okrog dva milijona državljanov NDR, večina kvalificiranih delavcev, se je skozi berlisko zapornico umaknilo v ZRN. Odkar stoji zid, se je vprašanje krivice ustavilo. Berlisko žaršice napetosti se je ohladilo. Smisel za realizem se je okrepil. Skušnjava ni več. Zidu ne bodo podrli tanki. Samo pametna politika, na obeh straneh.

Znižanje cen, tudi za 20, 30 odstotkov (nekaj dni potem, ko so na Poljskem cene zvišali), je delovalo med vzhodnonemškimi prebivalstvom zelo pomirljivo. Že se delajo primerjave, kaj je »konstruktivna« in kaj ceneje. Hud gospodarski problem je defecit na energetskem področju, toda vzhodnonemška industrija se naglo razvija in uveljavlja po vsem svetu. Na šolski sistem NDR gledajo z zavistjo tudi najbolj razvite države. Zahodna Nemčija pa je tu tako v brezupnem zaostanku. V zadnjih letih je zraslo v Vzhodnem Berlinu marsikaj, kar se po arhitektonskih zamislih lahko meri z najmodernjšimi pravkar končujoči novi Alexanderplatz, »Alex«, ponos vzhodnonemške republike in učinkovit odgovor na zahodnoberlinski »Europazentere«. Vzhodnonemška vlada se močno in uspešno trudi, da se v trenutku, ko bo kamnita berliska zavesa začela dvigovati, »seksodusa« ne bo več ponovil.

Tudi v Zahodnem Berlinu so postali tremejši. Nihče se več ne upa norčevati iz vzhodnoberlinskega standarda. Pripravljajo se na trenutek, ko bo treba dokončno priznati, kaj je. Z vladno odstranjen zidu ne treba govoriti prijazno. Župan Schütz je že rekel, da sme biti Bonn v Zahodnem Berlinu prisoten samo, če Zahodni Berlin to želi. Ni daleč čas, ko bo treba to tudi zapisati in podpisati. Že se pojavljajo zamisli o Berlinu kot tvornem posredovalcu med kulturami, ideologijami in sistemi... Brandenburška vrata, slavolik pruskim in nemškim zmag, so zaprta. Prezeblo samemajo na koncu dvoredu lip med žični ovirami in osvetovalna kvadriga je še daleč bolj žalostno smešna.

Cez teden dni bodo v Zahodnem Berlinu volitve. Desetčlanski senat, zahodnoberliska »vlada«, se je pred 23 leti »časno« našel v mestnem okraju Schöneberg, in je kakor zahodnonemška vlada v Bonnu, še vedno v Schönebergu. In bo tudi ostal.

Kdo se bo prihodnjo nedeljo v njem naselel?

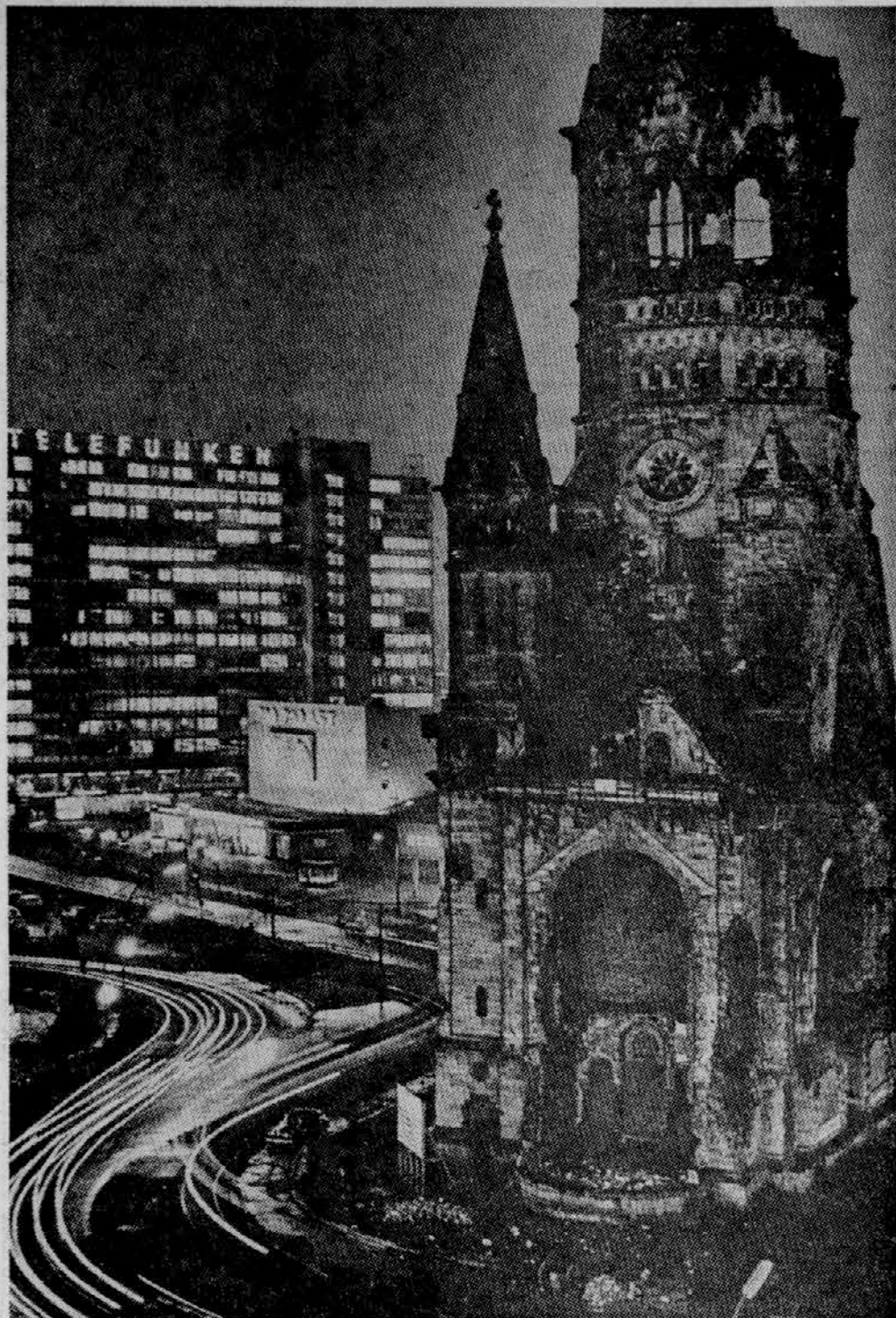
Za milost volivcev dvomilijonskega mesta se potegujejo štiri stranke. Socialdemokrati so leta 1967 dobili 57 odstotkov glasov in 81 mandatov v mestnem parlamentu. »Rdeči« Berlin je volil vedno socialdemokratske župane (razen v letih Hitlerizma, ko je volil Götzebeisa). Med temi župani, ki imajo naslov »vladajoči župane«, je bil najznamenitejši sedanj biški kancler Willy Brandt; 44-letni Klaus Schütz je njegov prijatelj in učenc. Trdno je prepričan, da bo ostal, namreč župan, prijatelj, učenc in morda tudi naslednik...

Kdo gre v Schöneberg?

Za večji prostor pod soncem se poteguje berliska CDU, in sicer s paradoksalnim geslom, da je napredna in ne konservativna stranka. Njen vođa, 48-letni Peter Lorenz, je prepričan, da bo zlomil absolutno večino SPD. Na zadnjih volitvah so si njegovi predhodniki zagotovili 33 odstotkov glasov in 47 sedežev v schöneberškem rotožu.

Berlinska FDP (1967: 7 odstotkov glasov, 9 poslancev) spi. Uspehi njene bonške matere v Brandtovem kabinetu so znamenje, da se ji tudi v Berlinu obetajo boljšji časi, razen tega je liberalcem zagotovljeno, da bodo s Schützom ustanovili koalicijski senat.

»Velika neznanka« v novem političnem ozračju okrog Berlina je zahodnoberliska podružnica vzhodnoberlinske SED, ki se ji pravi SEW – Socialistische Einheitspartei Westberlins (Enotna socialistična stranka Zahodnega Berlina). Doslej se sicer ni povzpela nad dva odstotka (30.000 glasov), toda perspektive berlinskega sožitja odpirajo perspektive tudi njej. Če bo preskočila petodstotno mejo, bo to prvovrzen politični dogodek. SLAVKO FRAS

RAZVALINE »SPOMINSKE CERKVE« V BERLINU

Nixonova zunanjepolitična poslanica

Ameriško »stanje sveta«

Geslo o „dobi pogajanj“ se umika novemu poudarku: pogajanja vzporedno s konfrontacijo - ZDA priznavajo vlogo kitajske velesile

Richard Nixon, predsednik Združenih držav Amerike: »V zadnjih nekaj letih smo spoznali, kako nevarno je pretirano vpletanje (v mednarodne reči). Druga nevarnost – hudo tveganje, ki smo se mu tudi sklenili ogniti – pa je prešibko vpletanje. Po dolgi in nepopularni vojni obstaja težnja, da bi se obrnili vase – se odmaknili svetu in pustili prevzete obveznosti na cedilu. Ta varljivo gladka pot novega izolacionizma zanesljivo pelje v vojno. Naša današnja zunanja politika trdno ubira pot med minulo nevarnostjo pretiranega in novo skušnjavo prešibkega angažmaja.« Tako je Nixon v nekaj besedah zgostil pomen in smisel »poslanice o stanju sveta«, velike zunanjepolitične deklaracije izpred tedna dni, ki sicer pripoveduje to isto na 180 straneh in s 65.000 besedami.

Poročajo, da je prezident potem, ko je bil orjaški dokument končan, vprašal Saffira, kaj misli o poslanici, »Govor bo po mojem povsem mednarodni vidiki vplivali na ustroj poslanice bolj kot notranji. Poleg tega pa so v poslanici povezana stališča ZDA ob posamičnih vprašanjih in sklenjenju celote, razvrščeno v jasno prioritarno zaporedje, ki ga zakriva presenetljivo malo propagandnih tonov. Posamezni sklopi mednarodnih vprašanj si v poslanici slede nekako takole.

Analizira jo zato, ker jo je predsednik ZDA poslal kongresu v precej fluidnem času. Državni vrh ene od dveh sil velikank v njej prikriva po daljšem času opredeljuje svojo globalno mednarodno pozicijo; v njej prispeva h konfrontacijam in dialogom na mnogih frontah hkrati; dogaja se to v trenutku ko se notranjepolitično življenje v ZDA šele počasi naravnava k volilnemu spopadu za jesen prihodnjega leta in so posvem mednarodni vidiki vplivali na ustroj poslanice bolj kot notranji. Poleg tega pa so v poslanici povezana stališča ZDA ob posamičnih vprašanjih in sklenjenju celote, razvrščeno v jasno prioritarno zaporedje, ki ga zakriva presenetljivo malo propagandnih tonov. Posamezni sklopi mednarodnih vprašanj si v poslanici slede nekako takole.

Veliki trikot

Geslo, ki je v podobni poslanici pred letom dni morda vzbudilo še največ pozornosti – geslo, da »ero konfrontacija nadomestila era pogajanja« – je izginito. »Pogajanja« teko sedaj po Nixonovi presoji vzporedno s »konfrontacijajo«. V tem okviru ameriški predsednik obravnava več vprašanj.

ZDA – ZSSR: Jedrsko ravnotežje odpira možnost za pogajanja. Sovjetska zveza si sedanje stališča ZDA ne bi smela razlagati kot priložnost za osvajanje točk sebi v prid.

SALT: Niron je praktično zavrnil sovjetski predlog o zamrzitvenju antiraketnih sistemov brez zveze z dogovori o drugih silah o vzhodnonemškem standardu. ZDA naj se po njegovih besedah lotijo graditve antiraketnega sistema Safeguard hkrati pa je treba pogajanja SALT nadaljevati, ker v splošnem le še obstajajo ugoden izid.

Blisnji nehd: To je po Nixonu najnevarnejše območje sveta, nad katerim nenehno visi grožnja »spopada dveh jedrskih orjakov, ki bi se lahko iztrgala nadzorstvu«. Sovjetska zveza ima na Bliznjem vzhodu »pomembne interese«, toda: »Medtem ko so razmejitvene črte med Združenimi državami in Sovjetsko zvezo v Evropi trdno za-

ne vseh področjih, tudi v diplomaciji in obrambi. Mi bi to pozdravili. Dve krepki sili bi naredili zahodno diplomacijo prožnejšo.« Po njegovih besedah je Evropska gospodarska skupnost »na pragu velikega napredka«. Združene države pa morajo spoznati, kako se lahko enotnost in samostojnost dopolnjujeta.

„Interesi, a ne nasilno“

Približno takšna so stališča, ki jih ZDA skozi besede Nixonove poslanice zavzemajo ob najpomembnejših vprašanjih mednarodnih odnosov. Pričujoče osvetlitev so zaradi prostora seveda zgostene in v citatih skrajane na gola jedra. Toda že iz njih je jasno razvidnih nekaj značilnosti.

Prvo značilnost je najjasneje orisal že glavni avtor poslanice, glavni predsednikov svetovalec za obrambo in zunanjo politiko Henry Kissinger. »Ubrati skušamo pot, po kateri bi se ognili obema skrajnostima – ne premišljeni, šovinistični, vase zaverovani ameriški mentaliteti, a tudi nekakšnemu neodmerjenemu vpletanju v mednarodne zadeve. Poslanico je tako izoblikoval strah pred ekstremni skupaj s prizadevanjem, da bi si zagotovili najširšo možno podporo.« Ali pa: »S poslanico smo hoteli vso poduriti pomen svojih interesov, ne da bi vzbujali vtisa nasilnosti.«

Druga in najbolj najpomembnejša značilnost tega dokumenta je, da se v njem po vsem sodeč zelo vedno omenja sedanja realna pozicija Združenih držav v mreži mednarodnih odnosov. Vse ali skoraj vse je podrejeno razmerjem sil v odnosu med velikankama in v velikem trikotu Washington-Moskva-Peking. Na teh relacijah je, če videz ne vara, čutili previdno odmerjen pomik od pozivov k pogajanjem proti malce trsemu poudarjanju lastne pozicije sile. Hkrati se v tem izražajo vabilo k sresnemu poslovanju, naslovljeno na Sovjetsko zvezo in Kitajsko. To postaja posebno zanimivo v trenutku, ko je na kongresu sovjetske partije konec marca močnejše pričakovati na mednarodne teme uglasen nastop generalnega sekretarja KP SZ Leonida Brežnjeva in ko se Kitajska počasi premišljeva, a vedno manj zvojnica pojava na mednarodno prizorišče.

Tretja značilnost poslanice je, da Richard Nixon v njej podaja več obračuna za minulo obdobje kot pa pobud za prihodnje. Roke ostajajo proste, obveznosti ali »obveznosti« ostajajo približno enake kot prej, le posamezni poudarki so tu in tam drugačni; za neposredne pobude in poteze pa bo napočil čas takrat, ko bodo razmere po ameriški presoji to terjale in ko bodo najbolj primerne. Nasploh pa je iz poslanice razviden namen, da bi pri partnerjih zavezniških, nasprotnih in nevsevanih – vnaprej spredrali morebitni vtis, da Nixonova doktrina, ameriška »politika nizkega profila« ter sedelitev bremen z zavezniškimi pričajo o ameriški šibkosti in omahljivosti.

V poslanici je vrsta očitnih protislovij, ki bodo v oči zlasti v delu o Indokini. Toda protislovja ne izvržajo iz šibke logike sestavilca poslanice, temveč so zakovani njena v notranji in mednarodni poziciji Amerike in naposled v vsej strukturi sedanjih mednarodnih odnosov. Nasprotno, megle, ki bi težala med stvarnostjo ameriškega položaja v svetu in njegovim odsevom v tej deklaraciji, je tako malo, da se v tem temnem spoju morda skriva tudi največja vrednost dokumenta. To ni slepilni maneuver, temveč doba dejanske politike – takšne, kakršna je.

Zahodnoevropsko povezovanje: »Utegne se zgoditi, da bo nastala ena sama celota, ki bo določala zahodnoevropsko politiko

Grmenje letalskih motorjev je bilo nekoč, pred več kot dvajsetimi leti. Jamstvo za življenje v zahodnem delu nekdanje nemške prestolnice od junija 1948 do maja 1949 je živel Zahodni Berlin stisnjen v obroč sovjetske bloкаде. Ceste, železnice, re-

ke in kanali, ki so povezovali Zahodni Berlin in zahodne okupacijske cone Nemčije, so bili zaprti. Uvoz hrane iz sovjetske okupacijske cone je bil prepovedan. To je bil vrhunec hladne vojne, minila pa so konjati tri leta od znamenitega srečanja sovjetskih

ZSSR

Rehabilitacija babic in tašč

Pomembnost življenja v urejenem družinskem okolju

(OD NAŠEGA MOSKOVSKEGA DOPIŠNIKA)

MOSKVA, marca – Še pred kakim desetletjem je v SZ cvetela teorija, da je treba vzrejo in vzgojo otrok v celoti prepustiti družbi. Starši naj bi se posvečali svojemu delu, dojenček pa naj bi se preselil v jasli, potem v vrtec, celodnevno oskrbo, nato v šolski internat itn. Družba bi ga izpustila iz rok šele tedaj, ko bi bil zrel za samostojno življenje... iz vsega tega seveda ni bilo dosti. Pač pa se čedalje bolj krepi spoznanje, kako pomembno je družinsko življenje v urejenem družinskem okolju. V tem okviru smo za letošnji 8. marec pričrati tudi velikopotezno poskusu za rehabilitacijo ali valorizacijo babic ozioroma tašč.

Nedavno smo v Pravdi brali uvodnik, ki je avtoritativno ugotavljal, da se otroci najbolj in najuspešneje vzgajajo v velike družinske kolektive, sredi bratov in sester... » To ni bilo zapisano samo zato, ker otroških varstvenih ustanov občutno primanjkuje, ampak tudi zato, ker se uveljavlja mnenje, da bi moral otrok vsaj svojih najnežnejša leta preživeti doma pri materi.

V sovjetskem tisku smo zasledili tudi mnenje, da so bile otroške jasli neogibno potrebne nekoč, ko je bilo treba za vsako ceno žepositi žensko delovno silo. Zdaj naj bi bile stvar nekoliko drugačne in otroške jasli naj bi že izgubljale svoj nekdanji obvezni socialni pomen. Zdaj smo že toliko bogatejši, da nismo več prisiljeni kletiti svojim otrokom materine toplote... » Objavljajo se razmišljanja o tem, da bi se morale matere bolj posvečati svojemu naraščanju, pa čeprav bi zaradi tega tudi za delj časa pretrgale službo. Obstajajo celo predlogi, da bi država materialno pomagala materam vse dotlej, dokler otroci ne bi bili dovolj zreli za otroški vrtec. Tu naj bi se poleg zares začela družbena vzgoja in v otroških vrtcih bi moralo zares biti prostora za vse otroke.

Manj rojstev

V takih in podobnih razmišljanjih se brez dvoma zraščajo gospodarski premiki, spremembe v socialni strukturi, napredek v življenjskih in stanovanjskih razmerah. Tudi v sovjetskem sistemu stoodnosne zaposlenosti bo nemara prišel čas, ko bo treba najprej misliti na redukcijo ženske delovne sile. Globlji razlog za zaskrbljenost okrog položaja matere in otroka pa je upadanje števila rojstev. Leta 1969 se je v SZ rodilo 17 otrok na 1000 prebivalcev. Pri tem je bilo skoraj 40 odstotkov prvoročencev. Ta podatek pove, da mnogo mladih sovjetskih družin obstane pri prvem otroku.

Propagande za povečanje števila rojstev ne manjaja. Sovjetski tisk rad popularizira družine s številnimi otroki. Zadržati smo brali, da poročimo samo najbližji primer o tovarniški Koptlovi, ki je z desetimi otroki postala doktor znanosti. Poučili smo se tudi o tem, da lahko sicer že prvi otrok izpolni največje uve staršev (tak prvorojenc je bil na primer Friedrich Engels), da pa se verjetnost za nadarjenost in uspešnost z nadaljnjim številom otrok nikakor ne zmanjšuje (veliki ruski kemik Mendeljejev je bil sedemnajsti otrok svoje matere!) Toda posamezni spodbudni primeri iz zgodovine in tudi sedanosti nikakor niso dovolj.

Za upadanje števila rojstev navajajo v SZ dva poglavitna vzroka: zaposlenost žensk in dviganje kulturne ravni. Ta kulturna raven pa seveda pomeni nove potrebe in s tem spet gno po zaslužku. V tem ni nič izjemnega in tudi nič presenetljivega. Toda kako prekinuti to spiralo osiroma kva, kako ojačati sovjetsko ženskan doživetost o tovarništvu? Družinski, gospodarski in drugi pogoji očitno se niso zrel za to, da bi žena lahko ostala doma in se vase predala ljubimih do kopice otrok. Problem števila rojstev pa je, kot kaže, akuten.

Dr. Urlanisova mnenja

Ali naj družina najame otroško varuško ali hišno pomočnico? Ta poklic je v SZ tako rekoč neznan ali vsaj uradne statističke ga ne beležijo. Nedavna anketa v takšnem mestu kot je Riga, je pokazala, da od 5418 družin samo ena premore hišno pomočnico. Ta podatek je iz članka dr. Urlanisa, ki je izšel v Literaturni gazeti in ki je v okviru reševanja problemov sovjetske družine vse posvečen individualni in družbeni koristnosti babic-tašč.

Dr. Urlanis prepičuje sovjetske ženinice in neveste, da tašče niso nikakor tako zle in neprivetne, kakor jih bije ljudski glas. Ustajajo mnenja, ki so se ga držali tudi mnogi sociologi, češ da je skupno življenje s starši najhujša nevarnost za mladi zakon, je po navedbah članarica navzdurno spricho statističnih dokazov. V SZ zdaj zgrajajo več stanovanj, kot pa se sikene novih zdenkih zvez. Zato se je v zadnjih letih menda močno povečalo število mladih družin, ki žive same, se pravi brez starih miter. Število ločitev, pa se zaradi tega ni prav nič zmanjšalo.

Seveda je želja mladih parov, da bi se čimprej rešili starejše generacije in začele po svoje, tudi naravno. Po stanovanjski stiski, ki je vladala v SZ cela desetletja in ki gotovo sploh še ni premagana, je želja po lastnem bivališču toliko bolj razumljiva. Zato jo dopuščata tudi dr. Urlanis, apelira pa na oblasti, naj upoštevajo izredno družbeno vlogo starih mater in jim dodeljujejo stanovanja po možnosti vjem v soseščini njihovih sinov in hčera.

Osnovna množica sovjetskih babic se pri navedbah članarica sestoji iz upokojenk in gospodinj. To so po veliki večini ženske, ki so se polne sile za domače delo in za vzgojo otrok. Edor ima tako mater ali taščo, se po mnenju dr. Urlanisa ne bo obtoževal mami otroke, ampak bo celo pohitel, da si napravi številno družino, dokler je babica zdrava in pri močeh. Otroci bodo lahko doma in žena bo lahko nemotno hodila v službo.

Osti so se skrhale

Razen tega pa se bodo tudi tašče spreminile. S kulturnim napredkom, z naraščanjem življenjske ravni in z večjimi stanovanjskim udobjem se bodo izgubile osid med stari in mladimi... Uvidevna in razvedljiva babica lahko samo blagodejno vpliva na družino, ko posreduje mladim svoje življenjske izkušnje in s tem utrjuje družinsko skupnost kot socialno enoto. Pravi »booms starih mater in tašč pa pričakuje pisec v prihodnosti, ko pojdejo v pokoj množice žensk, rojenih v dvajsetih letih. Tista leta so bila namreč v sovjetskem demografskem gibanju posebno plodna. Dotlej, da pride njihov čas, pa je treba po mnenju, objavljenem v Literaturni gazeti, odstraniti vse administrativne ovire in premagati vse ukoreninjene predsodke, da bi se tašče lahko polno uveljavile kot bistveni element družinske sreče in kot pomemben činitelj povečanja števila rojstev. Babicam, ki so vedno delale in skrble za otroce in vnuke, se nazadnje je obeta zlati vek. TIT VIDMAR

Različni načrti

Zemljevid „novega Izraela“

Ozemeljske zahteve, s katerimi misli Izrael nastopiti na pogajanjih

V Izraelu je nenadoma postala nadvse aktualna beseda »zemljevid«. Medtem ko so nekatere izraelske založbe v obdobju po junjski vojni že izdale zemljevide, kjer tečejo meje po črtah prekinjene ognja, resnične meje pa so označene le komaj vidno ali pa sploh ne, je večina izraelscev zadrževala, da je Izrael pripravjen vrniti vsa ali skoraj vsa zasedena ozemlja v zameno za mirovno pogodbo.

Pod tistim askoraj vse vsi Izraelci mislijo Jeruzalem, poleg tega pa vsak še kaj — od Sarm el Sejka do Golanskega višavja.

Tudi iz vladnih krogov so prihajale različne izjave in celo različni načrti, med katerimi je najbolj znan Alonov. Vendar vira da o tem ni nikdar izreka enotnega mnenja. Tudi zdaj, ko je Tel Aviv uradno izjavil, da se ne misli umakniti z vseh zasedenih ozemelj, uradno glede izraelskih načrtov ni mogoče zvedeti ničesar. Predsednica vlade Golda Meir v nedavnem intervjuju Newsweeku ni hotela reči o tem ničesar določnega.

Kaj piše „Le Monde“

Medtem pa so se že pojavili prvi zemljevidi novega Izraela, se pravi tistega, kar naj bi bile po mnenju Izraela stvarne, priznane in dogovorjene meje. Pariški »Le Monde«, ki ima navadno zanesljive informacije, je pred dnevi objavil priloženi zemljevid in naslednji članek svojega sodelavca Paula Baite:

Vladna komisija, zadolžena, da določi nove meje Izraela za Jarringova pogajanja, je v tork (23. februarja) zvečer končala delo. Iz dobro obveščenih virov se je zvedelo, da bi Izrael, če že ne more obdržati sedanjih meja, hotel imeti takle zemljevid: SINAL: Umik bi bil odvisen od nekaterih strateških elementov. Na polotoku so

po mnenju Izraelcev štiri poglavitne cestne osi. Na severu je to cesta Kantara-El Aris-Rafah; južneje teče cesta Ismailija Bir Garafa-Abu Auegila, s podaljškom do Beershebe. Se bolj na jugu pa je cesta Suez-El Thamad-Eilat. Četrta os pa je cesta med Eilatom in Sarm el Sejkom, ki so Izraelci dogradili pred kratkim. Izrael misli, da bo moral prve tri ceste osi prepustiti, pač pa hoče obdržati slednjo. Razen tega hoče obdržati kontrolo nad vozliščema v Abu Auegili in Kuseimi, ki dominirata nad območjem, ki so ga Egipčani močno utrdili. T. položaji onemogočajo komunikacije med državama in so ga Izraelci leta 1956 in 1967 težko zavzeli.

Komisija, ki jo vodi Jakob Heroog, je menda pripravila dve črti, do katerih bi se Izraelci umaknili: prva, minimalna, prečka Sinaj po 34 poldnevniku; druga, maksimalna, pa drži od Rafaha do Sarm el Sejka preko pomembnega komunikacijskega vozlišča v El Thamadu. Ta linija bi zajela tudi tri strateške vzpetine: Džebel Libni, Džebel Halal in Džebel Harim. Izraelci pripomnijo, da bi se s teka razmejitev deloma pokrivala z administrativno razdelitvijo, o kateri sta se leta 1966 sporazumela egipčanski kečiv in Visoka Porta.

Pozicije, ki bi se lahko spreminjale

Vendar gre pri tem za pozicije za pogajanja, ki bi se lahko spreminjale, pač glede na to, kako bi pogajanja potekala. Izraelska vlada bi se bila pripravljena v skrajnem primeru zadovoljiti s cesto Eilat-Sarm el Sejk; v vsakem primeru pa bi vsaj začasno obdržala v Sarm el Sejku izraelske enote, od koder je mogoče kontrolirati vstop v Tiransko ožino in braniti prasto plovbo skozi Sueski prekop.

GOLANSKO VISAVJE: Izraelci ne nameravajo obdržati vsega višavja. Umaknili bi se z vsega južnega dela — vstevši Kuneitro — ki leži nad kibucji v dolini Jordana in Tiberijskega jezera. Pač pa bi obdržali severni del, zlasti goro Hermon, ki dominira nad vsem višavjem. Vendar pripomnijo, da ta stvar še ni murna, ker Sirija ni sprejela resolucije varnostnega sveta od 22. novembra 1967.

CISJORDANIJA (zahodni breg Jordana): Glede tega obstajata dve tezi. Alonov načrt predvideva, da bi Izrael obdržal pas, širok vsaj 10 km, vzdolž Jordana. Na vzhodu bi pas mejil na reko, na zahodu pa na hribovje Gilboa. V tem primeru bi Izrael vrnil vsa večja mesta, tudi Hebron. Da bi ta tamponska zona lahko dihala, bi bilo treba predvideti koridor, ki bi povezoval zahodni breg z Jordanijo. Ta koridor bi teklo od Amara od Jerihona in Hebrona ali do Ramale.

Generaj Dajan pa trdi, da ta predlog ni praktičen. Po njegovem mnenju bi bilo za izraelsko varnost dovolj, če bi obdržal grebena hribovja, ki teče vzdolž Cisjordanije, od Gilboa na severu do Judejskih hribov na jugu.

Mesta, planote in doline bi po Dajningov predlogu vrnil, razen Karf Ecilona in treh drugih vsaj. V dobro obveščenih krogih pa vedo povedati, da predsednica vlade Golda Meir še ni izreкла svoje sodbe o predlogih podpredsednika vlade in obrambnega ministra.

GAZA: Teža ozemlja naj ne bi dobil ne Egipci ne Izraelci, pač pa bi ga lahko vrnil: Palestincem, ki so njegovi resnični lastniki. Dokler ne bi uredili luke v Rafahu, ki bi bil povezan s cesto s Cisjordanijo — tako da bi imelo to ozemlje zvezo s Sredozemskim morjem — bi odprli na severu drug koridor do Haife.

JERUZALEM: Mesto bi ostalo združeno. Vendar bi ga razdelili v okrožja, tako da bi lahko Arabci volili svoje predstavnike. Razen tega bi vsi, ki bi to želeli, lahko dobili jordansko državljanstvo in bi lahko v tem primeru volili v Jordaniji. Sveti kraji bi dobili eksteritorialni status, tako kot Sveti Peter in Kimo Sveta muslimanska poslopstva, ki bi tvorila enklavo pod jordansko suverenostjo, ki bi bila povezana z Jordanijo s koridorjem.

Portret tedna

Dr. Mara Bešter

Bešterca pravijo Kamničanki, ki je polna energije. Kot naj bi bilo tisto »Bešterca« karkršna posebna značilnost — najbrž nekaj takega, kar naj bi imelo posebej široke razsežnosti. Meni osebno se je — kljub temu, da sem bral skorajda vse njene karakteristike iz nekdanjih časov — zdelo normalna, razumljiva ženska. Pač, ženska, ki je ni mogoče označiti z neko v naprej pripravljeno enačbo »kraj dva«. Morda jo je res nekoliko težko razumeti, a to pripisujem predvsem svoji premajhni pogljobljenosti in ekonomski znanosti.

Vse, kar sem o njej bral iz »prednjih časov« — o osnovni šoli, gimnaziju, medvojnem aktivističnem delu in nihanjih v politični karieri — me je prepričalo, da je tovarišica doktorica ženska ogromne energije, hotenja in morda častihlepa po znanju. Moja patriarhalna vzgoja se je krepko spoprijela s tem prepričanjem in — izgubila. Nered sem moral priznati, da pač pride čas, ko je veljave željna in sposobna ženska za več pediti nad povprečno moško glavo. Do zdaj sem namreč v moško ženskih spornih o prostih splošno priznaval je Marie Curie in Vido Tomšič. Znan pa tudi izgubljal.

Za rednega profesorja ekonomske fakultete ljubljanske univerze najbrž minuli časi ne pomenijo mnogo. Čeprav dr. Mara Bešter polni možgane študentov in študentk ekonomije z »Ekonomske« statistike, ki naj bi bila po mojem in splošnem prepričanju silno določena veda, menim, da razmišljanje te ženske presega ozke okvire, ki jih ponuja njena računski predmet.

Kako rad bi pisal o Bešterju. Don Kihotu in Cervantesu — vedel bi, da me oni ne bodo branili! Pa kaj — po ustaljeni logiki našega urednika tudi — razen Brežnjeva — ne bi sodili na njegove strani. »Globoko sem prepričana, da je (gospodarsko) stanje pri nas ta hip kritično.« mi je dejala dr. Mara Bešter in trznel kot me je obilil. V majhni deželi, kakršna je naša, se je relativno zgodaj pokazalo, da centralistično plansko gospodarstvo vodi v slepo ulico: je dodela in tokrat sem jo zlabala sledil.

Spet sva se sulela: tokrat, ko je dejala, da sta dve osnovni merili za zgodovinsko uravnovitost nekega družbenega sistema — bili morja učinkovitosti, kot tisti nekdanji hkrati pa mora opustiti in dati več demokracije. Tako sva slobodno opravila v vsakdanjem življenju plansko gospodarstvo in se lotila naša gospodarstva čline.

»Več vzrokov je za sedanjí težki položaj v našem gospodarstvu. Mislim, da pri nas se vedno traja boj za neko določeno zadržati socializma — pomenstveno bi lahko dejala, da gre tudi pri nas za borbo med dvema konceptoma socializma. V tem okviru pa tudi boj za in proti modelu socialističnega tržnega gospodarstva. Drugi vzrok — parcialni interesi večnarodne države. Tretji: boj med vodilnimi strukturami za oblasti — teh besed ne gre ponostavljati. Ta boj je vsaj delno pogojen tudi z omejenimi idejnimi razlikami in parcialnimi interesi. Ne pozabimo tudi tega — snov razmeroma slabo razvita država in hkrati država, ki ji ni uspelo rešiti vprašanja politične, ekonomske in moralne odgovornosti za pogoste spodsrljaje.«

Dejala mi je, da je bil njen planski mandat v zvezi s skupščini snovo osebno velika šola — »Spoznala sem Jugoslavijo pravi. Veliko sem se naučila o političnih silnicah pri nas in o smeroh, v katerih delujejo.«

Nadaljujem s prepričanjem: v večnarodnosti deželi, kakršna je naša, je sicer najbrž vsak ekonomski model manj učinkovit, kot bi bil v razmerah encarniranosti ne skupnosti. V marsičem pa nas prav ta večnarodnost bogati. Predvsem pa je za obstoj slovenskega naroda v sedanjem svetu Jugoslavije edina možnost.

»Globoko sem prepričana, pravi — ta globina prepričanja je prav gotovo njena osebna značilnost — sda je sedanja prepričanja Jugoslavije edina not — na strani »formule« ne moremo več naprej. To, da bodo imele republike posledje več pravice, je izjemna prilžnost. Šansa — pravim šansa — za oblikovanje učinkovitejšega samoupravnega sistema.«

Medtem ko je postregla s kavo, sem vrgel nekaj pogledov po sodobno opremljenem stanovanju. Oddih med uro svojevrstne ekonomike.

Prvi pokušium s jalovim protinapadom in povem, da je za del mladega rodu dr. Horvat nekakšen idol. Zase si zapišem njegovo mnenje o zagrebškem ekonomistu (ki mu ga je povedala v obraz) in poslušam opuske o teardni modelu socialističnega tržnega gospodarstva, ki je — po njenem mnenju — edina prilžnost ne le za nas, temveč tudi za svetovni socializem.

Prepričana je, da je mogoče njo prepričati — z argumenti — nato pa me prepričuje, da ni proti političnim kompromisom in samoupravnemu dogovarjanju. Kdor jo pozna na videz najbrž tega ne bi verjel. Namreč, da ni proti kompromisom. Rekel bi, da je preveč odločna borka, da bi privolila v popuščanja in odstopanja.

»Politični kompromisi so nulnost.« me prepričuje, čeprav ne dvomim v nulnost kompromisov, pač pa v njeno pripravljenost na kompromise. Površnemu poznavalcu ekonomskih znanosti, kakršan sem, se seveda zdi, da je odgovor odtel v naslednji stavek: »Vprašanje je, na kakšni podlagi se kompromisi sklepajo in kakšna je njihova cena.« Od tu naprej se hitro prelijeva do osrednjega vprašanja in socializa — naloga ekonomske znanosti je, da ob določenih užitkih (samoupravljenosti, družbene lastnina, tržno gospodarstvo) zaradi učinkoviti konsistentni ekonomski sistem. Oba pritrivata različno med teorijo in praks. Potem pa dr. Mara reče:

»Manjka nam tak, konsistentni ekonomski sistem.«

Drugi o nas

Novo vino v starih mehovich

Italijanska katoliška revija »Sette Giorni in Italia e nel mondo« je v svoji številki z dne 28. februarja 1971 objavila zanimiv članek o katolicizmu v Jugoslaviji, ki ga v celoti objavljamo. (Mednaslove smo zaradi preglednosti napravili v našem uredništvu.)

V treh mesecih razgrabljenih 60.000 izvodov. Knjiga jeziškega teologa Vladimirja Truhlarja je v Sloveniji, zdaj pa tudi v Rimu, zamajala cerkveno hierarhijo. »V ten straneh je sirupe, mirmajro po papeških uradih. Z marksistične strani pa odgovarjajo: »V tej novi luči je dobilo krščanstvo za nas določeno pomena. Ne ravno številni, toda pozorni poslušalci oddaj vatikanskega radia v slovenskem jeziku so zadnji teden januarja doživeli neprijetno presenečenje. Niso jim posredovali petnajstminutnega pogovora, ki so jim ga bili napovedali 23. januarja za naslednjo sredo. S kom naj bi bil pogovor? Z najbolj pomembnim kulturnikom slovenskega socialističnega obdobja, kot pravi romanopisec Rebulca: z Vladimirjem Truhlarjem, književnikom in odličnim pesnikom, katoliškim duhovnikom, jezuitom, ki od leta 1959 poučuje duhovno teologijo na papeški Gregorijanski univerzi v Rimu. In kaj naj bi bila vsebina pogovora? Vsebinsko zadnje Truhlarjeve knjige — najbolj brane in najbolj ogroženo obojne knjige na Slovenskem v zadnjih nekaj letih.

Klinga, ni presejala številke 20 tisoč izvodov tako v nemški kot v italijanski izdaji.

Najbolj prodana knjiga evropske katoliške teologije v letu 1970

»Misli, ki jih vsebuje ta knjiga, ne predstavljajo nekaj novega, toda v domovini to po pomenu kot odkritje novega sve-

Il vino nuovo nelle otri vecchie

»Sessantamila copie in tre mesi. In Slovenia e ora anche a Roma, un libro del teologo gesuita Vladimir Truhlar ha messo in crisi l'establishment ecclesiastico. « Questo pagine sono venute, « si memoria nelle otri, « in questa nuova luce, per la prima volta il cristianesimo ha assunto per noi un significato », si replica invece da parte marxista.

Ko je bil škof Pogačnik v Rimu...

Jezuita Blajot in Martegani, ki odgovarjata za oddaje vatikanskega radia, nista znala ponuditi nobene prepričljive razlage za »spredve« napovedanega pogovora. »Naš radio je draven... s ta odgovarjala na postavljena vprašanja. »Ne moremo se spuščati v vprašanja, glede katerih si škofini enotni... In vse se je s tem končalo. Tisti, ki bi lahko dali bolj lažerno razlago, ljubljanski škof Josip Pogačnik, je bil tiste dni sicer v Rimu, vendar pa se je raje izognil tiskanim prevet vsiljivim vprašanjem; njegov obisk je potekal v kar najbolj zadržanih okvirih.

Nekoga jutra so ga videli vstopiti v predvečerje papeške palače, kjer je bil njegov sodržavljani in dolgoletni prijatelj, kardinal Franjo Šepić. Pogačnik je imel s sabo nekaj dokumentov, ki so jih bili podpisali jugoslovanski škofi in cerkveni dostojanstveniki, predvsem pa knjigo, ki je bila povod za vse tiste oboževalne dokumente: »Katolicizem v pogljobitvenem procesu Vladimirja Truhlarja.«

Knjiga je izšla z vsjo cerkveno odobravitvijo, s pečatom nadškofijskega urada v Mariboru in z uvodom škofa Vekoslava Grmca, profesorja bogoslovja. Izdajo je pripravila ena najstarejših in najbolj uglednih slovenskih založb, »Mehorjeva družba«. Slovenci so narod, ki veliko bere. Podajki o razširjenosti tiska na njihovem območju vsebujejo presenetljive številke. In uspeh zadnje Truhlarjeve knjige ni postal na laž tega pravila. Od oktobra do januarja so prodali 60 tisoč izvodov — in to na jezikovnem področju kakšnih dveh milijonov ljudi. Zgovorna primerjava: najbolj prodana knjiga evropske katoliške teologije v letu 1970, »Nemotiviv« Hansa

ga časa. Pravico za razpravljanje o njej so dobile samo specializirane revije, z očitnim namenom, da bi tako zadušili vsak odmev v javnosti.

Posledica je bila ta, da je dal Jenko na lastne stroške tiskati in razdeliti med duhovnike svoje škofije tisti napad na Truhlarja, ki ga »Družina« ni objavila. Nekaj izvodov tega dokumenta pa je vendarle našlo pot še dlje: do desetin predstojnikov Jezusove družbe, do drugih jugoslovanskih škofov, do apostolskega nuncija v Beogradu. In samo hip kasneje je bil o tem obveščen tudi Rim.

„Zaradi zdravstvenih razlogov“

Med prvimi je reagiral beograjski nadškof Gabriel Bukatko, ki je 13. januarja letos, skupaj s svojim generalnim vikarjem Cesarjem in še z drugimi, petimi srbskimi duhovniki, poslal zagrebškemu nadškofu Franju Kuhariću poziv, v katerem so uporabili tle dramatični izraz: »Zvedeli smo iz tiska, da so na prihodni teološki kongres v Zagrebu povabili tudi doktorja Vladimirja Truhlarja, profesorja na rimski Gregorijanski univerzi. Ta profesor je nedavno objavil knjigo, v kateri propogira in razglasa za svoje nepremisljene, skrajne težnje tako imenovanih naprednih teologov... V konceptu cerkve, dogme in morale uvaja relativizem, modernizem in racionalizem. Če bo omenjeni govornik nastopil na bližnjem kongresu, bomo z naše strani pristiljeni odsvetovati vsem našim duhovnikom, da na njem sodelujejo.«

In res ob koncu januarja na zagrebškem kongresu Truhlarja ni bilo, uradno zaradi zdravstvenih razlogov. Vendar pa je bila njegova odsotnost preveč pomembna, da bi bilo mogoče neopazno mimo nje. Celo ugledni jugoslovanski teolog, dekan zagrebške teološke fakultete Tomislav Sagi-Bunić, eden izmed tridesetih članov mednarodne teološke komisije, ki je Truhlarja osebno povabil na kongres, ni mogel dati ustrežne razlage. Širijo se najrazličnejša ugibanja, nihče ne ve, da se je zdaj začel za nimatei tudi Elm za zadevo, ki jo je bil sprožil teolog Gregorijanske univerze. Nihče ne ve, da si je vatikanski nuncij v Beogradu oskrbel prevod tistega poglavja Truhlarjeve knjige, kjer je objavljena kritika kardinala Suenensa na rovaš nuncijske službe.

Napad najbolj nazadnjaških ljudi

Hkrati pa je odmev polemike začel prihajati do raznih hierarhičnih stopenj Jezusove družbe. V kratkem času je do spel vse do najvišjega vrha reda, do Pedra Arupjeja. Le malo jih je zunaj slovenskih meja, ki bi lahko prebrali v izvirniku celotno besedilo spornih strani. Knjige kajpada ni mogoče prevesti v nekaj dneh, dosti laže je prevesti deset strani Jenkove poslanice. In tako se je vsa polemika začela vrteti: okrog okornih obožb, s katerimi so se spravili nad Truhlarja najbolj nazadnjaški ljudje slovenskega katoliškega sveta.

V vrhovih Jezusove družbe je zavladal določeno mnenje. Vladimir Truhlar poučuje na Gregorijanski univerzi, na eni najbolj uglednih stolic. Pridobil si je svetovni sloves. Njegove knjige so prevedli v številne

jezike. Je tudi član uredniškega odbora mednarodne teološke revije »Concilium«. Bil je eden izmed 40 udeležev, ki so leta 1968 podpisali znano pismo Pavlu VI. o svobodi teološkega raziskovanja. Na drugem vatikanskem koncilu je bil eden izmed sive vedencev, hkrati s tistimi, ki je postal danasnji njegov prvi tožitelj, s koprskim škofom Jenkom...

V resnici je danes med vsemi katoliškimi knjižnimi izdajami težko najti knjigo, ki bi bila s stališča doktrine bolj umirjena, bolj odprta in bolj neizvalna, kot je zadnja Truhlarjeva knjiga. To je popoln pregled vseh najpomembnejših iskanj pokoncilnega obdobja, razčlenjenih z redko kritično umirjenostjo in z zdravim zgodovinskim čutom. Osrednja trditve, ki jo sicer vsebuje že neko poprejšnje delo istega avtorja »Razjasnjena koncilna ozorja«, v italijanski. Knjiga je izšla pri založbi Gregorijanske univerze leta 1969 v Rimu) je ta, da je drugi vatikanski koncil naložil cerkvi nov setos, to je novo obliko življenja. »Katolicizem v pogljobitvenem procesu« je pravzaprav poskus odkritvanja tistih znakov, ki kažejo na porajanje tega novega setosa. Sicer pa vadi Truhlar v tem duhu že dlje časa svoja predavanja na Gregorijanski univerzi.

»Duhovno teologijo, pravi Truhlar, medtem ko prelistuje odtise svoje nove knjige, ki bo v kratkem izšla pri založbi Queriniana, v zbirki teoloških vodnikov, sje treba razumeti kot uvajanje v krščansko izkustvo. Ni mogoče govoriti o duhovni teologiji, če v pogovor ne vpletemo konkretne vsakdanjosti.«

Razpoka v zidu ključbovalnosti

V Ljubljani je na fakulteti za politične vede izbral profesor Zdenko Roter, marksisti, knjigo »Katolicizem v pogljobitvenem procesu« za temo enega svojih predavanj. »V tej novi luči je krščanstvo za nas prvič dobilo določeno pomena, je rekel Roter. Izredno pozitivne ocene o sporni Truhlarjevi knjigi so medtem izšle v mnogih jugoslovanskih revijah, ne samo v katoliških, kot »Glas koncilne« in »Cerkev v sedem letih«, ampak tudi v socialističnih, kot so »Svesica«, najuglednejši hrvatski periodični kulturni časopis. V »Blagovestiu«, uradnem mesečniku beograjske škofije, pa je Alojz Turk zapisal tole: »Knjiga nam namesto zdravlila ponuja strup, namesto zdrave doktrine, zmedos. Toda to oceno je bilo mogoče pričakovati: Turk je bil eden izmed šestih cerkvenih dostojanstvenikov, ki so se pridružili škofu Bukatku pri sestavljanju omenjenega oboževalnega pisma, nasitvenega na zagrebškega nadškofa.

Samo najbolj nazadnjaški predstavniki jugoslovanske katoliške hierarhije so torej nastopili zoper pogumno Truhlarjevo knjigo. To nasprotovanje pa je avtor pričakoval in ga v resnici sploh ni presentil. »Moj namen«, pravi Truhlar, »je bil ravno v tem, da bi odprl razpoko v zidu ključbovalnosti, nezainteresiranosti in prikričljive nasprotovanja koncu, kar vse predstavlja jugoslovanski katolicizem.« Truhlar govori z umirjenim prepričanjem nekoga, ki zaupa v človeka. Toda njegove besede »vsebujejo tudi ostrino: »Ne čudim se zaradi te ključbovalnosti. In vendar je v njej nekaj tragičnega. To je zapiranje pred tistim zdravim dihom zgodovine in duha, ki lahko dandanes edini vdihne pravo svežino življenju cerkve.«

SANDRO MAGISTER

Stališča socialističnega humanizma

Zbornik dokumentov, člankov in spominov

O dovoljenem splavu

Iz knjige dr. Jožeta Potrča „O socialističnem humanizmu“, ki jo bodo v kratkem izdala mariborska Obzorja

Natiskujemo članek dr. Jožeta Potrča iz leta 1963, ki zadeva pereče vprašanje naše družbe ne le glede abortusa, marveč glede kulture medspolnih odnosov sploh. Članek bo izšel z vrsto drugih člankov o vprašanjih socialistične etike in morale v knjigi dr. Jožeta Potrča „O socialističnem humanizmu“. Knjiga bo kmalu izšla v redakciji uredniškega odbora pri Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja v mariborski založbi Obzorja.

Načelno stališče znanstvenega socializma glede splava je pri nas že precej znano. Vsa zgodovina od leta 1935 naprej potrjuje načelnost jugoslovenskih komunistov v boju za postopno odpravo splava kot družbenega zla. Zakon prepoveduje splav, dopušča pa določene izjeme, tako zване indikacije, kot nujno zlo. Te dni pa je Tanjug objavil predlog Zavoda za zdravstveno varstvo, naj zakoniki predpisi formulirajo strožja in jasnejša merila za dovoljevanje splava. Razume se, da gre predvsem za odpravo zlorab predpisov. V resnici pa gre za novo etapo v boju za doseganje konkretnih ciljev, da se namreč odpravi splav in sploh sleherni barbarski, nehumani način omejevanja porodov, nevredna socialistična človeka. To etapo je nekaj časa pripravljalo JZK in odbori za vzgojo socialističnih odnosov med spoloma in naši najbolj napredni zdravstveni delavci. Zato je nujno, da tudi vzgojna revija »Otrok in družina« takoj zavzame stališče ob tem sila važnem predlogu, ki se tiče bodočih socialnozdravstvenih zborov vseh naših skupščin in vse naše družbe.

DR. JOŽE POTRČ

Seveda ne bi hotel, da bi me kdo razumel, da podcepnjem vse te lepe izjave. Toda za komunisto mora biti človek in razvoj njegove osebnosti prva stvar na svetu. Šele tak človek bo pravilno uporabljal materialne dobrine.

Globoko nehumana operacija

Nujno je ob Tanjugovi vesti opozoriti se na čustvo slehernega komunisto-humanista, da se nikakor ne more zadovoljiti z argumentom, da je namerna prekinitev nosečnosti samo »najmanj prikladna« metoda za ureditev rojstev in da jo je treba zatirati, ker je za zdravje žensk škodljiva in nevarna. Gre za mnogo večje probleme humanizma! Neodvno je splav vedno nevaren in škodljiv, človeku zdravstveno škodljiv pa je vedno tudi moralno zlo. Vendar bi si v tem primeru drznil trdit, da rodi zlo svoje nasprotje (kakor tolikokrat v zgodovini); zaradi škode za mater smo prisiljeni posvetiti splavu isto pozornost, ki jo zasluži v socialistični družbi. Ni naključje, da je že pred petindvajsetimi stoletji v vsej zgodovini edinstvena Hipokratova prisega obsojala splav pa tu di usmrtitve človeka celo iz usmiljenja in da danes govori ta modernizirana prisega o spoštovanju človekovega življenja od spočetja naprej. To humanistično načelo dobiva v socializmu značaj kategoričnega imperativa. Naš vodilni ginekolog profesor Novak torej upravičeno pravi, da splav ni samo nevarna, ampak razen tega tudi nepotrebna in globoko nehumana operacija. Čim bolj se delovni človek osvobaja hlapčevske odvisnosti od zarave in družbe.

tem bolj postaja tudi njegov humanizem nujnost, cilj in vsakdanja potreba. Njegov odnos do najplemenitejše in najodgovornejše dolžnosti v življenju, do spočetja novega človeka, ne more in ne sme ostati posledica slepega živalskega nagona, ampak akt visoke razvite in svoje odgovornosti vsestransko se zavedajoče osebnosti, ženske in nič manj moške.

Žalostna in nezaželena posledica

To so kajpak ona velika načela humanizma, ki jih lahko uresniči človek šele v socializmu. Neposredna preča naloga, ki je v predlogu pravzaprav bolj skrita kakor opisana, je naloga reševanja ženske mladine pred eno od največjih življenjskih nesreč, pred sterilnostjo zaradi preravnega splava, pred obsodbo na večno izgubo materinstva. Statistike govore o približno 30 odst. trajnih sterilizacij zaradi prekinitve prve nosečnosti. Ne glede na odstotek pa se po sebi razume, da vseh ob tem dejstvu ne more ostati mirna, če gre namreč za človeka, ki mu humanizem in gola in navna fraza, tudi je povsem jasno, da z rastočo industrializacijo, pa če bi delali še take ekonomske napake, ne bomo mogli in tudi ne bomo smeli govoriti več o čistih socialnih indikacijah. Vse bolj torej postaja tudi s te strani odprava splava čist humanistično-etičen problem. Napovedi strožjih pogojev je torej nujno moralno pričakovati vsak zdravstveni delavec. To pa pomeni za nas vse, posebno pa za mladi, neizprosnost dejstva, s katerim moramo vsi računati. Tudi s te — povsem praktične strani — se nam torej vsiljuje nujnost, da rešujemo na nov način problem bodočnosti mladine.

Doslej je namreč bila najbolj žalostna in nezaželena posledica socialnih indikacij in samega dejstva legalnosti splava ta, da je velik del mladine dobi vti, da je družba dolžna napraviti vsak splav in da je splav napredna, prav nič nehumana stvar. Celotno zvezo skupščine je segel barbarski krk brezvestne tendence po splošni aliberalizaciji splava. Če se upoštevamo zle posledice odprte, zlasti pa prikriti, iazrevolucionarne gojbe proti družini in njenemu nadaljnemu razvoju s binavinskim izgornim boja proti patriarhalni družini (ter za tako imenovane svobodne zveze itd.), je nujno moralo dobiti obilo hrane prastaro, zares patriarhalno vrednotenje ženske kot sredstva. Žena naj bi sicer ne bila več Gobirmaschine, pač pa topovska hrana za abortersko mizo, pa čeprav dva ali trikrat na leto oz. dvajset do tridesetkrat v življenju. To strašno dehumanizacijsko odnosov med spoloma moramo seveda čimprej odpraviti.

Ljubezen meri na vsega človeka

Centralno vprašanje torej ni ozko medicinsko, ampak socialistično. In etično najvišji cilj budi odprava vseh nehumanih odnosov, odprava vse oblike izkoriščanja in poniževanja žensk: vseh tih vprašanj odpira v naši družbi zahteva ginekologov po spoštovanju predvsem prve nosečnosti. Edino v življenjski praksi se bo naša mladina naučila spoštovati socialistična načela o enakopravnosti, o enaki odgovornosti pred družbo, o veliki vrednosti človekove osebnosti in človeškega življenja od spočetja dalje. Temu boju za humanizacijo vseh odnosov ljudi morajo slušati vse naše izobraževalne in vse naše vzgojne, zakonodajne in vsakdanje politike. Ta boj je uredil, bejejo ga tudi v nesocialističnih deželah. Tako je npr. pred kratkim švicarska književnica Luise Rinser na vprašanje, ali je sodobna književnost nenravstvena, med drugim odgovorila: »Ljubezen meri na vsega človeka, seksus pa samo na njegovo del, in v tem leži tisto zares nemoralno.« Sodobnim »naprednjakom« v vprašanju odnosov med spoloma pa pravi: »Uboji ljudje, vi mislite, da ste z golim izmenjanjem seksualnih odnosov premagali hlapčevsko meščanstvo, toda prav to čisto delo vi, je pristno meščanstvo.« Ima prav, vulgarizacija ni napredek, glavno so odnosi! Zato veljajo njene sledeče besede tudi za naše razmere: »Pri tem vsakdo pameten ve, da ta, ki poklanja preveliko pozornost seksualnemu, trpi na neki pomanjkljivosti, na nekem defektu; in pravzaprav naj bi se književniki najskrajno sramovali, da ta svoj defekt v javnosti priznavajo, ga celo proslavljajo in dajo proslavljati.« Toda če se ženske ne sramujejo več, je to kajpak v socializmu še bolj tragično.

Znebiti se buržoazne vulgarnosti

Pri postritvi boja proti splavu izgublja sam splav tako rekoč centralni pomen. Pred ras pa stopajo pravi, kulturni, etični in celo politični problemi socializma. Gre predvsem za odpravo krivice, da bi ženski odvzeli materinsko srečo z lahkomišelnim in celo kriminalnim odnosom do prekinjenja prve nosečnosti, gre za to, da bi se tudi moška mladina doela zavedala svoje največje in najplemenitejše odgovornosti pri spočetju novega človeka, gre za to, da se osvobodimo buržoazne vulgarnosti glede seksualnih zadev, da damo vso čast ljubezni kot večjemu, obsežnejšemu, kot bistvu, ne pa seksualu, da nam je torej socialno višje od seksualnega. V tej luči moramo gledati tudi na razne opise »ljubezenskih«, to je seksualnih doživljanj šestnajstletnic, ki slikajo lahkomišeln odnos do eventualne potrebe po splavu in lahkomišeln odnos še nezrelih otrok do materinstva. Če danes ogromna večina žensk rodi samo dva do tri otroke, je gotovo v vsakem pogledu najdaljša, da opravilo to svojo materinsko dolžnost med 20. in 30. letom. Mladost pa naj preživi v doživetju pubertetne ljubezni in v spoznanju drugega spola, kar vse prinaša dovolj lepote tudi brez tistega, za kar posebno dekle še ni dozorelo.

Vprašanje zaostritve boja proti splavu ni le stvar ginekologov in komisij, ta boj je sestavljen del našega zgodovinskega boja za lepše, kulturnejše, humanejše in seveda srečnejše odnose med spoloma in med ljudmi nasploh. Dr. JOŽE POTRČ

Delo, trpljenje, žrtvovanje

Ob pravkar izšlih knjigah „Slovenke v narodnoosvobodilnem boju“

Bržkone se nobena slovenska založba ne v minulosti in ne kaj kmalu v prihodnosti ne bo tako galantno spomnila mednarodnega osmega marca, kot se ga je tokrat ljubljanski zavod »Borec«. Pred nami so namreč tri obširne knjige leksikonskega formata (2500 strani!), ki so stran za stranjo nastajale blizu deset let in katerih urednice Stana Gerk, Ivka Križnar ter Štefanija Ravnikar-Podbevšek so za naravnost mravljiniče opravilo dobile letošnjo Kajuhovo nagrado. In ko smo že omenili nagrado, je boljše in lepše, da si njeno ekonomsko plat odmislimo pa rečemo: hkrati so bile z zahvalo nagrajene še mnoge ženske-zbirateljice spominskega gradiva.

Resnične pripovedi

V našem zapisu se tokrat »Slovenke v narodnoosvobodilnem boju« ne moremo in ne utegnemo kritično loveti prve ne zategadelj, ker jih še nismo prebrali, drugič pa, ker gre za spominsko gradivo, ki ga lahko potrdi ali pa zanika le posameznik udeleženec kakšnega dogodka. Torej se ravnamo po dejstvu, da so več kot dva tisoč strani pričujočega knjižnega besedila sestavile delavne roke skromnih, preprostih žena izvedne in podoželja ali pa so opise svojih trpkih ur, dni, mesecev in let zaupale popisovalkam, skratka, zaupajmo v resničnost njih življenjskih zgodb, kot smo njihovim radodarnim rokam in velikim sročem med minulo svetovno morijo. In še zapišimo: urejevalke zbornika niso segale po izjavah najbolj zaslužnih in tistih, ki so dosegle visoke položaje, marveč po onih preprostih ženah, ki so najbolj neposredno, doživeto in živo približale delo, življenje in trpljenje slovenske žene v NOB in ljudski revoluciji.

Žal pa je bila ta zaželena naravnost omejena kot vse, kar zadeva medvojno minulost; najbolj postrtovani — padli ne govorijo, nekateri bi mogli povprašati pa jih nismo in so vtem umrli, mnogi pa so si poiskali uteho v molčanju; takih žensk pa, kot vemo, ne bomo zlepa obudili iz nemosti. Sicer pa vseh življenjskih prigod nekdanjih in zdanih Slovencek tako ne bi mogli natisniti še v tolikih snopičih, kar naj bo v tolažilo urednicam, če jih bo kdo povpraševal, kajka te in te dni noče, medtem ko ona, znan zaslužek je. No, končamo ta ekskurs z še presahnelim rekomo: Knjige imajo svojo uvelo. Morebitne pripombe pošljite zborniku dokumentov Slovenke v NOB pri inštitutu za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, Trg revolucije.

Ilustracija obsežne dejavnosti

Prva knjiga zbornika zajema obdobje do kapitulacije Italije, druga do osvoboditve, na Primorskem in Koroskem pa še dalje. To so ahtivski dokumenti, članki iz medvojnega ženskega in drugega ilegalnega tiska, med vojno nastale fotografije in povojne izjave. Vse gradivo naj bi bilo ilustracija obsežne dejavnosti, ne pa sistematičen in vsestranski prikaz »delca žene v NOB in vseh pokrajinah in na vseh področjih«. Tako so v posameznih poglavjih najprej natisnjena navodila, potem dokumenti, ki pripovedujejo o uresničevanju teh navodil, kak zdalej zgodovinsko pomemben govor ali važno poročilo (na primer referat Vide Tomšič na peti državni konferenci KPJ oktobra 1940 na Duhvri pri Zagrebu), vse pa prepletajo spominski zapisi žensk iz vseh slojev, poklicev in izobrazbenih sestav. Menda ni večjega kraja na Slovenskem, ki v zborniku ne bi odvisliti te ali one podobe boja ali trpljenja žena in deklet, zraven pa še otrok in starih ljudi, ki so jih izgnali v taborišča.

Politična vzgoja in aktivizacija žena v letih pred vojno, odziv žena na klic k oboroženemu odporu, pomoč žena prvim partizanskim enotam, okupatorjev teror, dejavnost žena v Ljubljani do kapitulacije Italije, žene in dekleta v zaporih, ilegali, partizanih, ženske demonstracije (po poročilih ljubljanske kvesture), okupatorjeva in belogardistična nasilja v letu 1943 — so osrednje teme prve knjige z mnogimi bralnimi življenjskimi pripovedmi posameznic in nestetimi imeni udeleženk narodnoosvobodilnega boja.

njih aktivno udeležbo v njej leta 1944, bežniški in domobranski teror ter zločine »srčne roke«, žensko delo v zaledju, delovanje žena v zadnjih mesecih pred osvoboditvijo, teror Nemcev, domobransev in četnikov v letu 1945, boj za pravične meje in. Po prvem videzu v njej prevladujejo poročila, navodila, okrožnice, odloki, ki bodo zlasti preprostega bralca bržčas utrujali, čeprav so po svoje zanimivi, saj so za vse m nekdanje medvojne žene, njih napori, težave pa tudi uspehi. Naj še poudarimo, da je največ te dokumentacije o dejavnosti primorskih žena.

In naposled še v kratkem: v primerjavi z drugimi jugoslovenskimi narodi smo zdaj na Slovenskem dobili dokaj izprano in jasno podobo ilegalke, partizanske bonke, kmečke matere, zapornice, ki je drugod še nismo tolikanj prikazali v tisku, F. V.

Za stoletnico rojstva

Finžgar v luči svojih pisem

„Finžgarjeva pisma Ferdinandu Koledniku“

Dan po letošnjem Prešernovem prazniku, 9. februarja je poteklo sto let, kar se je v Doslovčah blizu Prešernove Vrbe rodil slovenski pripovednik in dramatik Franc S. Finžgar. V znamenju te stoletnice je pravkar izšla v Celovcu (Družba sv. Mohorja) 152 strani obsegajoča knjiga »Finžgarjeva pisma Ferdinandu Koledniku«. Pisma je uredil in opremil s potrebnimi podatki in pojasnil Martin Javnikar; njegova je tudi uvodna beseda, ki bralcu te nenavadne knjige predstavlja pisatelja Finžgarja in njegovega prevajalca dr. Ferdinanda Kolednika.

Ce bi ne bilo v tej ključni novosti maršak značilnega ne le v zvezi s Finžgarjem, ampak tudi o prevajalnih prizadevanjih za spoznavanje slovenske literature v tujem svetu, bi nas ta knjiga manj zanimala. V nji so teksti 86. Finžgarjevih pisem, katerih prvo poteka iz aprila 1932, začne pa je datirano s 3. januarjem 1962, torej nekaj mesecev pred Finžgarjevo smrtjo.

Ta korespondenca je predvsem zanimljiv dokument v poznih letih Finžgarjevega življenja, saj največ pisem poteka iz časa po osvobodilni vojni, ko je od bombnega napada na Trnovo hudo prizadet pisatelj prehajal v osemdeseta leta svoje življenjske poti, na kateri je — kakor le redkokateri pisatelj — presegel tudi devetdeseto leto. Zato je v pislih dr. Kolednikova čutili poleg vplivov boleznih tudi psihološko dramo staranja, vrnes pa je marsikatero za pisatelja, za njegovo okolje in dobo značilna osebna izpoved. Tudi če bi se njemali ali razhajali pogledi obeh duhovnikov, se je Finžgar kot simpatizer našega osvobodilnega gibanja po letu 1945 izkazal politiki, saj je svojega korespondenta v nekem pisnu opomnil: »De rebus politice noli scribere« (O političnih zadevah ni kar ne piši).

Finžgarjeva pisma s svojimi odgovori in posebej še z uredniškim komentarjem odpirajo tudi poglede v doslej premalo znano literarno dejavnost dr. Kolednika, ki ima za seboj zelo razgibanu življenje in posebnost zasluge za spoznavanje slovenske literature v širokem mednarodnem svetu. To je tisti poliglot, ki je Jurčičevega »Jurja Kozjak« sam prevedel v devet jezikov in

organiziral prevode tega spisa v 37 nadaljnjih jezikih, pač neprekosljiv rekord na dosedanjih poteh slovenske knjige v široki svet. Prevedel je tudi (v francosino, nemščino itd.) več Finžgarjevih spisov. Medtem ko je ostareli pisec romana »Pod svobodnim soncem« trdovratno dvomil o uspehu slovenske literature v tujini, je njegov prevajalec, še bolj trdovratno in dokaj uspešno nadaljevaljevali navedi sorodnik Janez Bogataj. Uvaja jo faksimilno Finžgarjevega rokopisa z geslom: »Pogumno v svet nameri svoj korak! Toda glej, da res posten bo vsak.« V knjižnici je podrobno opisane pisateljevo rojstna hiša, ki jo je slovensko odprl zastopnik Društva slovenskih pisateljev, ki pa je dobila svojo sedanjo obliko z akcijami gorenjskih kulturnih delavcev, o čemer je pisal naš dnevi tisk. Tako je nekdanja kajča postala tak spomenik zaslužnemu rojaku, kot je v bližnji Vrbi Prešernov dom.

BOZIDAR BORKO

Ko so na Prešernov praznik 8. februarja v Doslovčah odprli preurejeno rojstno hišo F. S. Finžgarja, je v zbirki Kulturni in naravni spomeniki Slovenije izšla lično zatisnjena in ustrezno ilustrirana brošura »Dostojstvo«. Spisal jo je ob sodelovanju Jožeta Fagana in Finžgarjev navedi sorodnik Janez Bogataj. Uvaja jo faksimilno Finžgarjevega rokopisa z geslom: »Pogumno v svet nameri svoj korak! Toda glej, da res posten bo vsak.« V knjižnici je podrobno opisane pisateljevo rojstna hiša, ki jo je slovensko odprl zastopnik Društva slovenskih pisateljev, ki pa je dobila svojo sedanjo obliko z akcijami gorenjskih kulturnih delavcev, o čemer je pisal naš dnevi tisk. Tako je nekdanja kajča postala tak spomenik zaslužnemu rojaku, kot je v bližnji Vrbi Prešernov dom.

John L. Brom: OKO NOČI

V Pomurski založbi je izšel roman Johna L. Broma »Oko noči«. Odveč bi bilo ob izidu te vsekar obtralne, pristopne knjige govoriti o njeni literarni vrednosti, kajti o njej, ki je v večji meri namenjena uram oddiha, kot razmišljanja, bi bilo razpravljati odveč. Vsekakor je dejstvo, da je avtor romana kot dober poznavalec črnega kontinenta (je lovec, raziskovalec in fotoreporter, okoli katerega se spleta legenda) v njem poleg razgibane fabule skušal zajeti še ritem prebujajoče se Afrike, tuk, kot ga lahko v njegovi šokantnosti doživlja človek s kontinenta civilizacije 20. stoletja. Iz Evrope ali od koderkoli, je ta davnina v resnici davnost in ne hkrati sočasnost, kot je to z deli Afrike ali, podrobneje, Kongom, kjer se spleta in odvijeva Bromova zgodba. V kratkem gre v njej za to: v osvobodeni Kongo pride strokovnjak Združenih narodov, nekdanji hiterjevski častnik, ki se postavi po robu korupciji, značilni za »nove družbe« na tem kontinentu. Ob tem, da se z vso zagnanostjo spusti v spopad z njo, doživlja svojo osebnostno, intimno zgodbo, ki jo je porodilo njegovo srečanje z mlado črno domačinko. Ta najvidnej izjema, pristoja ljubzenska vez se kaj kmalu sprevede v svoje nasprotje. V njej doživljuje človek svoj padec, svojo porubo. In kontinent ostaja. Z vsemi svojimi odprtimi problemi in ranami, ki se jim more bell človek komajda približati, saj ga, tako ali drugače, prej ko slej kot tujek zavzre. P. B.

Marcello Argilli: ČRNI OTROCI

V knjizi zbirki Privečanja je Mladinska knjiga izdala drobno delce z nepretericnim naslovom »Črni otroci«. V njej so na 115 straneh izbrana pričevanja črnske mladine v Zdrženih državah Amerike o ameriškem rasizmu. Kratki prozni teksti ter pesmi so rezultat akcije ameriških učiteljev, ki so zbirale to gradivo, vrsta pa jih je vzetih iz ciklostilnega časopisa črnih dijakov »What's happening« v New Yorku in iz zveška Studentske zveze za nasilje. Vsi teksti so iz zadnjega časa ter govore o tem, kako reagira mlad človek na okolje, v katerem so vse čas prisotni rasizem, marnja, alkohol, nasilje in smrt v slumih Hartena in obrobjih mestec na svetu. ZDA. Mladi pisci ne moralizirajo, juna v obsežni, ulico, šolo, abortus; pripovedujejo o Kingu in Kennedyju, o Vietnamu in Afriki; pripovedujejo z besedami dvanajst do devetnajstletnikov tako presenetljivo neposredno in tako vse bolj in bolj radikalno, da dobi bralec vtis o globoki osvobodilni doraščajočega črnega rodu, kateremu se pridružujejo v boju za temeljni človeške pravice Portoricanci, pa tudi beli intelektualci iz študentskih vrst. Kratki besedila, proza in v verzih, niso samo besedne o globoko čutečim, odzivaju na svet, ki jih obdaja. V marsikaterem lahko odkrijemo pravo literarno vrednost, takošno, kot jo lahko rodi le tista skrajna, ves čas prisotna eksistenčna kriza. Skratka, v knjižlici govore slozi otroška usta mladi Američani na način, ki je diametralno nasproten intencijam »velike družbe« onkraj

Felix Salten: BAMBI

Življenjepis srnjačka Bambija si je pisatelj Felix Salten zamislil kot obširno pripoved o njem sredi gozda, v naravi, kjer pa ni sam, marveč ga od najzgodnejše mladosti spremljajo vsi živalski in rastlinski prebivalci. Zgodba je poetičen, zelo idealiziran prikaz kočke narave, ki naj uravna, predvsem mlademu bralcu vname, ki bi jo po tankočutnem opazovanju in no tranji resničnosti lahko primerjal z Bambijem, bralcu tudi pove, da je to očarljiva povest, ki jo posebej priporoča lovecem. Potemtakem je pisatelj želel ne samo vzgajati in učiti mlade, marveč tudi opozarjati tiste, ki življenje že poznajo, naj ne posegajo nasilno v naravo. Ki se muksoma ohranji. Za Mladinsko knjigo (za knjižnico Biseri) je to Saltenovo morda najpomembnejše gotovo pa najbolj znano delo prevajalke Kristina Brekova; ob koncu je v besedi ob slovenskem Bambiju na kratko predstavila tudi avtorja. Knjigo je ilustriral Ančka Gošnik-Godčeva, ki je narisala tudi sliko na ovitku. Knjiga stane 35 din.

oceana, na način, ki je, po svoje, tudi nasproten govorici otrok v stari Evropi: njihov besedni zaklad obvlada besedo »smrt« pri dvanajstih letih, tako kot besede »nasilje«, »upora«, »revolucija«, in zato, verjamejmo, bodo nekoč, pri dvajsetih ali tridesetih, sprejeli vni morda tudi besede »sreča«, »smir«, »domovina«. P. B.

POZOR, NOVICIJA DNEVA!

Še 3 dni do DNEVA!

X

Človek v stiski (3)

Pritisk časa

Čas je, kot smo rekli, četrti, vse spreminjajoča koordinata. Njena razsežnost v našem kozmosu je preladujoča. V večnem gibanju stvari, čas spreminja točke v prostoru in njihova medsebojna razmerja, jim odvzema ali povečuje vrednost, ohranja njihovo ravnotežje, ga ruši in nato ponovno vzpostavlja. Ta skrivnostni spreminjevalec vsega, kar bita, se očituje predvsem v nastanku, razvoju in napovedi razpada oblik.

V našem razmišljanju najprej določimo, kaj naj v naši shemi razumemo pod oblikami. Recimo, da so to razni pojavi, med katerimi je najpomembnejši človek, ne kot neka nespomenjena, marveč nasprotno, kot pobudnik in povzročitelj nenehnih sprememb v sebi in zunaj sebe, sprememb, ki jim ni videti konca, zato jih imenujemo razvoj. Nas zanima čas v zvezi s človeškimi razmerji, zgodovinsko gledano, kot nastanek, razvoj in propad oblik, družbenih sistemov.

Na prvotni stopnji človeškega razvoja so bile organizacijske oblike družbe še zelo rahle in nepovezane, toda potem, ko je človek stopil v zgodovinsko obdobje, so postale vse trdnjše in vse bolj obvezne za vse člane skupnosti. Družbe si ne moremo zamisliti brez zakonitost, kajti le-ti naj bi varovali širše kolektivne skupnosti in obrambili biološki boj v mejah izrazitih etičnih in moralnih kodeksov. Pri zakoni organizirane družbe so brččas hoteli zavaruati človekovo življenje in lastnino, kakor je že postopoma nastajala. Minilo je mnogo let, da so ti zakoni dobili občečloveško veljavo in postali obvezni moralno-etični kodeksi. Njegove začetke dajemo lahko komaj domnevamo, kajti kodeksi kot ema izmed oblik človeške zavesti, ki se nam zdijo danes nekaj večnega in nespremenljivega, je prav tako, poudarja človekovega razvoja. Humanistična zavest, ki se je dokončno oblikovala v dveh tisočletjih naše, tako imenovane evropske civilizacije (čeprav njene korenine niso poglajne zgolj v Evropi) je do slej najpomembnejša človeška zavest, ne glede na vse njene pomanjkljivosti. Sedaj vladajoči idejni sistemi in socialne družbene strukture so vse zakonite dedinje humanistične civilizacije, kakorkoli so že lahko v posameznih delih sveta neustreznosti in potrebne nadaljnjih izpopolnitve.

Položaj človeka v evropski civilizaciji (ki v glavnem danes zajema vse svet) se spričo novih socialnih, tehnoloških in industrijskih revolucij naprej spreminja in zapleta. Medtem ko ga humanistična družba želi napraviti za subjekt življenja, ga izpopolnjeni računalniški sistemi z drugimi daljnosežnimi iznajdbami skušajo spremeniti v objekt manipulacije, ki grozi razčlovečiti vse sedanjne socialne strukture. V tem trenutku četrti koordinatni stopnja človek, zdaj že neudovito od svoje volje, v nova razmerja, pogojena od moči novih izumov. Kolikor bi novi izumi bili izkoriščeni za nadaljnje povečanje splošne blaginje, kolikor bi služili večni iluziji človeštva skruh — svoboda — mir — pravica, ki bi bila idealno uresničena za vsakega Zemljana kot za vsa človeško skupnost, toliko bi bilo človeštvo na novi stopnji svojega razvoja. V tem trenutku pa se razvoj odločilne človeške zavesti (za medsebojno razmerje) ne kaže v najugodnejši luči. Kot vse kaže, bo čas, ki ga preživljamo, dosti najhujša preizkušnja te civilizacije.

Ali imamo pravico upati, da bo v novih medčloveških razmerjih odpadla nevarnost za razpad in uničenje človeške vrste?

Upanje lahko opiramo na etične in moralne dejavnike, čeprav le-ti v skrajni stopnji ne predstavljajo izvršilne moči, marveč jo lahko le usmerjajo.

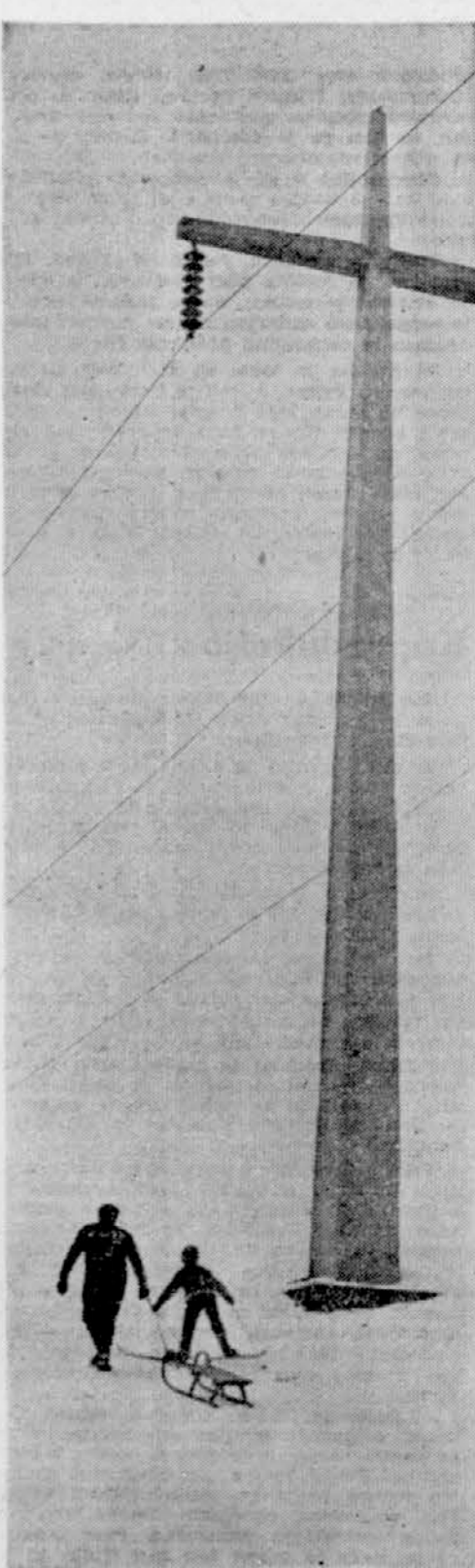
Ni dvoma, da je napočil čas, ko o etični in moralni zavesti ne gre več samo razpravljanje, marveč jo velja spoštovati kot enega izmed najpomembnejših ciljev človeštva, vključenega v verige strahu pred lastnim istrebljenjem. Nemalo osvesčenih ljudi po vsem svetu se danes zaveda teh dveh ali — ali. Medtem ko prvi ali pomeni prihodnost, nam drugi ali nima več kaj povedati, saj bi pomenil ne le konec, ampak tudi ne-več-zacetek.

Dejstvo je, da nas četrti koordinatni veliko bolj določa, kakor se tega na sploh zavedamo. Skeptični, z računom oremehčeni, v nič verujoči čas nam v soglasju z našo premalo nazovno etično in moralno doslednostjo razsvetljuje davne vrednote ter jih na novih tehničnih meri v duhu vsakdanjega pridobitništva in plačuje po dnevnih cenah stvari, ki od davnih dob sem niso bile nikoli naprodaj. Padec starih vrednot na okrutni borzi računalniškega sistema človeških razmerij se najbolj čuti v novih stiskah, ki so kot mora obsedle mnoge ljudi. V brezglasnem lovu za denarjem uveljavljanje smo priče nestetih kršitev moralnih in etičnih norm, ki s svojimi posledicami sejejo v ljudeh popolno negotovost, dvom in strah.

Dandanašnji človek je zaradi padca etičnih in moralnih vrednot malodušen in zbežan. V prihodnosti, v kateri ni prepričan, ne vidi svetosti svojega človeškega položaja: domnevo o smislu svojih naporov, ki imajo za cilj samo življenjski standard, dvomi o svobodi, dvomi o svojem poslanstvu. Jasno je, da v današnjem času dvom vstira v zraku in njegove kušnje kljuc vdiha vse več ljudi. Pritisk časa na vse nas je še toliko večji, ker je naša etična in moralna sfera podrejena vsakdanjim pridobitniškim smotrom in locu za standardom, namesto da bi bilo obratno. To je pa hkrati nova človeška stiska, ki nas preizkuša v naši notranji moči.

Vsak človek je toliko močan, kolikor je sposoben izvat časa, če misli, da je ta v nasprotju z njegovim etičnim čutom in moralnim hotenjem.

FRANCE NOVŠAK

IVO CERLE: ZIMA

Polemika

Razpisi za vodilne kadre - demokratska burka

Bistvena je kontrola nad rezultati dela

Dr. Rado Bordon je objavil dne 27. februarja v Delu zanimiv članek o anonimnih razpisih. Ugotovil je, da nekatere delovne organizacije razpisujejo vodilna delovna mesta in ostanejo pri tem anonimne. Dr. Rado Bordon dokazuje, da je ta postopek nezakonit, ker potencialni kandidati ne morejo pregledati razpisnega gradiva, nimajo možnosti ugovora, če niso bili sprejeti, in sploh nimajo nobenega jamstva, kakršnega jim sicer daje zakon pri normalnih razpisih. Avtor meni, da tak način iskanja vodilnih kadrov predstavlja kabinetno kadrovsko politiko in ohranja »status quo«. Pri tem poziva sekretariat za delo, sindikate in zakonodajne organe skupščine, naj zavzamejo svoje stališče do tega novega nezakonitega pojava.

Dr. Rado Bordon se je lotil anonimnih razpisov s pravnega vidika. Jaz bom skušal obravnavati razpise s sociološkega vidika in bom prišel do povsem drugačnih stališč.

Najprej pogledimo, kako v resnici poteka postopek postavljanja kadrov na vodilna delovna mesta v delovnih organizacijah, kot ga lahko opazujemo in kot ga nam deloma potrjujejo sociološke raziskave. Ko v podjetju potrebujejo vodilnega človeka, ga skušajo najprej najti po neformalni poti. Ko ga najdejo, razpišejo prvo delovno mesto. V tem primeru je po tem znano, kdo bo izvoljen na razpisano delovno mesto. Če v podjetju po neformalni poti niso mogli najti človeka, razpišejo delovno mesto, vendar le v tem primeru kandidati in vnaprejšnji določeni. Podobno delajo tudi fakultete pri iskanju asistentov. Najprej najdejo človeka, potem pa razpišejo prvo delovno mesto. Mislim, da ni nobena skrivnost v našem življenju, da so zanimiva, prestižna in višja delovna mesta v največ primerih že voddana, preden pride do razpisa.

Odloča tisti, ki ima moč

Obvezna reelekcija direktorjev je že znan pokazatelj nesmotnosti formalnih razpisov. Analize in raziskave so pokazale, da so bili skoraj vsi direktorji ponovno izvoljeni, razen tistih, ki so se prostovoljno umaknili ali upokojili. Znano je, da so bile zahteve razpisov ob reelekciji prilagojene izobrazbi direktorjev, ki so že zasedali položaje. Prav tako je znano, da je izobrazba številnih naših direktorjev relativno nizka. Dr. Rado Bordon pravi, da anonimni razpisi ne dajejo kandidatom možnosti ugovora in podobno. Ta in tudi druge možnosti so povsem formalne. Na razpisno mesto direktorja in tudi drugih najvišjih vodilnih se običajno priključa samo en kandidat. To je tisti, ki je vnaprejšnji določen. Ko sem pred leti v posebni anketi

Demokracija eno - ravnanje drugo

Mislim tudi, da je povsem normalno, da v podjetju iščejo po neformalni poti npr. direktorja komercialnega sektorja ali fakulteta asistenta. Posameznika se vendar težko postavi na zahtevano delovno mesto, ne da bi vedeli, kakšne so njegove sposobnosti in kakšne delovne rezultate je že dosegel. V ZDA pride npr. več kot 50 odstotkov vodilnih ljudi na svoje položaje po

spraševal ekonomiste, inženirje in pravnike, zakaj se ne prijavijo na razpisana direktorska mesta, so odgovorili, da bi bila taka prijava znak njihove nerisnosti in navivnosti, če jim položaj ne bi bil že vnaprejšnji pozujen. Kolikor mi je znano, se prijavi tudi kandidati tudi v primeru, ko so odklonjeni, ne pritožujejo, ker so v podjetjih vedno toliko pametni, da dajo, proceduri izbora pečat zakonitosti.

Podjetja pri iskanju vodilnih kadrov običajno sledijo formalno predvideni izobrazbi in postopki, da posebni organi izberejo kandidata na vodilno delovno mesto. Toda kdo dejansko odloča o vodilnih kadrih? Tisti, ki ima moč: to pa niso organi upravljanja, temveč direktor in najvišji vodilni. Odnosi v podjetju se reducirajo na odnose moči. Tisti, ki ima moč dejansko — ne pa formalno — odloča, kdo bo zasedel vodilna delovna mesta. To je značilno tudi za vse druge nivoje O vodilnih kadrih se je vedno odločalo v ostalih krogih in danes ne vidim nobenih znakov, ki bi kazali, da bo v bližnji prihodnosti drugače.

Zavedati se moramo, da je težavno najti danes družbo, ki izvaja toliko različnih formalnih sprememb kot jih izvajamo pri nas. Ugotovljeno je, da je v Jugoslaviji sprejeto vsak dan povprečno 2,5 zakonov, predpisov ali uredb, ki so obvezne za delovne organizacije. Vsakih nekaj let spreminjamo ustavo. Podjetja imajo toliko pravilnikov, statutov, da jih redkokdaj v podjetju pozna. Poleg tega so omenjeni pravilniki vidno zastareli, ker ne morejo slediti spremembam v globalnem sistemu. Nekateri ekonomisti trdijo, da je naša ekonomija najbolj nestabilna v Evropi. Ekonomsko reformo smo začeli z zamrzitvijo cen leta 1965 in smo jo sklenili s ponovno zamrzitvijo cen. Pri vseh teh številnih formalnih spremembah lahko opazamo veliko aktivnost, toda velik del energije izžarevamo v prazno. Vsaka aktivnost se ne pelje nujno k dejanski spremembi in ne prinaša ekonomskega rezultata.

Kje je nadzor najbolj učinkovit

Vodenje podjetja je v takih razmerah zelo težavno. Podjetje je tem bolj učinkovito, čim uspešneje se prilagaja na tiste elemente okolja in na tiste spremembe v okolju, ki ga najbolj ogrožajo. Podjetje lahko nezakonito reagira glede na formalne spremembe napačne in uvedene improvizirano, ali če te spremembe prehitujejo čas in možnosti.

Vodenje podjetja je v takih razmerah zelo težavno. Podjetje je tem bolj učinkovito, čim uspešneje se prilagaja na tiste elemente okolja in na tiste spremembe v okolju, ki ga najbolj ogrožajo. Podjetje lahko nezakonito reagira glede na formalne spremembe napačne in uvedene improvizirano, ali če te spremembe prehitujejo čas in možnosti.

Kemični postopki hitro zastarajo

Proizvodni procesi kemijsko-tehnološkega značaja se bistveno razlikujejo od procesov mehanske proizvodnje. Podvrženi so novim zakonom, ki jih klasična mehanska proizvodnja, ki se je razvila iz obrtnišva, ni poznala. Kemijska proizvodnja, kot posebna proizvodna panoga, se je razvila šele v zadnjih 200 do 300 letih. Po pravilu so redki določeni kemijski proizvodi, ki se dalj časa ohranijo kot potrebna dobrina, tudi se stalno spreminjajo načini proizvodnje in načini potrošnje kemikalij. Osnovna značilnost kemijske proizvodnje je, da se v njej nenehno vse spreminja, obenem pa se na tem področju stalno spreminja tudi človeška aktivnost. Osnovna gibalna smer človeka je tu selitev s področja proizvodnje na področje raziskovanja in projektiranja (proizvodnja inženiringov). Naloga sodobnega kemijskega inženirstva je, da znanstvena spoznanja in izume prenaša z raziskovalnega področja v proizvodnjo. Ta specialni poklic kemijske proizvodnje se je razvil šele v sedanjem stoletju. V sami proizvodnji kemijskih izdelkov je angažiranih vedno manj ljudi. Obstaja močna tendenca, da se tudi največje kemijske proizvodne enote avtomatizirajo.

neformalni poti. Sprejemanje asistentov, profesorjev in znanstvenikov je v celoti neformalno. Čeprav je neformalno, so kriteriji dela in rezultatov dela močnejše uveljavljeni kot pri nas. Strokovna združenja in referenčne skupine imajo na sprejemanje ljudi izredno velik vpliv in predstavljajo pomemben kontrolni filter.

Hočem reči: imamo predvideno zelo demokratično proceduro za izbor vodilnih kadrov, toda kaj hočemo s to demokracijo, če se povsem drugače obnašamo. Tudi če bomo ob posameznih primerih dokazovali nezakonitost, ne bomo bistveno spremenili obnašanja, podjetja in njegovih vodilnih struktur. Obnašanje podjetja je določeno s strukturo moči, ekonomsko politiko, kontrolno okolja, z delovnimi navadami, ekonomsko stabilnostjo in ne toliko z eksterno in interno zakonodajo.

Kje je nadzor najbolj učinkovit

Zavedati se moramo, da je težavno najti danes družbo, ki izvaja toliko različnih formalnih sprememb kot jih izvajamo pri nas. Ugotovljeno je, da je v Jugoslaviji sprejeto vsak dan povprečno 2,5 zakonov, predpisov ali uredb, ki so obvezne za delovne organizacije. Vsakih nekaj let spreminjamo ustavo. Podjetja imajo toliko pravilnikov, statutov, da jih redkokdaj v podjetju pozna. Poleg tega so omenjeni pravilniki vidno zastareli, ker ne morejo slediti spremembam v globalnem sistemu. Nekateri ekonomisti trdijo, da je naša ekonomija najbolj nestabilna v Evropi. Ekonomsko reformo smo začeli z zamrzitvijo cen leta 1965 in smo jo sklenili s ponovno zamrzitvijo cen. Pri vseh teh številnih formalnih spremembah lahko opazamo veliko aktivnost, toda velik del energije izžarevamo v prazno. Vsaka aktivnost se ne pelje nujno k dejanski spremembi in ne prinaša ekonomskega rezultata.

Vodenje podjetja je v takih razmerah zelo težavno. Podjetje je tem bolj učinkovito, čim uspešneje se prilagaja na tiste elemente okolja in na tiste spremembe v okolju, ki ga najbolj ogrožajo. Podjetje lahko nezakonito reagira glede na formalne spremembe napačne in uvedene improvizirano, ali če te spremembe prehitujejo čas in možnosti.

Kažipot za urejanje odnosov v kemični industriji

Človek in kemijska tehnologija

Prvi jugoslovanski kongres za kemijsko inženirstvo in procesno tehniko bo konec marca v Beogradu

Skokoviti razvoj znanosti in tehnike, do katerega je prišlo po drugi svetovni vojni, spremlja populacijska eksplozija, zaradi katere se število prebivalstva po svetu podvoji v času, ki je krajši od ene človeške generacije.

Kemijsko-tehnološka dejavnost - vizija

Kemijsko-tehnološki kompleks je živ organizem, v katerem stalno krojijo aktivnosti v ciklusu raziskovalno delo — inženiring — proizvodnja. Ta cikel ne pozna začetka in ne konca. Predstavlja čvrsto povezano celoto in iz vsakega od treh arterij izhajajo stalno novi impulzi, ki mu dajejo novo vsebino. Tako predstavlja kemijsko-tehnološki proizvodni kompleks — vizijo nove strukture bodoče družbe, v kateri se posameznik čedalje bolj spreminja v umsko aktivnega ustvarjalca, ki neprestano vpliva na okolje s ciljem, da ga čim bolj prilagodi svojim eksistenčnim potrebam.

Predmet dela kemijske tehnologije je praktično vsa materija, tj. zemlja, voda in zrak. Na sedanjih stopnjah razvoja sta najvažnejši surovini kemijske proizvodnje zemeljsko olje (nafta) in zemeljski plin. Predelovanje teh dveh surovin pomeni v sedanjem obdobju odločilni faktor pri določanju materialnega in kulturnega potenciala katerekoli človeške skupnosti. V strategijo tega potenciala sodijo: intelektualni potencial, količina potrošnje zemeljskega olja in zemeljskega plina, stopnja izkoriščanja drugih naravnih surovin, zemljepisni položaj, ki omogoča učinkovit transport, predvsem po vodnih poteh. Intelektualni potencial merimo le s šte-

V večnem pa so naši vodilni v boljšem položaju, kot pa so vodilni v zahodnem svetu. Niso izpostavljeni tako močnemu pritisku delavcev (oziroma njihovega sindikata) in nimajo nad seboj stalno kontrolno delničarjev oziroma njihovih predstavnikov. Najučinkovitejša kontrola, je kontrola nad delovnimi rezultati. Ta pa pri nas zelo slabo deluje. Tudi, če bi se podjetja pri izboru vodilnih kadrov tako demokratično obnašala, kot je predvideno z zakoni in drugimi normativnimi akti, ne bi postala zato nič bolj učinkovita, če ne bomo bolj kontrolirali rezultatov dela najvišjih vodilnih. To kontrolno pa je v naših razmerah silno težko uvesti, ker ni možno odgovornosti za najpomembnejše odločitve individualizirati. Vrtimo se torej v začaranem krogu.

Za naše razmere je značilno, da se posameznik in organizacijske skupine v podjetju dokaj drugače obnašajo, kot pa je to predvideno z zakoni in drugimi pravili. Ta razkorak med formalnim in stvarnim je nenehno velik. Sociologi imamo pri tem v svojih raziskavah težave in briske izkušnje, ker formalnega sistema ne moremo vzeti kot objekt in kriterij za proučevanje realnosti. Tako npr. je podjetje dolžno, da razpiše delovno mesto direktorja in drugih najvišjih vodilnih, fakultete so dolžne razpisati mesta za asistente in profesorje, čeprav so vsa ta mesta dejansko že zasedena. Kakšen pomen imajo taki formalni razpisi, če jih več kot 90 odstotkov potencialnih kandidatorov ne jemlje resno. In tudi če nekateri kandidati tekmujejo s tistimi, ki so bili vnaprejšnji izbrani, jim ni težko ilegalno dokazati, da niso v celoti izpolnili pogojev razpisa.

Zato je bolje, da bi postali razpisi funkcionalni, ne pa demokratična burka, kot so to danes. To pomeni, da bi delovna organizacija razpisala delovno mesto šele tedaj, ko na drug način ni mogla najti ustreznega človeka. V tem primeru bi razpis predstavljalo to, kar edino lahko predstavlja, tj. postopek preko katerega se iščejo ljudje za ustreznega delovna mesta. V tem primeru bi potencialni kandidati za vodilna delovna mesta vedeli, »pri čem so«.

Bistvena je kontrola nad rezultati dela, ne pa procedura izbora. Če bo kontrola učinkovita, bo tudi kadrovanje postalo bolj funkcionalno; kolikor pa ne bo učinkovite kontrole, tudi najbolj demokratska in z zakoni kontrolirana procedura izvolitve vodilnih kadrov ne bo dala funkcionalnih

rezultatov. Izžarevali bomo veliko energije v prazno in se šli demokratski ritual.

Zato mislim, da ni razločka med anonimnimi in neanonimnimi razpisi razen formalno-pravnih. Verjetno imajo podjetja pri uveljavljanju anonimnih razpisov določeno racionalno razlogo (ki meni se niso znani). Tudi če se praksa anonimnih razpisov prepreči s pravno ali z ideološko akcijo, ostane problem nerešen. To je: obstoječa procedura kadrovanja s formalnega vidika omogoča, da se nesposobni vodilni kadri sami sebe obnavljajo in temu obnavljanju lahko dajo pečat zakonitosti.

Med anonimnimi in neanonimnimi ni razločka

Vprašanje funkcionalnega kadrovanja vodilnih ljudi, bo še ostalo aktualno in se bo tudi vedno bolj zaostrojalo, ker je uspešnost podjetij in največji meri odvisna od direktorja in njegovih najbližjih sodelavcev.

Jugoslavija je imela v letih 1964 do 1969 le 4,5-odstotno rast družbenega proizvoda, kar je pod svetovnim povprečjem. V letu 1968 je bilo v Jugoslaviji 9,4 odstotka nezaposlenih. Zdaj je že blizu milijon Jugoslovancev na delu v zahodnih državah. Iz nekaterih republik je že več kot 10 odstotkov aktivnega prebivalstva v inozemstvu. Glede na dejstvo, da se jugoslovansko gospodarstvo giblje v ciklusu, je lahko sedanja visoka rast družbenega proizvoda glasnik recesije.

Slovenci smo se v zadnjih sto letih intenzivno izseljevali. Prišlih izračun kaže, da se je vsak tretji Slovenec izselil. Devalvacija bo še bolj pospešila odhod naših ljudi v inozemstvo, ki dobiva že tragične dimenzije.

V številnih naših delovnih organizacijah je še vedno tako, da nihče ni pomembno nagraden za veliko količino dela in za kvaliteto dela in nihče kaznovan za majhno količino dela in za slabo delo.

Vse to so pokazatelji o resnosti situacije, v kateri smo. To pa tudi pomeni, kako pomemben je kriterij izbora ljudi za vodilne položaje.

JANEZ JEROVŠEK

vilom izobraženov, kateri razpolagajo s modernimi delovnimi sredstvi in ne s številnimi raziskovalnimi ustanovi.

Izviri zemeljskega olja in zemeljskega plina so lahko kjerkoli in ni treba, da bi bili predelovalci vezani na lastne nacionalne vire.

Kemična industrija Jugoslavije je bila po drugi svetovni vojni v težkem stanju: močno poškodovana in delno uničena, strokovnih kadrov je bilo zelo malo, energetski sistem se ni bil zgrajen, razvojnih institucij za raziskovanje in projektiranje pa sploh ni bilo.

Prirodne potencialne možnosti za razvoj kemijske proizvodnje v Jugoslaviji so optimalne, in težko je najti podobnih v drugih, tudi visoko razvitih državah. Zemeljski položaj ob Sredozemskem morju je izredno. Čelo obalo Jadranskega morja in savsko-donavske obale lahko tretiramo kot dve super-pristanišči. Od vseh strani so nam dostopni viri zemeljskega olja in zemeljskega plina.

Izgradnja kemične industrije po vojni je bila stihijska

Težko bi našli državo, ki bi imela na voljo toliko naravnega bogastva kakor Jugoslavija. Poleg tega potema 20 milijonov prebivalcev velik rezervirani intelektualni potencial. Imamo kakih deset tehnoloških fakultet, ki so bile deloma ustanovljene šele v poslednjih petnajstih letih. Te velike možnosti so bile dostopne pred precejšnji meri izkoriščene: rasla je nova, sodobna kemična industrija, ustvarjeni so novi energetski viri, transportni sistem — predvsem pristanišča — se čedalje bolj modernizira. Število novih inženirjev tehnologov raste iz leta v leto.

Razumljivo je, da ta razvoj ni potekal popolnoma gladko. Negativni pojavi, do ka-

terih je pri tem prišlo, so predvsem tile:

Izgradnja kemijske industrije je potekala nepovezano in naključno, ne da bi v polni meri upoštevali domača ustvarjalnost. Po pravilu: izgradnja temelji na kupljenih licencah in inženiringih. Kemijska podjetja so ostala izolirana in se ni upoštevala glavna naravna zakonitost te veje, je da je lahko uspešna le v sistemu vse večje integracije in koncentracije proizvodnje. Na ta način je stalna nevarnost, da posamezni kolektivni kemijske industrije zapadejo v razne krize, in vse to v času, ko ta panoga po svetu dosega nesluteno konjunkturo.

Kemična industrija Jugoslavije brez učinkovitih razvojnih služb

Bolj ali manj izolirana podjetja in med seboj nepovezane tehnološke fakultete nimajo učinkovite razvojne službe (raziskovanje in proizvodnja inženiringa), kar je zvečne posledice nerazumevanja razvojnih zakonitosti in specifičnosti organizacijske strukture tega proizvodnega področja. Možnost razvoja lastnega inženiringa je zelo majhna. Veliko število kemikov-tehnologov je zaposlenih v inozemstvu, kar za našo družbo pomeni veliko izgubo materialnih sredstev, potrebnih za njihovo solanje. Na ta način je oslabljen tudi ustvarjalni umski potencial, katerega nikdar ne more biti preveč.

Pomanjkljivosti v razvoju kemijske proizvodnje v Jugoslaviji so predvsem močno izražene v Sloveniji, kar ne more ostati brez posledic za gospodarsko-kulturni razvoj te republike. Nekdaj najbolj razvita republika jugoslovanske federacije se je spreminjala v najbolj zaostali del države.

Prvi jugoslovanski kongres za kemijsko inženirstvo in procesno tehniko je rezultat velikega napora kemijsko-tehnologov Jugoslavije, kateri se bodo na tem kongresu seznanili z doseženimi uspehi, uspehe primerjali in skušali svoje delo povezati. Obenem bi moral kongres izdelati strokovni kažipot za mobilizacijo vseh družbenih in gospodarsko-strokovnih faktorjev, da bi se organizacijska struktura tega gospodarstva urenila v smislu sodobnih ekonomskih zakonov in končno, da bi jugoslovanski kemijsko gospodarstvo med industrijskimi vejami doseglo vodilno vlogo, kakor jo že ima v nekaterih zahodnih in v zahodnih razvitih državah.

Ing. FRIDERIK GERL

UGODNOST ZA NAROČNIKE DELA!

DELO NEZGODNO ZAVARUJE VSE SVOJE NAROČNIKE PRI ZAVAROVALNICI SAVA

NE ODLASAJTE IN ČIMPREJ NAROČITE DELO

Kratki film

Pohvale iz tujine

Ameriški kritik Ron Holloway je pripravil izbor jugoslovanskih dokumentarcev

Znani ameriški filmski publicist Ron Holloway je za ameriško televizijo izbral serijo jugoslovanskih dokumentarnih filmov, posnetih na temo socialnih problemov. Med izbranimi filmi zastopajo slovensko proizvodnjo filmi Mako Sajka »Rejenčki«, Jožeta Pogačnika »Obisk v bolnišnici« in »Jutrišnje Delo« ter Milana Ljubića »Kazenski zakonik, člen 188«. Humorističen pristop k socialnim problemom predstavlja režiser Jože Bevc s filmom »Občan Urban«.

Razen teh filmov je Ron Holloway predlagal ameriškim distributerjem odkup vrste jugoslovanskih kratkih filmov, med katerimi so tudi taki, ki nimajo zgolj socialnega obelodaja. Ljudem slovenskih so se v izbor uvrstili »Nova maša« režiserja Dušana Povha, »Snaga je pol zdravja« in »Na stranem« (tudi Jožeta Pogačnika, »Samomorilci pozore Mako Sajka ter »Brezje« in »Portret menih«, oba v režiji Milana Ljubića. Vsega skupaj je Holloway izbral 48 filmov in sestavi štiri programe po dvanajst filmov. Med 48 bodisi predlaganimi ali že odkupljenimi filmi je 10 slovenskih. Ob tej priložnosti je Ron Holloway napisal za Contemporary Films, ki ga izdaja McGraw - Hill Book Co. iz New Yorka, ki je hkrati založnik in distributer, daljši članek o socialno angažiranih jugoslovanskih kratkih filmih.

Pohvala

Iz Hollowayevoga dokaj obširnega članka povzemamo nekaj odstavkov, ki so posebej slovenskim filmom.

Jugoslovanski celovečerni film se je v zadnjih letih povzpela na vrh lestvice svetovne kinematografije. Hkrati pa si je težavno zamisliti še kako drugo deželo, v kateri filmska industrija dolguje toliko uspeha prav svojim socialno angažiranim dokumentarnim filmom. Skoraj vsi osrednji jugoslovanski režiserji: Petrović, Djordjević, Makavejev, Žilnik, Drašković, dolguje na neki način svoj uspeh prav dokumentarnim filmom in mnogi drugi režiserji, kot so Škanata, Sremec, Pogačnik, Ljubić in Djurković, so poželji svoja priznanja izključno s tem medijem. Prav s deli teh režiserjev si je moč pričarati celoten socialistični pokus v Jugoslaviji, nekaj kar ni možno tako zlahka storiti v drugih komunističnih deželah (če je to sploh še kje možno). Ne glede na to, kakšne nove lovovrke si bodo pridobili jugoslovanski režiserji celovečernih filmov v bodoče, bo nemogoče ločiti to

vitalnost od uspehov, ki so bili doseženi prav na področju dokumentarnega filma.

Oris „slovenske šole“

V nadaljevanju svojega razmišljanja o dokumentarnem filmu v Jugoslaviji opisuje Holloway zgodovinski razvoj posameznih filmskih centrov, predvsem Beograda in Zagreba. Pri tem upoabla morda nekoliko neustrezno, a verjetno pri Američanih priljubljeno oznako »beograjska šola«, »zrebška šola« in »slovenska šola«, o kateri pravi:

»Slovenska šola« se je razvijala od leta 1960 dalje okrog Viba filma v Ljubljani, ki je dobil take razsežnosti, da je lahko zajel ne samo animirane in celovečerne filme, temveč tudi odlično ekipo dokumentarnih režiserjev. Na začetku je treba omeniti Jožeta Bevca in njegovo serijo filmov »Občan Urbana« ter njegov komičen film »Hruške« (1965), ki govori o otroških burkah. Vendar je vsem tem filmom kmalu sledila resnejša oblika socialno dokumentarnih filmov. Kot vodja beograjske šole Krsto Škanata tako je tudi voditelj ljubljanske šole Jože Pogačnik, postal netipičen iskalec družbene pravice. Vendar je Jože Pogačnik v primerjavi s Škanato bolj zainteresiran za nečloveške življenjske pogoje kot pa za probleme posameznika. V enem od njegovih prvih dokumentarnih filmov »Strogo zapuščeno« (1965), proučuje primere mladoletniških prestopnikov v popravnem domu. V kasnejšem dokumentarnem filmu »Jutrišnje Delo« (1968) obravnava glavne naslove »Delo« o svetovnih problemih skozi kolporterje pogled na brdsko življenje okrog sebe. V drugi seriji o zdravstvu Pogačnik obravnava slabše sanitarne pogoje okrog smetišč, medtem ko se v filmu »Snaga je pol zdravja« (1968) pogloblja v življenje in obstoje nekaterih ljudi, predvsem cestnih prometarjev. V filmu »Bolnišnica« (1969) gre korak dalje z odkrivanjem sanitarnih kršitev in nepravilnosti v ustanovah, ki naj bi bile namenjene zdravstvu. V filmu »Na stranem

tiru« se pogloblja v primere nepravilnosti, s katerimi se srečujejo nepismeni sezonski delavci, ki prihajajo v Slovenijo iz sosednjih krajev Bosne, Srbije in Makedonije, medtem ko se njegov film »Ko sem še majhen bil, sem bil zdrav, vesele (1970) spuša v vzroke duševnih bolezni skozi portrete pacientov v umobolnici.

Poglobljena dokumentacija

Mako Sajko je reporter, čigar ustvarjalnost dokaj sledi Pogačnikovemu stilu, vendar s tem razlokom, da se on s pomočjo komentarjev bolj pogloblja v probleme. Dva njegova filma predstavljata odlično študijo obih problemov. Film »Samomorilci, pozor!« predstavlja poučen pregled pesameznih skupin samomorilcev v Sloveniji. Film »Rejenčki« je podobna raziskava socialnih problemov o tem, zakaj so nekateri otroci nezaščiteni, s pohvalo in priznanjem posameznim družinam, ki s presejalno nesebičnostjo skrbijo za te otroke. Film Dušana Povha »Nova maša« (1969) se prav tako ukvarja s prečim vprašanjem dežele: emigracijo delavcev v Zahodno Nemčijo. Povh vizualno pričara fanfare, ki naznanjajo prvo mašo katoliškega duhovnika in neopazni prihod novega učitelja v isto vas, obenem pa prikaže diplomirane tehnikarje, ki zapuščajo svoje dekletke zaradi odhoda na delo v Nemčijo. Vse to so globoka protislovja, ki silijo človeka k razmišljanju.

Drugi mojster tega žanra poglobljene dokumentacije je Milan Ljubić, vsestranski režiser, ki je doma tako v dokumentarnih kot v animiranih filmih. Njegov film »Brezje« (1969) govori o verskih vplivih na Slovenstvem in hkrati opozarja s številnimi posnetki avtomobilov in naslovov avto-transportnih podjetij na oblike, ki si jih je omislil motorizirani promet, kateremu je tudi religija pomoč pri prestižu in poslovnosti. Film »Kazenski zakonik, člen 188« (1969) prikazuje drugi problem, ki raste s povečanim turizmom, prosilcem, ter dokumentira odvisnost obmejnih mest od tega »ilegalnega« prometa. Njegov zadnji film »Portret menih« (1970) je ena od redkih priložnosti, ki jih je lahko zabeležila kamera znotraj kartuzijanskega samostana.

Ron Holloway končuje svoj 12 strani obsegaajoči članek o socialni angažiranosti jugoslovanskega dokumentarnega filma z besedami:

»Mikavnost jugoslovanskega dokumentarnega filma je njegov živ pristop k socialnim problemom in neopravljeno na omejitve v svojih strukturah. Človek v resničnem svetu s svojimi resničnimi problemi je edina njegova misel.

RON HOLLOWAY

Dr. Edgar Leopold pred kamero. Delovni posnetek iz filma »Portret menih« režiserja Milana Ljubića, ki nas zastopa na letošnjem beograjskem festivalu

Filmsko pismo iz Stockholma

Oh, te švedske komedije!

Družbenokritični film se je umaknil puhlemu smehu

STOCKHOLM, februarja - Medtem ko danski film doživlja prepod, je švedski film v globoki krizi. Ta je predvsem ekonomska: število obiskovalcev in frekvenca obiska padata, uvoz tujih kvalitativnih filmov je ustavljen, državne dotacije in krediti so redki, koprodukcije se množijo. Toda kriza je tudi umetniška. Sezone sicer še ni konec (na Troellovo novost še čakamo), toda jasno je, da je družbeno angažiranemu filmu odklenalo, kljub velikim obetom v zadnjih dveh letih. Na Švedskem so spet v modi puhle komedije s seksualnimi začimbami.

Doslej edina častna izjema je novi film Vilgota Sjömana »Srečni bedaki« (Lyckliga skitar). Ki je od vseh švedskih kritikov dobil pohvalne ocene za scenarij, režijo, igro in kamero. Kaj takega se med kritiki tako redko zgodi, da se je o filmu vredno malce razpisati.

O „Srečnih bedakih“

Film pripoveduje o preprostom mladem Charlieju, ki je zaposlen kot sofer tovornjaka in stanuje v baraki, zasidrani v stockholmskem pristanišču. Njegovi prijatelji igrači v nekem jazz ansamblu - mu ne ložijo na grbo mlado žensko, Pio, ki je v sedmem mesecu in brez starovanja. Charlie je začasno sprejme pod streho v svoji barci in v začetku med njima ni govora o ljubezni, ker ima on drugo punco, ona pa je sita moških. Toda medtem ko mu ona pere in pripravlja kotle, se med njima razvije domača idila, tako da se mladotič Charlie z bujnimi brki navsezadnje hoče s Pio poročiti. Tega ji žal ne utegne povedati, ker je morala Pia v porodnišnico ravnati, kot je on s (tovornjakom sodeloval v protikomunistični demonstraciji. Charlie potem kot nor vozi s tovornjakom, polnim političnih transparentov, skozi mesto do porodnišnice. Po porodu Pia odide z moškim, ki je oče njenega otroka, toda Charlie je medtem našel smisel svojega življenja v boju za zmago socializma na Švedskem.

Film ima torej precej političnih podtonov in odkriva nasprotja med mladimi delavci (Charliejem) in intelektualnimi levicariji (mladimi demonstranti), toda Sjöman v svojem delu ne izraža nič revolucionarnega. Morda bi film »Srečni bedaki« lahko površno označili celo za oportunističen, ker navidez izkorišča politični nemir med mladino. Toda Sjömanovo delo je veliko boljše kot ameriški filmi iz podobnega žanra, ker je v njem veliko izvirnih zapisov o švedski družbi in raskriva režiserjev tenak posluh za posameznikovo notranjost.

Film je zelo lahкотen, prav igriv, toda vendarle ne pretirano idiličen. Skoraj vsi igralci so amaterji in deloma igrajo svoje resnično življenje, zato je njihova igra sproščena in avtentična, brez vsakih dramskih konvencij.

Dvomljiva ambicioznost

Film je v barvah in gledalcu posreduje vrsto lepih slik iz sivega žirnskega Stockholma. V tej zvezi je treba tudi omeniti, da je bil posnet s 16-milimetrovsko kamero in nato »razvlečen« na normalen format, hkrati pa ga je režiser rezal in montiral že med snemanjem. Zaradi take tehnike je bil film sorazmerno poceni, čeprav tehnično ni slabši, kot če bi bil proizveden po običajni metodi.

Jan Halldoff nam je letošnjo sezono

predstavil svoj šesti film »Rdeči mesec« (Rödmanad). Njegovi prejšnji filmi so ob ravnanju socialne probleme sodobne Švedske, ta film pa je komedija. Posneli so jo na nekem osamljenem morskem otoku bližju Stockholmu v sila skrivnostnih okoliščin, kar je zadnje poletje in jesen neprestano žrečevalo rudovednost filmskih kritikov.

Trešla se je gora, rodila se je miš. Po premieri je kritika film razgrajala in eden od kritikov je zapisal, da ne razume, skotko je mogel tako nadarjen režiser posneti tako neučeno in nenavadno poukran film.

Ne zgoda je taka, da si človek ne ve kaj misliti: Friizer, ki mu je žena ušla, služni denar na račun lepe postave in bujnih prsi svoje hčerke. Ko se žena vrne, odpreta na enem od otokov blizu Stockholma javno hišo. Toda seks in butalski humor še nista vse, maki strelci hčerkinje ljubčka, hčerka zadavi mater, srečnega vdovca pa ubije strela. Na koncu vse skupaj zleti v zrak in... to je vse.

Koprodukcija z Nigerije

Res je, da je črni humor povsod popularen, toda humor v tem Halldoffovem filmu je bedast in dolgočasen.

V vlogi hčerke igra mlada debutantka bujnih oblin, katere telo so iz Playboya in švedskih »moških revij« postavili na plačno tako temeljito, da so njene prsi gledalcu servirane v vsaki tretji sceni. To je bilo celo za Švede preveč.

In kaj je Halldoff odgovoril na salvo kritike? Da je bil to njegov najbolj ambiciozni film!

Jarl Kulle se je lani vdrugič poskušal kot režiser in je posnel komedijo »Ministere« Ker je Kulle najbolj popularen švedski filmski igralec, se ni zadovoljil samo z režijo, temveč je prevzel tudi glavno vlogo v svojem filmu. Scenarij je napisal John Einar Aberg, ki je napisal knjigo za znani švedski film »Ali so še angelečki?« (v katerem je Jarl Kulle igral skupaj s Christino Schöllin).

Film »Ministere« pripoveduje o notranjem ministru in njegovi ženi, ki imata 6-letnega sina. Fantiček je v bistvu pametnejši od svojih staršev, ki ga ne znajo vzgajati in z njim nimajo čustvenega stika. Otrok si zato išče družbe drugod, pri punčki Nenni in pri nekem poštarju iz njegovi ženi. Film ni satira na švedskega notranjega ministra, temveč skuša - po Kullejevih besedah - samo povedati, da nje starše mogoče nadomestiti, otroka pa ne.

Kulle se je izkazal kot slab režiser. Silkovni pripovedi manjka koncentracije in za vsako sceno je potrebno veliko število kadrov. Profesionalen ali intuitivno nadarjen režiser bi vsako sceno prikazal veliko bolj enostavno, zgoščeno. Razen tega je dialog teatralni in nenaraven. Prav zanimivo je, kako je mogel biti Jarl Kulle, ki je občutljiv igralec, tako neobčutljiv za igro drugih.

To bi bili v glavnem vsi švedski filmi doslej, ki so bili v tej sezoni deležni največje pozornosti švedskih kritikov. Bera je torej slaba, seveda če ne upoštevamo pornografske in »spolno-vzgojete« proizvodnje. Omenimo naj še dve mednarodni koprodukciji, v katerih sodelujejo Švedci. Prva ima naslov »Kongli's Harvest« in je posnet po drami največjega nigerijskega dramatika Woleja Soyinke. Drugi film pa se glasi »Bart Carle« in ga režira znana umetnica kritičarka Susan Sontag.

Film »Kongli's Harvest« pripoveduje o diktatorju v neki afriški državi, o atentatu nanj, o političnih bojih, nasprotjih med generacijami, birokracij, starodavnih ritualih itd. Istotimeska drama je imela veliko uspeha v New Yorku, Londonu in Moskvi. Njen avtor, Wole Soyinka, je rektor dramske šole v Ibadanu (Nigerija), pred tem pa je bil dve leti v zaporu, ker se je zavzemal za prekinitev vojne proti Biafri. Režiser je ameriški črnc Osse Davis, film so posneli v Nigeriji s tamkajšnjimi igralci, producent in tehnika pa so Švedski.

»Bart Carle« je drugi film Susan Sontag, ki je debutirala kot režiser z »Duetom za kanibale.« Sontag pravi, da dela filme samo zato, ker ji je to v veselje, ne zato, da bi gledalcem povedala kaj posebnega. Scenarij je napisala posebej za švedske razmere in švedski producent (Svensk Filmdistri) ji je bil takoj pripravljen dati vse potrebni denar. Naslovno vlogo igra znani švedski igralec Lauree Terzieff, film pa obravnava ljubezen, trpljenje, norost, in osvoboditev (kot piše v informativnem materialu za tisk).

Kot smo že rekli, premie o Troellovega novega filmu še čakamo. Film ima naslov »Zasledenje« in je za končan, pripoveduje pa o usodi revnih Švedov, ki so se pred sto leti množično selili v Ameriko. Glavni vlogi igrata Max von Sydow in Norvežanka Liv Ullman.

Švedci znajo varčevati

Medtem ko se Bo Widerberg bori s finančnimi težavami in zato njegov film (o švedskem sindikatnem voditelju Joju Hillu v ZDA) ne bo končan pred jesenjo, pa je Vilgot Sjöman sklenil še nadalje srenuti poceni filme. Sjöman je za svoj naslednji film zbral skupino enajstih enužadov (med njimi so igralci in snemalci filma »Srečni bedaki«) in to je trenutno najbolj obetajoča filmska ekipa na Švedskem. Skupaj bodo naredili film z naslovom »Palckia«, ki bo na zabaven način prikazoval mistične norosti iz osemnajstega stoletja. Seks kajpak ne bo manjkal.

Vsi sodelujoči bodo delali brez honorarja in bodo film posneli najprej na 16-milimetrovski trak, potem pa ga »razvlekle« na normalni format, zato bo celotna proizvodnja stala samo okoli 50.000 dolarjev. Sredstva bo prispeval Sjöman od dobitka za svoj film »Radovedna sem«. Če bo novi film prinesel dobiček, si ga bodo sodelujoči razdelili in enako velja za morebitno izgubo.

Mladi režiser Roy Anderson, ki je lani debutiral s filmom »Švedska ljubezenska zgodba« in z njim požel velik uspeh na festivalu v Berlinu, pripravlja svoj drugi film z naslovom »Dva brata in ena sestra«. Anderson pravi, da bo socialna analiza v tem filmu veliko globlja kot v njegovem prvem filmu. Film bo obravnaval in njegov prvem bogastvom in njegov vpliv na socialno nezavedne ljudi na Švedskem. Vsekaroz zanimiva tema za nadarjenega režiserja.

MITJA JERMOL

Fernandel

V Laroussovem filmskem slovarju so ob geslu »Fernandel« zapisali, da je seden imed naših monstres sacrés, posevecevec francoskega ljudstva torej, ki jih moraš (skupaj s Francozi) spoštovati. V tistih letih, ko je malo pred don Camillom (1951) filmska kritika malce povomila v iskro Fernandelovega humorja in komike, so med drugimi tudi mene francoski pohični tovariški spomnili, da o Fernandelu sme gre razpravljati. Sicer pa smo ljudje resnično čudni. Čimbolj nas kdo razvaja, temveč od njega zahtevamo in ko nam daje in kar naprej daje, smo nezadovoljni, pretirano kritičasti in presiti ne vemo, kaj bi se radi. Pokojni Fernandel je imel večkrat navkljub svojem izjemnemu položaju v francoskem filmu, francoski kulturi in v Franciji nasploh priljubljenost to okusiti.

Sedma umetnost se ima za svojo naglo rast marsikaj zahvaliti komediji. V tej najbolj plemeniti vrsti ustvarjanja je doživljala svoje ekstremne preizkušnje in okušala opojnost najlepših vponov. Zdad, ko je resnično nepričakovano zapustil hram filmske komedije (nenavadno - kolikokrat sem se ujel ob misli, da bi veliki duhovni komedije morali biti praznopravni) izidi Fernandel, mu bomo filmski kritiki in teoretični kaj urno poiskali mesto (v vsemih značilnostih), ki mu pripada med velikimi imeni filmske komedije. Pred nami so mu ga določili milijoni gledalcev širom sveta, ki jih je dobrih štiri-deset let s svojimi skorajda nestvilnimi vlogami razveseljeval, jim pomagal pozabljati vsakdanje težave in jim izvalil v oko tudi marsikatero solzo.

Fernanda Contandina pot k filmu ni peljala skozi sole in akademije, pač pa skozi tisto trdo delo, ki ga zmora samo ljubezen. Nepomembnemu bančnemu uradniku iz Marselle seveda ni zagorela iznenada. Pravilo, da ga je za nastopanje pred ljudmi ogrel njegov prvi obisk varieteja. Peč let je bil daje star, ko ga je oče vzel s seboj v variete, da bi se tudi on nasmajal nevtralnemu rekrutu, ki je še lepo čas zabaval meščane največjega mesta ob Azurni obali. Komik dečka ni samo zabaval, temveč je očaral s tisto nepopisno močjo, ki človeka prevzame do zadnjega vlakna njegove biti in ga zaznamuje za vse življenje. Fernandelovi šiljenjepisci opisujejo kako je oče pozneje obšatalno svojo snapakov, kar pa ni niti zanimivo v spletu vseh drugih okoliščin, ki so Fernandela končno pripeljale mimo številnih, bančnih operacij in komplikacij v štirinajstih službah v varietejsko sku-

pino Eldorado de Nice. Fernandelu je bilo usojeno, da bo zabaval ljudi, hkrati pa mu je bilo tudi usojeno, da bo na tej poti doživel izpolnjenje tistih svojih težej, ki bodo v njem prebudili do kraja darove, ki so tako redkim dani. Uresničil, razvil in s svojo ljubeznijo kultiviral jih je pri filmu.

Ugledni filmski režiser Marc Allégret ga je videl nastopati v Parizu in mu je ponudil vlogo v filmu BELO IN CRNO. Z njim je tedaj debutiral drugi znani francoski ustvarjalec - Sacha Guitry, pomejši gledališki in filmski

vloge (npr. FREPOVEDANI SAD). Pravi, da je bil Fernandel v svojem zasebnem življenju sita preprost, vselej vedra dobrčina, ves sreben sredi svoje številne družine in v neposrednem stiku z ljudmi. V kakršnikoli družbi je bil, zatrjuje njegovi znanci, vselej je skrbno opazoval ljudi, a ko jih je v svojo dobrodušnostno razveseljeval, jih je pred samim seboj odpiral, da bi jih boljše spoznal, da bi o njih več vedel, da bi nenehno poglobljal svojo zadržanost v resničnem človeku, pristnem življenju.

Razsežnost vlog, ki jih je v svojem življenju ustvaril in s tolikšno skrbjo izoblikoval, je velika. Kmet, vojak, duhovnik, profesor, norinar, sofer, kardinal, uradnik, carnik, frizer, policaj, krojač, pek... pustimo naštevavanje! Za vsako vlogo, ki bi jo zdajje skušali oceniti, bi lahko zapisali, da je bila skrbno podrejena bistvenim karakternim potezam - a za vsako bi morali hkrati tudi reči, da je izšavevala Fernandela, kajti Fernandel je postal kaj hitro (podobno kot Gabin) specifična vrednota francoskega filma. In četudi si je z vsemi temi vlogami pridobil množico filmskih gledalcev po vsem svetu, je po mojem občutku vendarle vrh njegove igralske uspešnosti vloga dona Camilla v Duviterovih filmih na teme Guareschijevega »Malega sveta dona Camilla«. Tu je Fernandel presegel vse dotlej o njem znano, v prvem imed serije teh filmov, v DONU CAMILLU IN PEPONE. V je dosegel zlitje svojega daru za komiko in talenta za dramatičnost. Nič čudnega zato, če je navdušenje gledalcev širom sveta (le pri nas smo mislili, da bi nas ta mojstrovina zalila...) producente prislila, da so posneli celo vrsto filmov na posamezne motive Guareschijevega romana, med katerimi je posebno človeško prestrežila DON CAMILLOVA VRIJEV.

Tega sestavka ne smem končati brez omembe pri nas malo poznane Fernandelove kvalitete. Bil je sijajen recitator in pripovedovalec. Njegovi gramofonski posnetki Daudetovih »Pisem iz mojega mlins štejejo za najvišje, kar je bilo v tej vrsti umetniškega poudarjanja doseženo.

Ko so pokopavali velikega francoskega gledališkega in filmskega igralca Raimuja, je pisatelj, dramatik in režiser Marcel Pagnol o njegovem grobu dejal, da »švede nikoli ne upognejo. Filmu, umetnosti našega obdobja, se moramo zahvaliti, da tudi ob Fernandelovem grobu lahko s Pagnolom ponovimo: zveade nikol ne upagnejo.

VIKTOR MUSEK

Nekaj iz minulosti

Blejsko jezero

O njegovem zdravljenju

Problemi ohranitve naravnega okolja so posebno pereči na enem izmed najlepših koščkov slovenske zemlje - na Blejskem jezeru in njegovi okolici. Stvari so se tako zaostriale, da so že pred več kot enim desetletjem začeli z zaščitnimi ukrepi. Da bi ohranili jezersko vodo čisto, so pričeli dovajati v jezero veliko hladne in čiste vode iz reke Radovne. Tako naj bi zaustavili proces staranja jezera in zagotovili turizmu na Bledu prihodnost.

Ze od vsega začetka sta bili pravzaprav javnosti znani dve alternativni rešitvi: ker primanjkuje jezera kislika, je treba dovajati več sveže vode, ki bo izpodrinila pokvarjeno vodo; zastrupljeno in pokvarjeno vodo naj bi raje dovajali iz globine jezera prek natege in tako vzpostavili nekakšno ravnovesje v biološkem presnavljanju jezera.

Alternativi

Pri uresničevanju sanacijskih ukrepov je prevladala prva alternativa in njeni zagovorniki dokumentirano dokazujejo, da je namen dosežen, ker se je sloj pokvarjene vode v jezeru občutno zmanjšal, površinski sloj zdrave vode pa povečal. Pri tem se temperatura vode v poletju ni znižala, torej so pogoji za kopanje v jezeru nespremenjeni. Zato nameravajo dovajanje vode iz Radovne še povečati.

Zagovorniki druge alternative pa se vedno niso utihnila s svarili, češ da sanacija ne temelji na pravih ocenah bioloških procesov v jezerski vodi, da so doseženi uspehi le začasni, ker da dovajanje velikih količin sveže vode povečuje nevarnost za neugodne biološke procese v jezeru. Pri tem navajajo nekatere pojave, opazne v pomladanskih mesecih, ki naj te napovedi potrjujejo. Med njimi omenjajo predvsem močno svetljenje jezera in poginjanje rib v tem času.

Več let sem zasledoval obojestranske argumente. Pri vseh elaboratih sem pogrešal pregled ali analizo tega, kaj se je v jezeru dogajalo v preteklosti. Zato naj mi bo dovoljeno opomniti na nekatere skop podatke, do katerih sem prišel. Nekateri zgodovinski viri so potrdili mnoga ustna izročila, ki živijo med ljudstvom. Največ dokumentiranih trditve o tej preteklosti pa sem našel v knjigi pokolnoga blejskega šepitka Franca Gornika: Bled v fevdalni dobi, izdani l. 1967 pri Zavodu za napredek turizma na Bledu.

Vinska trta pod grajsko skalo

Najprej moramo dobiti odgovor na vprašanje, kakšno je bilo jezero, dokler ni v njegov obstoj in delovanje posegel človek. Prvotno je živelo jezero precej drugače kot danes. Potok Milnišče, ki teče v jezero pod kolodvorom, se ni bilo, ampak je bilo na tem mestu obširno plitvo močvirje. Na tej strani so bili precej močni

Kaj pravijo urbarji

V 17. stoletju pa so se razmere spremenile. Kmetje vasi Rečica so napeljali v jezero umeten potok Milnišče in tako prišlo do pogonske moči za nove mlince, žage in stope za suhno. V 13. stoletju je bil v vasi le en mlin, kasneje pa štirje mlinarji. O tem zlasti jasno govori urbar iz l. 1751. Kdor pozna ta teren in lego potoka, bo prav lah-

ko ugotovil, kako malo dela je bilo treba za izpeljavo novega dotoka. Očitno je voda iz potoka koristila tudi kmetom, saj so tako mogli namakati svoje njive. Tako so mlinarji in kmetje pri tej zamisli kaj lahko našli skupen jezik. Dotok vode v jezero se je tako večkratno povečal. Zato so na Milnem vaščani morali prekopati in regulirati Jezernico, ker je bilo več vode v jezeru in v potoku tudi poleti. Tako so prišli do stavbišč. Na tesnem prostoru ob jezerskem odtoku se je postopno zgnel vrsta novih hiš. Dokumenti in urbarji iz 13. stoletja na Milnem še ne govorijo o nobenih kmetijah, v začetku 17. stoletja pa je bilo tam že 14 družin in konec 18. stoletja 64 družin.

Seveda je mogoče, da je bil proces tudi obraten: vaščani na Milnem so prekopali in uredili odtok vode iz jezera, da so prišli do skromnih selišč, saj so se tam razvil predvsem kajzarji in ne kmetje. Ko je gosposka dpazila upadanje vode v jezeru in so s tem nastale številne težave, je dovolila skopati umetni potok Milnišče na Rečici, s čimer se je znova vzpostavilo porušeno ravnovesje v vodnem režimu jezera. Zaradi sprememb v dotoku vode se je spremenil tudi temperaturni in biološki režim, ki se je izpričeval zlasti v hitrejšem ohlajevanju jezera jeseni. Zato se je mila klima v okolici jezera postopoma izenačila z ostrejšo gorenjsko klimo, kar je pomenilo konec vinogradništva v blejskih vaseh.

Vmes je kanalizacija

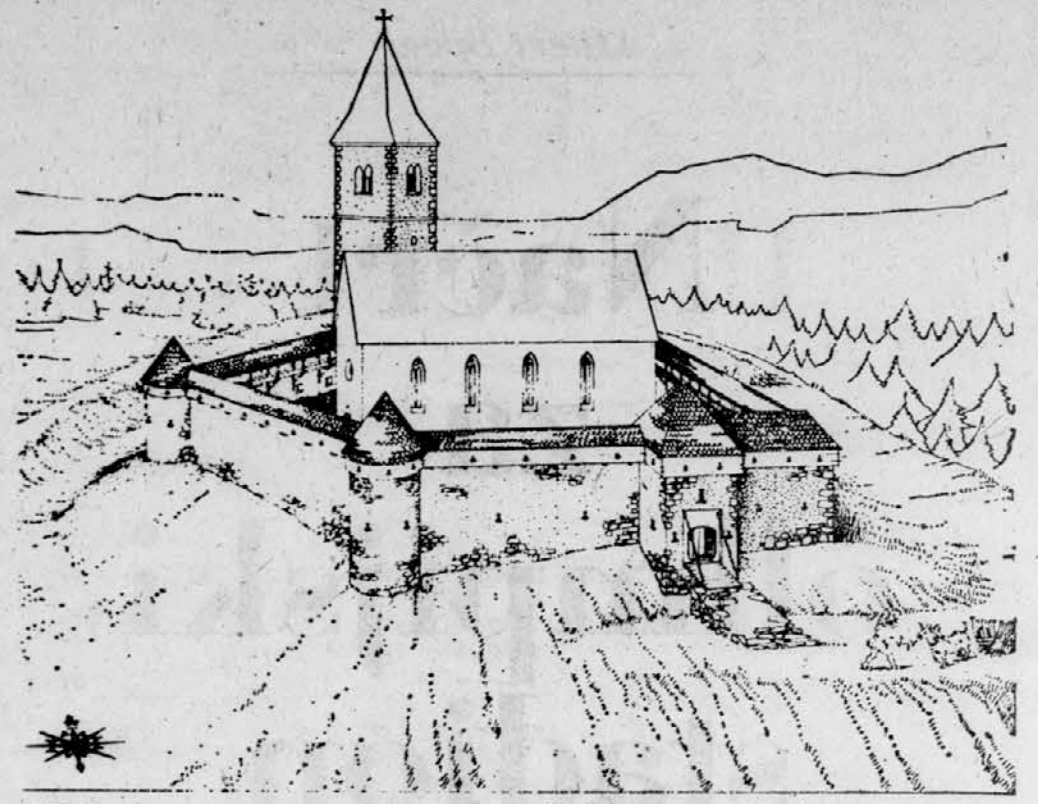
Melioracijska dela na blejskem območju v preteklosti niso bila nepomembna stvar. O tem pričata tudi predloga iz l. 1782 in 1787, da se jezero očisti zaradi povečanja obdelovalne zemlje. Ta predlog vnetega zakupnika Ignaca Novaka pa so briksenški škofje na srečo odklonili.

Naslednja sprememba sodi že v sedanje čase. Zaradi rastočega turističnega prometa so l. 1934 na Bledu zgradili kanalizacijo, ki pelje iz vasi Grad mimo hotelov po cesti ob jezeru na Milno. V kanalizacijo so speljali vodni izvir na Potoku. Do tu bi bila stvar morda v redu. Toda pri gradnji se je zgodila nevarnost, da kanalizacija ni delovala tako, kot so pričakovali graditelji in investitorji. Zato so morali v glavni cevi prebiti luknjo, in to ravno pri spodnji dvorani Kazine. Od takrat teče del kanalizacije pod Kazino v jezero. Tako je pred 36 leti splošno jezero edini dotok čiste vode v vzhodnem delu, pridobilo pa znaten in stalen dotok umazanije in fekalij. Pomankljivo odpravili, če bi v tem delu kanalizacijo dvignili z ravni sprejalnišča ob jezeru od Kazine do hotela Toplice na višino ceste. Za nižje ležeče naprave v Park hotelu, Kazini in Toplicah pa uredili prečrpanje kanalizacije. Vse doslej še ni bilo denarja za to nujno rekonstrukcijo. Od tedaj je pospešeno naraščalo zastrupljanje vode v jezeru. Seveda pa sta se od takrat do sedaj močno povečala tudi turistični promet in število stalnih prebivalcev Bleda. Navedena napaka je torej grobo porušila doletljivi biološki in vodni režim jezera. Čeprav gre tudi za pojave, ki izvirajo iz naravnega staranja jeze-

ra. Po teh podatkih pa je tudi očitno, da so bili človeški posegi tudi v preteklosti daleč bolj odločilni kot pa naravno staranje jezera.

Če so navedeni podatki vsaj v bistvu pravilni, so ugodni biološki procesi v jezeru vezani na majhen dotok vode, kar utegne biti v zvezi z zelo številnimi izviri vode v samem jezeru. Sicer pa bi ta dotok mogli tudi izračunati, če bi na redili natančno bilanco polnega izhlapevanja in odtokanja jezera. Mislim, da bi bilo za jezero najpogotneje, če bi ga skušali približati prvotnemu režimu, ki je veljal v jezeru v preteklosti. Tak režim bi bil tudi gospodarsko zelo zanimiv. JAN

F. Gornik: Bled v fevdalni dobi, str. 12, 31, 37
Item, str. 19
Item, str. 15

KRTINA

TABOR NA KRINI PRI DOMŽALAH

Zanimiva razstava

Turški tabori na Gorenjskem

Oglejte si jih v galeriji kranjske Mestne hiše

V galeriji Mestne hiše v Kranju je odprta zanimiva zgodovinska razstava Turški tabori na Gorenjskem, ki jo je pripravil Gorenjski muzej v Kranju v sodelovanju z muzejem iz Kamnika in Zavodom za spomeniško varstvo iz Kranja. Zgodovinsko gradivo sta zbrali in uredili Majda Zontar, kustos Gorenjskega muzeja v Kranju, in Mirna Zupančič, kustos muzeja v Kamniku; vse načrte nekdanjih takratnih utrb pa je izdelal dipl. arh. Peter Fister.

Razstavno gradivo, ki obsega okrog 165 fotografij (od tega je 21 tlorisov in prevezov taborov ter dva uvodna zemljevida, ostalo pa so fotografije današnjega terena ali »fotokopije listin«), je smotno razporejeno v dveh prostorih na 26 panojih. V pogovoru je prof. Majda Zontar dejala, da so z omejenjo razstavo želeli topografsko prikazati sedanje stanje turških taborov na Gorenjskem, jih dokumentirati, na terenu in rekonstruirati, kjer je bilo možno. To pionirsko in strokovno zahtevno delo se je vsekakor zelo posrečilo s pomočjo obsežnega raziskovalnega dela na terenu, pri katerem pa so upoštevali tudi skope podatke

v literaturi, arhivsko gradivo in ljudsko izročilo.

Kje so vpadali in kako smo se branili

Na začetku seznanj razstava gledalca s situacijo na Gorenjskem v drugi polovici 15. in v 16. stoletju glede na vpad Turkov, ki so v obliki hitrih konjeniških oddelkov ropali, plenili, požigali in odvajali v sužnost zlasti prebivalce iz nezavarovanih vasi, med tem ko so se utrjenih mest in gradov

izogibali. Povečini je bila Gorenjska le prehodno ozemlje, čez katero so Turki vpadali na Korosko. Na zemljevidu so prikazane turške vpadne poti in obrambne točke prebivalstva na Gorenjskem - tabori oziroma se prej zaščitne grmad. V glavnem vidimo, da so Turki ubirali dve poti, in sicer: mimo Kranja, po dolini reke Kokre čez Jezerki vrt na Zelezo Kaplo in v dolino reke Drave; drugo pa preko Gorenjske doline mimo Trbiža na Korosko. Prvi so Turki pridli na Gorenjsko poleti 1471. leta in tedaj zelo opustošili Skotjo, Loko, Veselovo, Cerklje in okolico, druga skupina pa je tedaj v smeri Kamnika razjedala samostan Mekinje in nato šla proti Celju.

V obrambi proti Turkom so ljudje najprej uporabljali posebne signale, ki so naznanjali sovražniški prihod v deželo - zažiganje grmad, opozorilno streljanje s topovi in bili so tudi posebni sli. Mesta in gradovi so se kasneje utrjali s pomočjo deželne tlake, kmetje pa so si morali sami oskrbeti zaščito pred Turki; zatekali so se v jame in gozdove, zlasti pa so si postavljali tabore - utrjena prebivališča, večinoma okoli cerkva na vzpetinah, od koder je bil pregled nad okoličjo.

Čeprav je čas turških vpadov že močno odmaknjen, se je avtorjem razstave vseeno posrečilo lokalizirati več kot 30 taborov, ki pa so danes v ruševinah ali pa jih na terenu ni več mogoče zaslediti oziroma jih bodo lahko odkrili le z arheološko metodo dela. Kot primeri izredno dobro ohranjenih taborov z vsemi tipičnimi lastnostmi nekdanjih protiturških obrambnih postojank, so na razstavi prikazani tabor v Trbižu ter tabori v Dješkah, Krčanjah in Krčanjah na Koroskem. V taki popolnosti se tabori na Gorenjskem niso ohranili. Turški tabori na Gorenjskem so prikazani na panojih po rešitvi od zahoda proti vzhodu. Cerkev je obdajalo obzidje z obrambnimi stolpi, v katero je bil vključen tudi cerkveni zvonik kot dominantna tabora. Obzidje je bilo zavarovano še z jarki in nasipi; v vrhnjem delu obzidja je bil lesen obhodni hodnik s strmimi lesenimi stopnicami ki so vodile iz notranjosti. V obzidju, v stolpih in v cerkvenem zvoniku, ki je bil za opazovalnico, so bile strelne line. V notranjosti tabora je bila tudi shramba za živež, kamor so kmetje spravljali hrano

Na fotografijah in v ljudskem izročilu

Med najbolje ohranjenimi tabori na Gorenjskem so utršeni tabor nad Ihanom, Reznje, Krtina in Miklavž nad Gradščem v Tuhijski dolini. Največji tabor na Gorenjskem je bil v Česnjah nad Blagovico, ki je imel celo poseben prostor, kamor so kmetje ob nevarnosti nagnali živino; ruševine tega so še vidne. Najlepsi tabor in edini, ki je bil postavljen po predhodno izdelanemu načrtu, pa je bil tabor na nekdanji Gorici v Domžalah; zdaj ga ni več, bil je porušen v začetku našega stoletja in je na terenu le nekaj sledov.

Gledalci se na panojih vrstijo fotografije druge za drugo bolj ali manj znanih krajev na Gorenjskem, kjer so bili nekoč turški tabori. Fotografije terena pri posameznih taborih domiselno komplementirajo skrbno izdelani načrti tlorisov in prezerov zgradb taborov, kar tudi gledalcu kompleksnost predstave turškega tabora zlasti tam, kjer so na terenu sledovi že skoro ali popolnoma izginiti. Zanimivo so fotokopije listin in zlasti fotokopije starih upodobitev taborov iz francoskega katastra iz leta 1826, na katerem so nekateri tabori v tlorisu še zelo dobro vidni, med tem ko na terenu o njih ni več sledu. Na razstavi je pri nekaterih taborih prikazano tudi ljudsko izročilo, ki je še danes pri ljudeh zelo živo in za nekazere tabore edini vir - tako na primer za tabor na Otoku pri Podvinu, za tabor pri cerkvi sv. Tomaža v Ratečah, za tabor na Kališu nad Kamnikom in drugje.

Razstava je tudi tehnično in oblikovno dobro urejena. Je prvi tovrstni prikaz zgodovine enega dela Slovenije, to je Gorenjske. Morda bodo doseženi študijski rezultati in uspela razstava turških taborov na Gorenjskem spodbudila tudi druge slovenske muzeje, da bi podobno obdelali vso Slovenijo in bi tako dobili celotno podobo protiturške obrambe na Slovenskem, kar bi bil pomemben prispevek k zgodovini.

ALENKA GERLOVIC ANA BENEDETIČ

Zapis s popotovanja

Svet, ki živi le od spominov

Torcello ali v Novigrad in domov

Minulo pomlad mi je pisala Hannelora, naj jo pridem obiskat v istrski Novigrad, kjer preživlja počitnice. Prinesla mi je umetniške barve v prahu. Napoljila sem svojega fernandela pri Petrolu, naložila nanj Ljubico in nekaj konzerv in ubrali smo jo proti Novigradu. Od doma sva krenili šele popoldne. Na poti nas je ujela noč in z Ljubico sva prespali nedealeč od Novigrada v majhnem gostišču z zamašenim straniščem, poleg kamnoloma, ki naju je zjutraj zbudil z minami.

Pri Hannelori sva prebili nekaj prijateljskih uric, potem pa sva se napoljili proti Ljubljani. Zaradi slabe ceste od Novigrada do Buj sva sklenili, da se bova vračala po daljši asfalturni poti preko Poreča. Ko sva bili v Poreču, sva si ogledala mesto in baziliko pa krenili še nekaj kilometrov proti jugu, da bi Ljubica videla tudi Vrsar iz Vrsarja sva naposled vendarle dosegli osrednjo istrsko cesto in bili bi se obrnili po njej proti severu, če ne bi pisalo na prvem križišču »Motovuna Ljubica se ni bila v Motovuni in zato sva jo ubrali še tja. Ko sva se našli razgleda z motovunskega riba, se je skoraj že večrilo. Sklenili sva, da prenočiva v Anka raru in skočiva naslednje jutro v Trst po četrh kilograma kobaltove modre barve

Nekdaj najmočnejši

Carniki mi ne bodo verjeli, je pa čista resnica, da me Ponte Rosso že zanima. Sem tiste čudne vrste jugoslovanske turist, ki hodi po svetu zaradi starega kamenja, po barvanega platna in neznanih pokrajin. Ker v Trstu zame ni druge zanimivosti kot možaki pri sv. Justu in sem le-te že videla sem predlagala Ljubici, da bi, potem ko bi kupili tisto barvo, krenili še kam naprej: morda do Torcella. Torcello je na mojem zemljevidu Italije narisana na beneški lagu ni; na otočku tik ob morski obali, tam ne kje pri Iesolu. Morda pelje tja celo nasip, tako kot do Benetk? V vodniku po Italiji sem brala, da je bil pred vzponom Benetk Torcello najmočnejše naselje na laguni, potem pa je propadel. Od nekdanje slave je ostala bazilika, ustanovljena v 7. in povečana v 11. stoletju z znamenitimi mozaiki iz 7., 12. in 13. stoletja. Poleg bazilike stoji še cerkev S. Fosca iz leta 1000 z osmerokotnim tlorisom, na trgu pred obe-

Benetke z druge strani

Benetke sem imela kot šofer v slabem spominu. Pred leti sem s trudom našla prostorček za fernandela na Piazzale Roma in je s težavo sem se dala pripraviti, da je zdaj urejen velik parkirni prostor pred vhodom v mesto, tam, kjer se konča nasip, ki povezuje celino z Benetkami. Na parkirnem prostoru so nas presretili čolnarji, češ da do Torcella ni mogoče priti s plovilom mestnega prometa. Najeti da morava motorni čoln-taksi. Preveč vneto so nas prepričevali, da bi jim bilo mogoče verjeti. Z njimi so držali tudi čuvaj parkirnega prostora. Šele za nčim okencem v bližini sva našli možakarja uradnega videza, ki nama je priznal, da se lahko pe ljeva od Piazzale Roma z motorni čolnom mestnega prometa do Fondamenta nuove, od koder vozi vsako uro parnik proti Muranu, Buranu in Torcellu. Ker takrat se

nisva vedeli, da vozi s parkirišča do Piazzale Roma avtobus, sva krenili peš po opoldanski vročini do prve postaje motornih čolnov.

Benetke so v nrbet odurne. Asfalt se je lepil pod nogami in zrak je bil gost od beninskih plinov. Napolj mrtvi sva se pretolili preko te »rdeče pusčave« do prijaznega pristanišča za mestne motorne čolne.

Najina proga z motornimi čolnom je peljala po stranskih kanalih brez turističnih znamenitosti in turistov. Mimo nas so drsle Benetke kot silka slikarja-naivca, polna podrobnosti iz vsakdanjega življenja: cestna svetilka, upokojenec s psom, prodajalka suda, polica, okna, belo obrobje na okna na opencem zidu, deklica z rdečo žogo, mati z otroškim vozičkom, okna, vrata - neprekinjeno platno ostro izrisani in živo pobarvanih stvari. Kanal se je iztekel na laguno in pristali smo nasproti otočka, obdanega z opečnim, z belimi stolpički obrobjenim zidom, izza katerega so kukali črni noži cipres - benesko pokolnaishe.

Prestopili sva v svaporetos, ki naju je odpeljal na laguno. Za nami so ostale Benetke, za nami je ostal Murno z dimniki in nepriznanimi delavnicami svojih steklarn. Pluli smo v srebriškastem niču, v katerem so viseli obrisi otokov in s temnikimi črtami zarisanega gojišča skojk, ob katerih se je motal čoln z ribičem s kitajski slike na svilo. Pot sta nam kazali vrste črnih hrastovih pilotov, na katere so bili pritrjene svetilke, in v tem srebrno sivem svetu nenavadno živj rdeči in zeleni prometni znaki. Vrsti pilotov sta zavajali v toku po laguni in se prepeličli z manjšimi in višjimi pasovi bolj oddaljenih vrt. Srebriškasti nič lagune in neba se je posil s ponavljajočo se risbo nenavadnih oblik pilotov - večjih in manjših, ostrejših in za brisanih, tempejših in svetlejših.

Burano slovi po šivanih čipkah

Sivo ploskev neba in morja je prerezalo kopno otoka in mesteca Burano. Drseli smo po kanalu, ki reže otok na dve, in vstrice z nami, a v nasprotno smer, je drsela obala, podzidana z rdečo skarpo, majhne hišice iz opeke z belimi okviri okrog oken, vrtnice ograje, akacije s kroglastimi krošnjami, akacije s slik črnika Rousseauja. Z istih slik sva ušli drev-

decijki, ki se podili mimo rdečkastih hiš po cesti bela obroča - ena z belim predpasnikom v rdečem krilu, z motom pentljo v laseh. Deček v krakih belih nogavcah se jima je peljal naproti z belim košom. Debelušni gospodinj v pogovoru z mrežami zelenjave v rokah. Starec s palico je opazoval parnik.

Burano slovi po šivanih čipkah tako kot Murano po steklu. Torcello pa je mrtev svet, ki živi samo od spominov. Leži na mlinem otočku prav blizu Burana. Morda je tam pet, šest naseljenih podeželskih hiš, sredi vrtov in vinogradov. Obokana mostička se zrcalita v ozkem kanalu. Če ne bi bilo turistov in prodajalcev, ki ponujajo na stojnicah muranski steklarski kič in buranske čipke, bi slišali samo črčke. Zrak je nasičen z gnjoco morsko travo. K sreči je plima. Jeseni sem bila v Torcellu še mrkat ob osoki. Takrat je vse do obzorja gledalo iz vode blatno in smrdljivo dro lagune.

Poslednja sodba

Ze zaradi njega se nama je splačalo potovati po takih ovinkih iz Istre v Ljubljano. Kot na vseh poslednjih sodbah je tudi tu prikazan svet hudice in grešnikov neprimerno bolj likovno vabljivo kot dolgočasni sindikalni pevski zbor dobrih kristjanov. Vsaj likovnikom se zato splačalo živeti čim bolj pregrešno.

»Vaporetos prihaja in odhaja vsako uro. Zato sva morali pohiteti. Vračali sva se v srebriškasti svet lagune, ki je zmeraj bolj vtiel na zlato, čim bolj smo se bližali Benetkam in večeru. Ko smo pristali v Muranu, sva se nenadoma odklonili izstopiti. Starejši možakar naju je hotel zvesti v eno izmed steklarn, toda midve sva hiteli proti muzeju steklarstva. Bil je zaprt. Lahko pa sva si ogledala sudomoč z bizantinskimi mozaiki po tleh in v aspidi ter prelepim romarškim korom. Ko sva hoteli čez pol ure v Benetke, se je izkazalo, da imajo ladje za mestni promet »sciooper« ali po naše »prekinitev delav«. Na najino srečo je trajala samo eno uro. Kljub temu se je prva ladja, ki je prišla, skoraj do krova uzgrajala pod težo potnikov. Imeli sva kaj videti in sli-

Albert Speer

Načrt za olimpijski stadion

Odlomki iz spominov „Hitlerjevega arhitekta“

V nasprotju z mnogimi mnenji vsekakor nisem postal Hitlerjev prvi arhitekt, ki bi mu bili podrejeni vsi drugi. Arhitekti za prenovitev Münchna in Linza so dobiličasno podobna polnomočja. Ščasoma je Hitler pritegnil vse več arhitektov za posebne naloge; pred vojno jih je bilo kakšnih deset ali dvanajst. Med pogovori o gradnjah je pokazal Hitler sposobnost, da je naglo razumel osnutke in povezal tloris in poglede v plastično predstavo. Navzlic vsem vladnim poslom in čeprav je večkrat šlo za deset do petnajst velezgradb v najrazličnejših mestih, se je pri ponovni predlagi, večkrat po mesecih, takoj znašel med risabimi. Znal se je spomniti, kakšne spremembe je zahteval, in marsikdo, ki je domneval, da je pobuda ali zahteva že zdavnaj pozabljena, je videl, da se je zmotil.

Na pogovorih je ostajal večinoma zadran in obziren. Žele je spremenbah je izražal vselej prijazno in brez žaljivega privzoka; povsem v nasprotju z gospodovskim glasom, ki ga je ubiral do svojih političnih sodelavcev. Prepričan o odgovornosti arhitekta za svojo zgradbo, je skrbel, da je imel besedo leta in ne spremljajoči ga gaulaie reicherleiter. (Gau je bilo področje, veliko za pokrajino. Tako sta imeli svojega vodjo — gaulaierja — denimo Koroška in Stajerska. Reichsleiter, državni vodja, je bil npr. Himmler za enote SS, O. prev.). Ni namreč želel, da bi med razlage vpleta la nastrokovna višja oblast. Ako se je z njegovim zamisli zaslila, pred drugo. Hitler nikakor ni vztrajal pri svoji volji: »Da, prav imate, tako je bolje.«

„Steklena omara“

Tako sem tudi ohranil občutek, da sem odgovoren za tisto, kar sem zasnoval pod Hitlerjem. Večkrat sva bila različnih mnenj, vendar se ne spominjam niti enega primera, da bi me kot arhitekta prisilili, da bi sprejel njegovo mnenje. V tem razmeroma enakopravnem razmerju naročnika in arhitekta je razlog, da sem si kasneje kot obožrtevni ministar privojuil več samostojnosti kot večina vseh ministrov in maršalov.

Trdovratno in neusmiljeno je reagiral Hitler je, ako je začel nemno upirati se, temelječe v načelih. Tako profesor Bonatz, učitelj cele generacije arhitektov, ni dobil nobenega naročila več, odkar je kritiziral Troostove novogradnje na münchenskem Kraljevem trgu. Niti Todt ni mogel vtigati, da bi Bonatz pritegnil h gradnji nekaterih mostov na avtomobilski cesti. Bonatz je rael milost šele po mojem posredovanju pri gospe Troostovi, vdovi njegovega časčenege profesorja. »Zakaj ne bi gradili mostov,« je menila, vs tehničnih gradnjah je vendar prav dober.« Njena beseda je bila dovolj tehtna in Bonatz je gradil mostove na avtomobilski cesti.

Hitler je nenehno zagovarjal: »Kako rad bi bil postal arhitekt! In če sem tedaj odgovoril: »Toda ne bi imel naročnika,« mi je odvrnil: »Ah, vi, vi, bi se vedno uveljavili! Večkrat sem se spraševal, če bi Hitler pretrgal svojo politično kariero, če bi ga v začetku dvajsetih let srečal premožen naročnik. Mislim pa, da sta bila v osnovi njegova zavest o političnem poslanstvu in strast do arhitekture vselej nedeljiva. To dokazuje prvi dve skici, ki ju je malodane ponesele čeni šesstidesetletni politik napisal krog 1925 v tedaj zavidez nesmiselnem namenu, da bi nekdo kasneje svoje državniške uspehe okronal s slavolokom in kupolasto dvorano.

V neprijeten položaj je zablred nemški olimpijski komite, ko je moral pristojni državni tajnik v notranjem ministrstvu Pfundner Hitlerju pokazati prve načrte za novi stadion. Otto March, arhitekt, je predvidel betonsko stavbo z zasteklenimi vmesnimi stenami, podobno dunajskemu stadionu. Hitler se je z očleda vrnil jezen in razburjen v svoje stanovanje, kamor me je poklicala z načrti. Na kratko je državnemu tajniku sporočil, da je treba olimpijske igre odpovedati. Brez njegove prisotnosti jih ne bi mogli prirediti, kajti odprti jih mora državni poglavar. V takšno stekleno omara pa ne bi nikoli vstopil. Prek noči sem napisal skico, ki je predvidevala preobleko konstruktorskega okostja s čistim kamnom in močnejše zidove, zasteklitve je odpadla in Hitler je bil zadovoljen. Poskrbel je za financiranje višjih stroškov, profesor March je privolil v spremembo in igre v Berlinu so bile rešene — čeprav se nisem zavedal, ali bi svojo grozljivo resnično uresničil, ali pa je bila le izraz trmočivosti, s katero je običajno uveljavljal svojo voljo.

Na pariški svetovni razstavi 1937. leta

Tudi sodelovanje na pariški svetovni razstavi 1937 je Hitler najprej osorno odklonil, čeprav je bilo povabilo že sprejeto, gradbišče nemškega paviljona pa osvojevo.

Predloženi osnutki pa mu nikakor niso ugajali. Zatem me je gospodarsko ministrstvo poprosilo za osrutek. Na razstavljemem prostoru sta si gradbišči sovjetsko-ruskega in nemškega paviljona stali prav nasproti, kar je bila namerna poanta francoskega razstavnega vodstva. Po naključju sem med obiskom v Parizu zablredel v prostor, kjer je bil razstavljen skrivani osnutek sovjetskega paviljona: na visokem podstavku je deset metrov visoka skupina postav zmagoslavno stopala proti nemškemu paviljonu. Nato sem zasnoval v težke stebre razčlenjeno kubično gnoto, za katero se je zdelo, da sadržaje ta napad, medtem ko je z zidca mojeg stopala gledal na ruski par orei s ključkastim križem in kremplji. Za poslopje sem prejel zlato medaljo, moj sovjetski vrstnik prav tako.

Med posvetitvenim kosilom za naš paviljon sem srečal francoskega veleposlanika v Berlinu Andrea François-Ponceta. Predložil mi je, naj bi svoja dela razstavil v Parizu, kot izmenjavo za razstavo v Berlinu, posvečeno modernemu francoskemu slikarstvu. Francoska arhitektura je zaostala, je menil, »toda v slikarstvu bi se lahko pri nas učili.« Hitlerju sem ob bližnji priložnosti poročal o tem predlogu, ki mi je obetal možnost, da bi mednarodno zaslovel. Hitler je zanj nedobrodošlo pripombo preslišal z molčanjem, kar najprej ni pomenilo niti zavrnitev niti privojuitev, izkjučevalo pa to, da bi se kdajkoli spregovoril o tem.

V tistih pariških dneh sem videl »Palais des Musées d'Art moderne« ter »Musée des Travaux publics, ki so ga se gradili in ga je zasnoval znameniti avangardist Auguste Perret. Presentilo me je, ker je Francija v svojih reprezentativnih stavbah prav tako nagibala k neoklasicizmu. Kasneje me večkrat trdili, da je ta slog značilnost državne arhitekture totalitarnih držav. To nikakor ne drži. Gre prej za izraz razdobja in je izoblikoval Washington, London ali Pariz prav tako kot Rim, Moskvo ali nase načrte za Berlin.« Oskrbeli smo si nekaj francoskih deviz. Moja žena in jaz sva se s prijatelji odpejala z avtomobilom po Franciji. Počasi smo se mimo dvorcev in katedral klátili proti jugu, prispeli do edinstveno razsežnega grada Carcassonne, pogled nanj nas je romantično ganil, čeprav gre le za eno od najsmotnejših obrambnih zasnov srednjega veka, ki za njen čas ni pomenila nič drugega kot morda za naš atomski bunker. V grajskem hotelu smo našli staro francosko rdečo vino in smo hoteli še nekaj dni uživati tišino pokrajine. Žvečer so me poklicali k telefonu. V tem odmaknjem kotu sem se počutil varnega pred telefonskim pozivi Hitlerjevih priločnikov, zlasti ker nihče ni vedel za smer našega potovanja.

Beg na Zugspitze

Pa vendar: je francoska policija iz varnostnih in nadzorstvenih razlogov zasledovala našo vožnjo, vsekakor je na vprašanje z Obersalzberga lahko takoj sporočila, kje smo bili. Pri telefonu je bil priločnik Britchner: »Jutri opoldne morate priti k fuderju.« Ob mojem ugovoru, da bi že za vrnitev potreboval dva in pol dneva, je menil: »Za jutrišnjaj popoldan je sklicana tukaj seja in fuderj zahteva, da ji prisostujete.« Vnovič sem poskušal s slabotrajnim ugovorom. »Trenutek... Führer ve, kje ste, toda jutri morate biti tukaj!«

Bil sem nesrečen jezen in nepomogljiv. Telefonski pogovori s Hitlerjevimi pilotom so pokazali, da njegovo posebno letalo ne more pristati v Franciji. Vendar mi bo priskrbel prostor v nemškem tovornem letalu, ki bo na poletu iz Afrike ob šestih zjutraj pristalo v Marselieu. Hitlerjevo posebno letalo me bo potem popeljalje iz Stuttgarta do letališča Ainning pri Berchtesgadnu. Še isto noč smo se odpejali proti Marselieu, si za nekaj minut v mesečini ogledovali rimske stavbe v Arlesu, ki so bile pravi cilj našega potovanja, in prispeli ob dveh zjutraj v enega od marseillskih hotelov. Tri ure kasneje sem se že odpravil na letališče, in popoldne sem se, kot je bilo ukazano, prikazal na Obersalzbergu pred Hitlerjem: »Da, zelo mi je žal, gospod

Speer, sejo sem preložil. Zelel sem slišati vašo sodbo o visočem mostu pri Hamburgu.« Dr. Todt mu je želel tisti dan predložiti osnutek za velikanski most, s katerim naj bi presegli Golden Gate Bridge pri San Franciscu. Začetek te gradnje je bil predviden šele za štiridesetega leta, zato bi mi bil Hitler lahko mirno privoščil še teden dopusta.

Drugič sem s svojo ženo zbežal na Zugspitze, ko me je priločnik, kot po navadi poklical: »Priti morate k fuderju Jutri opoldne v Osterio, h kosilu.« Pretrgal je moj ugovor: »Ne, to je nujno.« V Osteriu me je Hitler pozdravil: »Kako lepo, da ste prišli k obedu. Kaj, naročili ste?« — Vderj sem le poprašal: Kje je pravzaprav Speer? Toda veste, prav vam bodi. Zakaj se morate smučati?«

Von Neurath je smel močnejše hrbenico. Ko je Hitler svojemu priločniku nekot pozmo zvečer ukazal: »Rad bi govoril z državnim zunanjim ministrom,« je po telefonskem pogovoru prejel odgovor: »Zunanji minister reicha je že legel k počitku.« — »Prebuditi ga je treba, ako želim z njim govoriti.« Nov telefonski pogovor, priločnik se je v zadregi vrnil: »Gospod zunanji minister reicha sporoča, da bo jutri zjutraj na vojo, zdaj je utrujen in bi rad spal.« Spričo takine odločnosti je Hitler sicer popustil, vendar ni bil slabe volje le preostanek tega večera; takšna znamenja samostojnosti ni nikoli pozabil in se je maščeval ob prvi priložnosti.

Obersalzberg

V odmaknjeni visoki dolini bavarskih Alp, v Osteriu, sem odkril majhno lovsko kočjo, dovolj veliko, da smo postavili nekaj risalnih desk in je dajala tesno stredo nekaj sodelavcem in družini. Tam smo pomlad 1935 risali moje berlinske načrte. Ti časi so bili srečni za delo in za družino. Toda nekoga dne sem storil odločilno napako; Hitlerju sem pripovedoval o tej idili: »Toda pri meni bi bilo to dosti lepše. Vaši družini dajem na voljo Bechsteinovo hišo. Tam, na stekleni verandi, je dovolj prostora za vaš urad.« Tudi iz te hiše smo se konec maja 1937 preselili v ateljsko poslopje, ki ga je Bormann na Hitlerjev ukaz zgradil po mojih načrtih. Tako sem poleg Hitlerja, Göringja in Bormanna postal četrti »Obersalzberžan«.

Bormann in Hitler

Bormann je bil pravi gospodar Obersalzberga. S prislilo je pokupil stotletja stare kmetije in jih ukazal podreti, takot kot številna posvečena znamenja, čeprav je tod cerkvena občina ugovarjala. Pobral je tudi državne gozdove, dokler zemljišče ni segalo s skoraj 1900 metrov visoke planine v 600 metrov globlje ležečo dolino in je obsegalo površino skoraj sedmih kvadratnih kilometrov. Ograja okrog notranjega območja je obsegala kakšne tri, okrog zunanega pa štirinajst kilometrov.

Brez slehernega občutja za nedotaknjeno naravo je Bormann to čudovito pokrajino prepredel z omrežjem cest; gozdne steze, doslej prekrite s smrekovimi iglicami in prepletene s koreninami, so se spremenile v asfaltirana sprehajališča. Kasarna, poslopje z garažami, hotel za Hitlerjeve goste, novo posestvo in naselje za nenehno rastoče število nameščencev so nastajali v tako naglem zaporedju kot v zdravilišču, ki je nedanoma prišlo v modo. Stanovanjske barake za stotine gradbenih delavcev so visle na pobočjih, tovornjaki z gradbenim gradivom so vozili po cestah, razja gradbišča so bila ponoči razsvetljena, kajti delati so v

dveh izmenah, in včasih so po dolini odmevale eksplozije.

Na vrhu Hitlerjeve zasebne planine je Bormann postavil hišo, ki je bila razkošno opremljena v ladijskem slogu, spletnem v kmetovski. Do nje je vodila pot po drzno zgrajeni cesti, ki se je iztekala v dvigalo, izklesano v skalo. Ze za dovoz k tej hiši, ki jo je Hitler obiskal le nekatkrat, je Bormann plačal dvajset do trideset milijonov. Posmehljivi v Hitlerjevi okolici so menili: »Tako se dogaja, kot v mestu zlatokopov. Le da ga Bormann ne najde, temveč razsipava.« Hitler je sicer obžaloval to zmešnjavo, vendar je menil: »To počenja Bormann, tu se nočem vmesavati.« In nekot drugič: »Ko bo vse končano, si bom poskal tiho dolino in zgradil tam spet majhno leseno hišo, kakršna je bila prva.« Nikoli ni bila dograjena. Bormann si je izmisljeval vedno nove ceste in stavbe in ko je slednjič izbruhnila vojna, je prišel za Hitlerja v njegovo okolje postavljati podzemna kivališča.

Skica za Berghof

Velikanska zasnova na »planici« je bila nazivlje Hitlerjevemu priložnostnemu nerganju o velikanskih stroških značilna za spremembo v njegovem življenjskem slogu, in tudi za nagnjenje, da se je vse bolj umikal širšemu svetu. Ni je moč razlagati z bojaznijo pred atentati kajti skoraj vsakodnevno je dovolil tisočim ljudem, da so hodili mimo njega znotraj ograje in ga častili. Njegovemu spremstvu se je to zdelo nevarno kot improvizirani sprehodi po javnih gozdnih stezah.

Poleti 1935 je Hitler sklenil razširiti svojo skromno planinsko hišo v reprezentativni »Berghof« (ime je postalo kasneje pojem, zato ga puschamo v izvirniku. Beseda pomeni planinski dvorec, kmetijo; op. prev.). Gradnje se je lotil s svojimi sredstvi, kar pa je bilo le navidezno, kajti Bormann je za stranska poslopja iz drugih virov zapravljjal vsote, ki sploh niso bile v sorazmerju z zneskom, ki ga je plačal Hitler sam.

Hitler načrtov za Berghof ni zgolj skiciral. Priskrbeli sem mu moral risalno desko, priložno ravnilo in drugo orodje, da je sam v razmerju narisal tloris, poglede in preze svoje stavbe; pri tem je zavrnil slehern tujo pomoč. Le dva druga osnutka je Hitler narisal še s takšno skrbjo, kot jo je namenil svoji obersalzberški hiši: novo vojno zastavo reicha in svojo trikotno zastavo državnega poglavarja.

Bormann ni bil s Hitlerjem povezan zgolj spričo svoje gradbene dejavnosti na Obersalzbergu; sočasno je znal prvozeti tudi upravljanje Hitlerjevih zasebnih financ. Celotno Hitlerjevo osebno priločništvo je bilo vezano na Bormannovo finančno pripravilnost, in celo Hitlerjeva ljubinka je bila odvisna od njega, kot mi je sama priznala, ker mu je Hitler prepustil urejanje njenih sicer skromnih potreb.

Hitler je hvalil Bormannovo finančno spretnost. Nekot je pripovedoval, kako si je Bormann v kriznem letu 1932 pridobil pomembno zaslug za stranko. Dohodki te pomožne blagajne so bili pomembno višji kot izdatki, in presežek je pritekal stranki za druge izdatke. Bormann si ni pridobil nič manjše zasluge za dokončno odpravo Hitlerjevih denarnih skrbi po 1933. Našel je dva izdatna vira: skupaj z osebnim fotografom Hofmannom in njegovim prijateljem, poštnim ministrom Ohnesorgejem, je prišel do zamisli, da ima Hitler kot upodobljene na pisemskih znakmah pravico do svoje slike, ki jo je moč poravnati s plačilom. Delež od prodaje je bil sicer minimalen, ker pa je bila Hitlerjeva glava na vseh vrednostih, so pritekali milijoti v zasebno blagajno, ki jo je vodil Bormann.

Spopadi za položaje

Drugi vir je ustvarjal Bormann z ustanovitvijo »Volila nemške industrije Adolf Hitler's, Podjetnika, ki so spričo gospodar-

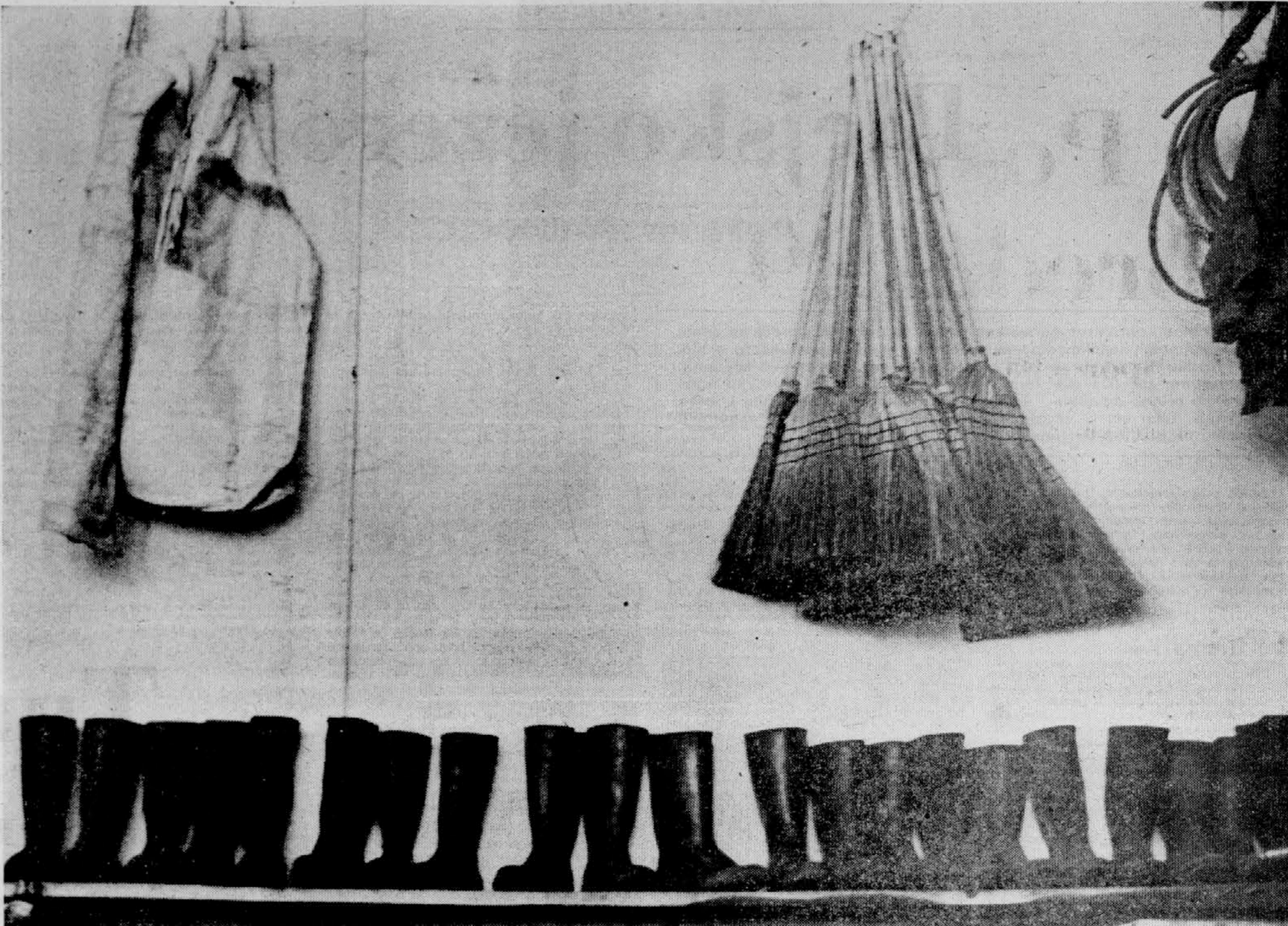
skega vzpona dobro zaslužili, so brez ovinkov pozvali naj s prostovoljnimi plačili pokažejo svojo hvaležnost do fuderja. Drugi vrhunski funkcionarji stranke so bili tudi podobnih misli, zato si je Bormann priskrbel odlok, ki mu je zagotovil monopol na tovrstna darila. Vendar je bil dovolj razumen, da je od tam spet daroval v imenu fuderja raznim strankinim voditeljem. Skoraj sleherni od najvišjih strankinih velikašev je prejemal dotacije iz tega sklada. Moč raspolaganja z življenjsko ravniyo raznih reicha — in gaulaierjev se je zdelala sicer navidezna, v resnici pa je dajala Bormannu več moči kot marsikateri položaj znotraj hierarhije.

Z značilno vztrajnostjo je Bormann uveljavljal od 1934 dalje še drugo preprosto spoznanje: vselej velja ostati v neposredni bližini vira naklonjenosti in milosti. Hitlerja je spremljal na Berghof, ob njem je bil na potovanjih, v državni pisarni se do zgodnje jutranje ure ni umaknil od njegove strani. Tako je Bormann postal marljivo, zanesljivo in slednjič nepogrešljivi Hitlerjev tajnik. Vseposvoda je kazal navidezno ustrežljivost, skoraj vsedko se je posluževal njegovih moči, se posebej, ker je očitno povsem nesebično posredoval v Hitlerjevi službi. Očitno je bilo tudi njegovemu neposrednemu predstojniku Rudolfu Hessu prijetno ob misli, da je bil ta sodelavec v bližini Hitlerja.

Bormanna sem se izogibal; že od začetka se nisva trpela. Občevala sva vljudno, kot je terjalo zasebno vzdušje na Obersalzbergu. Razen svojega lastnega ateljeja nisem postavil zanj nikoli nobene stavbe.

Tako je napisal John Burchardt, dekan Massachusetts Institute of Technology, skupaj z Bush-Brownom v knjigi »The Architecture of America« (1961). Izdani ob stoletnem jubileju American Institute of Architects: »Le malo je bilo razloka med fašističnim, komunističnim in demokratičnim okusom, vsaj tam, kjer se je tržal prek uradnih kanalov (str. 423) J. Burchardt imenuje kot primer neoklasicističnega sloga v Washingtonu: postopje zveznega Reservboarda (Arhitekt Crete 1937), rimsko rotundo za Jefferson-Memorial (Arhitekt Pope 1937), Nacionalno galerijo (Arhitekt Pope 1939), Spreme Court in Nacionalni arhiv, in nadaljuje: »Nekdani War Department-Building, ki je kasneje rabil kot State Department, je mejil na nemški neoklasicizem, ki ga je Hitler tako ljubil. Komunistična Rusija, nacistična Nemčija, fašistična Italija in demokratična Amerika so ostale vneto pomočnice klasicizma.«

Vila v bližini Hitlerjevega sedeža na Obersalzbergu, ki je prej pripadala njegovim prijateljem, rodbini Bechteln.

STOJAN KERBLER: BREZ NASLOVA

Naša ulica Svetovljani

- »Lepe čevlje imaš.«
- »Italijanski.«
- »In kravato...«
- »Italija.«
- »Plašč tudi...«
- »Angleški.«
- »Ohi! In obleka... mhm...«
- »Iz Pariza.«
- »Toliko potujete? Vsa družina?«
- »Mož.«
- »Službeno?«
- »Drugace se ne izplača.«
- »Bi kaj popili?«
- »Viski.«
- »S sodo?«
- »Da. Tonic water.«
- »Cigaretto?«
- »Mariboro prosim.«
- »Naj vaj prižgem?«
- »Imam Ronson.«
- »Lep pepelnik, ne?«
- »Češki kristal.«
- »Sploh lepo stanovanje...«
- »Turska preproga, italijansko pohištvo.«
- »Bi kaj »origiznil?«
- »Morda kavtar, ostrige...«
- »Potem pivu?«
- »Tuborg.«
- »Oj, kako bela srajca!«
- »Preprosta, Daschl!«
- »In likalnik?«
- »Rowenta.«
- »Pralni stroj?«
- »Castor.«
- »Bi po predjeji še kaj?«
- »Prosim. Indijske rakce.«
- »In poleg spumante emiliano?«
- »Ne, raje lambrusco.«
- »Gremo na sprehod?«
- »Popeljimo se malo.«
- »S fiatom?«
- »Raje z žabo. Francoski avtomobili mi ugajajo...«
- »Meni nemški.«
- »Angleški so vseeno boljši.«
- »In le ameriški!«
- »Kam letos na počitnice?«
- »V Grčijo.«
- »V Grčijo? Zakaj ne v Italijo, Spanijo?«
- »Ze obdelano.«
- »Kaj pa smučanje?«
- »Avstrija.«
- »Ogrema?«
- »Fu woska.«
- »Tudi čevlji?«
- »Iz Avstrije.«
- »Berete?«
- »Playboya. Morda še Lui.«
- »Ker je bil denar še kaj vreden...«
- »Nezanimito, se dobi tudi pri nas.«
- »Glejte, glejte! Ljubko blago, tu, v izloži...«
- »Saj piše — iz voza.«
- »Anglija najbrž.«
- »V kino?«
- »Tuj film?«
- »Ameriški.«
- »Pa pojdimo.«
- »Koliko je ura?«
- »Pet. Stane pa milijon. Švicarska, po naročilu.«
- »Slabi časi, slabi časi...«
- »Draginja.«
- »Včasih je bilo drugače.«
- »Ko se bil denar še kaj vreden...«
- »Ko se je dalo kaj zaslužiti!«
- »Stisnilo nas bo, stisnilo.«
- »Clovek komaj še vzdrži.«
- »Nobene izbire v trgovinah.«
- »Ni kaj kupiti.«
- »Ni kam iti, ni lokalov, ni cest, ničesar ni.«
- »Grozno je.«
- »Obupno.«
- »Še en viski?«
- »Raje courvoisier.«

Vsaka podobnost s čimerkoli je zgolj naključna.

EVGEN JURIC

KULTURNI KOLEDAR

Gledališča

LJUBLJANA

DRAMA SNG
 Sobota, 6. marca, ob 19.30 — Izven abonmaja (nepredklicno zadnjakrat). William Shakespeare: MACBETH. Vstopnice so v prodaji od 10.30 do 12. ure in od 18. ure do 19.30 (tel. 20-712 ali 21-402).
 Od nedelje 7. marca do srede 10. marca v Drami SNG in v Mali Drami SNG ne bo predstavljen zaključni priprav na premiero »TRESH SESTER« A. P. Cehova (13. marca) in Molierovega »GEORGA DANDINA« (19. marca).

Centrček, 11. marca, ob 19.30 — Abonma Dijaški 5 večerni in izven. Vitomir Zupan: ALEKSANDER PRAZNIH ROK. Nekaj vstopnic je tudi v prodaji.
 Sobota, 13. marca, ob 20 — PREMIERA — Izven abonmaja. Anton Pavlovič Čehov: TRI SESTRE. Vstopnice bodo v prodaji od torka 9. marca dalje, vsak dan od 10.30 do 12. ure in od 18. ure do 19.30 oz. do začetkov večernih predstav (tel. 20-712 ali 21-402).

Nedelja, 14. marca, ob 19.30 — Abonma Prve reprize in izven. Anton Pavlovič Čehov: TRI SESTRE. Vstopnice so tudi v prodaji.

Po petnajstih letih se bomo v Drami SNG ponovno srečali s »TREM SESTRAMI« Antona Pavloviča Čehova. To dramo, sodobnik Gorke jo je imenoval lirsko komedijo, pripravila tokrat režiser Jozef Babič ob asistenci Franceta Uršiča, v scenem okviru Svete Joannice, s kostumi Aneke Barloce in z glasbeno opremo in izboru Braneta Demšarja. Lektorsko skrb s predom Avgusta in Dušana Pirjevca je imel Mirko Mahnič. Vloga sester Ojpe, Maše in Irine bodo izoblikovale Ivanka Mešanova, Iva Zupančičeva in Marija Benkova, poleg njih pa bodo nastopili v premierski izvedbi še Janez Albreht (Veršinin), Maks Bajc (Kuligin), Tone Gogola (Rode), Tone Homar (Cebutkin), Vinko Hrastelj (Ferapont), Rudi Kosmač (Saljoni), Duša Počkajeva (Natalija Ivanovna), Ali Ramer (Fedotkin), Sava Severjeva (Anfisa), Tone Slodnjak (Tuzenbah) in Jurij Souček (Prozorov). Vstopnice za peto premiero dramske sezone bodo na voljo od torka 9. marca dalje.

MALA DRAMA SNG
 (vhod iz Igriške ulice)
 Centrček, 11. marca, ob 20. uri — Izven abonmaja. Jean Anouilh: ORKESTER (Igra — koncert). Vstopnice v prodaji pri blagajni v Drami od torka 9. marca dalje.

Petek, 12. marca, ob 20. uri — Izven abonmaja. Gregor Strniša: ZABE ali PRI LIKA O UBOGEM IN BOGATEM LAZARJU (Babica in Evica — Kolkova). Vstopnice v prodaji pri blagajni v Drami od torka 9. marca dalje.

OPERA IN BALET SNG
 Sobota, 6. marca, ob 19.30: Izven abonmaja. Verdi: RIGOLETTO. V naslovni vlogi gostuje FERDINAND RADOVAN, član Opere v Grazu. Vstopnice so še na voljo.
 Nedelja, 7. marca — ni predstave.
 Ponedeljek, 8. marca ob 14. uri: Zaključena predstava za Ekonomsko srednjo šolo Celje — Verdi: TRAVIATA. (Razprodano).

Torek, 9. marca ob 19.30: Abonma red C in izven. Rimski Korsakov: CARSKA NEVESTA. Vstopnice tudi v prodaji.
Sreda, 10. marca ob 19.30: Abonma red B in izven. Baletni večer Sergeja Ljafarja: Čajkovski: ROMEO IN JULIJA, Debussy: FAVN, Lalo: SUIITA V BELEM. Vstopnice so tudi v prodaji.

Centrček, 11. marca ob 19.30: Abonma red D in izven. Mascagni: CAVALLERIA RUSTICANA, Leoncavallo: GLUMACI. Vstopnice so tudi v prodaji.
 Sobota, 13. marca ob 19.30: Abonma Sobota in izven. Sostakovič: KATARINA ISZMAILOVA. Vstopnice so tudi v prodaji.

Nedelja, 14. marca — ni predstave.
 Ponedeljek, 15. marca ob 15. uri: Zaključena predstava za šole. Foerster: GORENJSKI SLAVCEK. V prodaji so stojlišča.

MESTNO GLEDALIŠČE LJUBLJANSKO
 Gledališka pasaža
 Sobota, 6. marca ob 18: W. D. Home, IGRA V STIRIH — KDO DOBI. (Komedijska). Zaključena predstava za tovarno Pletenina. (Molly: Brecljeva).

ob 19.30: W. D. Home: IGRA V STIRIH — KDO DOBI. (Komedijska). Zaključena predstava za sind. podr. UNIS-BOG. Ljubljana. (Molly: Grbčeva).

Nedelja, 7. marca ob 10.30: Vaša matneja. ZKPO Ljubljana-Center. Srečanje z Minco Jerajevu članico Mladinskega gledališča.

ob 17: W. D. Home: IGRA V STIRIH — KDO DOBI. (Komedijska). Zaključena predstava za tovarno Zmaj. (Molly: Brecljeva).

Ponedeljek, 8. marca ob 17: W. D. Home: IGRA V STIRIH — KDO DOBI. (Komedijska). Zaključena predstava za tovarno Peko. Gostovanje v Trličju.

ob 20: J. Anouilh: DRAGI ANTOINE ali ZAVOŽENA LJUBEZEN. Gostovanje v Logatcu.

Torek, 9. marca ob 15.30: W. D. Home: IGRA V STIRIH — KDO DOBI. (Komedijska). Abonma Terek popoldanski in izven. (Vstopnice tudi v prodaji) (Molly: Brecljeva).

SREDA, 10. marca ob 19.30: Dostojevski — Pirjevce: SRECA V NESRECI. Premiera Abonma Premierski in izven. (Vstopnice tudi v prodaji).

Centrček, 11. marca ob 19.30: Dostojevski — Pirjevce: SRECA V NESRECI. Abonma Centrček A in izven. (Vstopnice tudi v prodaji).

Petek, 12. marca ob 19.30: G. Scarnioci in B. Tarabusi: KAVIAR IN MINISTRA. (Komedijska). Abonma Petek A in izven. (Vstopnice tudi v prodaji).

Sobota, 13. marca ob 19.30: W. D. Home: IGRA V STIRIH — KDO DOBI. (Komedijska). Abonma Kolektivni D in izven. (Vstopnice tudi v prodaji) (Molly: Grbčeva).

Nedelja, 14. marca ob 10.30: Vaša matneja. ZKPO Ljubljana-Center. Balet. Izvajalci člani baletnega ansambla SNG. ob 19: Dostojevski — Pirjevce: SRECA V NESRECI. Abonma Kolektivni G in izven. (Vstopnice tudi vprodaji).

Kot uvod v jubilejno leto F. M. Dostojevskega je MG za sredo, 10. 3. pripravilo premiero drame »Sreča v nesreči« ali Naj dobronik Foma Fomic, ki jo je po romanu F. M. Dostojevskega »Srečanje« kovo in njegovi predložitvi napisal Dušan Pirjevce. Režijsko vodstvo predstave je v rokah D. Mlakarja, scenograf je ing. arh. U. Vagaja, kostumografka M. Jarčeva. Igrajo: D. Uloga, T. Leonova, N. Bavdaževa, V. Simičičeva, J. Vajevce, A. Arčon, V. Perova, J. Eržen, A. Cigojca, F. Markovič, D. Beslaj, T. Kuntner, V. Skrbinšek.

Predprodaja vstopnic vsak dan od 10. do 12. (tudi v ponedeljek) in uro pred pričetkom predstav. Rezervacije po telefonu 21-660.

Cenjene abonente prosimo, da poravnajo zaostale obroke. V to svrhu je odprta blagajna pri predstavah med prvim odmorom.

MLADINSKO GLEDALIŠČE
 Terek, 9. marca ob 15. in 18. uri: Jules Verne — Pavel Kohout: »V 80 DNEH OKOLI SVETA«. Gostovanje v Trbovljah.

Sreda, 10. marca, ob 15.30 uri: Jules Verne — Pavel Kohout: »V 80 DNEH OKOLI SVETA« za Abonma »E« in izven (vstopnice so v prodaji pri gledališki blagajni pol ure pred predstavo).

Centrček, 11. marca ob 15.30 uri, Jules Verne — Pavel Kohout: »V 80 DNEH OKOLI SVETA« za Abonma »E« in izven (vstopnice so v prodaji pri gledališki blagajni pol ure pred predstavo).

Petek, 12. marca ob 15. in 17. uri, Danilo Gorinšek: »SILNI BIC«. Gostovanje v Kočevju.

Sobota, 13. marca ob 10. uri, Jules Verne — Pavel Kohout: »V 80 DNEH OKOLI SVETA« za Abonma »M«.

Vodstva ljubljanskih in zunanjih srednjih in osnovnih šol se posebej opozarjamo na naše predstave Jules Verne — Pavel Kohout »V 80 dnev okoli sveta«. Naročila sprejema uprava Mladinskega gledališča telefon 310-610 pisмено ali po telefonu vsak dan med 10. in 12. uro dopoldne. Naročene predstave so lahko dopoldne, popoldne ali večerne — zaključene za eno ali za več šol. Ta predstava bo na repertoarju do konca sezone.

SENTJAKOBSKO GLEDALIŠČE
 Sobota, 6. marca ob 19.30: I. Cankar: MARTIN KACUR. Red C in izven.

Nedelja, 7. marca ob 16: Spicar: POGUMNI TONCEK. Izven. Zadržlj.

ob 19: Finžgar: RAZVALINA ZIVLJE. NJA. Zaključeno.

Sobota, 13. marca ob 19.30: Finžgar: RAZVALINA ZIVLJENJA. Izven.

Nedelja, 14. marca ob 16: Finžgar: RAZVALINA ZIVLJENJA. Izven.

SLOVENSKO NARODNO GLEDALIŠČE MARIBOR.
 Ponedeljek, 8. marca ob 16. uri, Cvetko Golar: VDOVA ROSLINKA — za Tovarno avtomobilov Maribor.

ob 19.30 uri, Cvetko Golar: VDOVA ROSLINKA — za Tovarno avtomobilov Maribor.

Torek, 9. marca ob 19.30 uri, Ivan Cankar: BELA KRIZANTEMA — Mali oder — Kazinska dvorana za Gradbeni šolski center.

Ob 19.30 uri, L. J. F. Herold: NAVI-HANKA — balet za red Vijoličast.

Sreda, 10. marca ob 15. uri, Giuseppe Verdi: TRUBADUR — za Industrijsko šolo Tabor. Asuceno poje BOŽENA GLAVAKOVA.

ob 19.30 uri, Slavko Grum: PIERROT IN PIERRETTE — za red Belj.

Centrček, 11. marca ob 19.30 uri, Donizetti: LUCIJA LAMMERMOORSKA — za red Studentovski. Lucijo poje NADA VIDMARJEVA.

Petek, 12. marca ob 19.30 uri, Georg Büchner: DANTONOVA SMRT — za red Zeleni.

Sobota, 13. marca ob 15. ure, Giuseppe Verdi: TRUBADUR — za šole. Asuceno poje BOŽENA GLAVAKOVA.

ob 19.30 uri, Georg Büchner: DANTONOVA SMRT — za red Rdeči.

CFIJE

SLOVENSKO LJUDSKO GLEDALIŠČE
 Sobota, 6. marca ob 16: Oton Zupančič: VERONIKA DESENISKA. Gostovanje v Sevnici v domu Partizana.

Nedelja, 7. marca ob 15.30: Ignac Kamenik: GALEBI, Nedeljski popoldanski abonma in izven.

Nedelja, 7. marca ob 20: Edward Bond: REŠEN. Gostovanje gledališča GLEJ iz Ljubljane.

Ponedeljek, 8. marca ob 17: Oton Zupančič: VERONIKA DESENISKA, zaključena za Obč. konf. SZDL Celje.

Torek, 9. marca ob 19.30: Ignac Kamenik: GALEBI. VI. mladinski abonma in izven.

Sreda, 10. marca ob 17: Ignac Kamenik: GALEBI, abonma za upokojevalce in izven.

Centrček, 11. marca ob 17: Oton Zupančič: VERONIKA DESENISKA, delno zaključena za Obč. konf. SZDL Celje, in izven. Vstopnice so še na razpolago. Predprodaja en dan pred predstavo od 18.30 do 19.30 in na dan predstave eno uro pred predstavo.

Petek, 12. marca ob 19.30: Oton Zupančič: VERONIKA DESENISKA, gostovanje v Zalcu.

Sobota, 13. marca ob 19: Oton Zupančič: VERONIKA DESENISKA, gostovanje na Polzeli.

NOVA GORICA

PRIMORSKO DRAMSKO GLEDALIŠČE
 Nedelja, 7. marca ob 16. uri: Torkar: SVEJK — gostovanje v Vipavi.

Ponedeljek, 8. marca ob 20. uri: Ustinov: Romeo in Julija. Gostovanje v Tolminu.

Sreda, 10. marca ob 11. uri: Zupan: CRVI, za šolski center za bl. promet.

Centrček, 11. marca ob 18. uri: Ustinov: ROMANOV IN JULIJA za red Upokojevalci.

Petek, 12. marca ob 20. uri: Ustinov: ROMANOV IN JULIJA, gostovanje v Postojni.

Nedelja, 14. marca ob 17. uri: Torkar: VSTAJENJE JOZEPA ŠVEJKJA, gostovanje v Desklah.

KRANJI

PRESERNOVO GLEDALIŠČE
 Sobota, 6. marca ob 10. uri — Izven; Jelič: RDECA KAPICA, lutkovna predstava.

Torek, 9. marca ob 11. in 14. uri — zaključene predstave BALADE IN ROMANCE. Izvaja Raztresen, član SNG — Trst.

Sreda, 10. marca ob 9.30 uri in 10.30 uri: Lutkovna predstava Florjan: TOBLJA. Uprizor. lutkovni oder Dravljice za Vozojno varstvene zavode Kranj.

Petek, 12. marca ob 16. uri — red Dijaški II. F. G. Lorea: PESEM HOCE BITI LUC. Izvaja grupa Poetica — Celje.

Sobota, 13. marca ob 10. uri — izven. Lutkovna predstava. Jelič: RDECA KAPICA.

JESENICE

AMATERSKO GLEDALIŠČE »TONE CUPAR«
 Nedelja, 7. marca, ob 16. in 20. uri; Oton Zupančič: VERONIKA DESENISKA. Gostovanje Amaterskega gledališča »Zelezara« Celje—Storž.

Lutkovni odri

LJUBLJANA

LUTKOVNO GLEDALIŠČE LJUBLJANA
 MARIONETE, Levstikov trg 2
 Sobota, 6. marca, ob 11. in 15. uri: Dobe: PESMICA IN SONCEK. Izven.

Centrček, 11. marca ob 17. uri: Wilde: SREONI PRINC. Izven. Prvič v sezoni.

Petek, 12. marca, ob 16. uri: Wilde: SREONI PRINC. Delno zaključena predstava za OS »Borisa Kidriča«, Ljubljana. Nekaj vstopnic je tudi v prodaji.

Sobota, 13. marca, ob 11. in 15. uri: Wilde: SREONI PRINC. Izven.

ROČNE LUTKE, Resljeva c. 36
 Sobota, 6. marca, ob 17. uri: Papler: HUDOBNI GRASČAK. Izven.

Sreda, 10. marca, ob 16. uri: Papler: HUDOBNI GRASČAK. Zaključena predstava za OS »Franceta Bevka«, Ljubljana.

Centrček, 11. marca, ob 9.30: Simončič: POSEBNA REPORTAŽA. Zaključena predstava za VVZ Cibican Stožice, Ljubljana.

Sobota, 13. marca, ob 17. uri: Vladičina: RADOVEDNI SLOJCEK. Izven.

V MARIONETNEM GLEDALIŠČU na Levstikovem trgu 2, bo v četrtek, dne 11. marca 1971 ob 17. uri prvič v letošnji sezoni na sporedu uprizoritveni vrtiljuki lutkovne igre v dveh delih Oskarja Wildca: SREONI PRINC. Predirba Mirko Mahnič, režija Polde Dežman. Predstavo so pripravili: lutke akad. slikar Meta Kraljeva, kostume Anka Avčinova, sceno ing. arh. Viktor Molka, slikar Lado Skrušny in scenjska glasba Marjan Vodopivec. Pri predstavi sodelujejo kot recitatorji ali animatorji: Polde Dežman, Zora Dobičičeva, Peter Dougan, Lucija Drolc Uršičeva, France Galeta, Breda Hrovatinova, Dušan Hrovatin, Božidar Jokič, Fran Krašovec, Albin Matoh, Stojan Pate, Nace Simončič, Vera Stihova, Jasna Šterninar, Marjan Trobec in Marko Veljavrh. Tehnično vodstvo Ciril Jasošič. Tehnična pomoč: Anton Cerar, Branko Jeršek in Vinko Logar. Inspektor: Emil Zupanec, razsvetljava: Miran Haslaklevec in Anton Jereb.

Predprodaja vstopnic za obe gledališči je vsak dan, razen nedelje in praznika, od 8. do 12. ure na upravi gledališča, Resljeva c. 36 in pol ure pred pričetkom predstav pri blagajni gledališča. Rezervacije vstopnic za obe gledališči so vsak dan, razen nedelje in praznika, od 8. do 13. ure po tel. št. 312-020.

LUTKOVNO GLEDALIŠČE JOZE PENGOV
 Ljubljana-Dravljice
 Nedelja, 7. marca, ob 15. uri: Florian: TOBLJA. Gostovanje v Rovtuh.

Sreda, 10. marca, ob 9.30 in 10.30: Florian: TOBLJA. Gostovanje v Presernovem gledališču v Kranju.

Koncerti

LJUBLJANA

IZJEMOMA v četrtek 11. tm. ob 20.15 gostuje za ZELENI ABONMA simfonični orkester ZAGREBSKE FILHARMONIJE pod vodstvom dirigenta LOVRA MATAČIĆA. Na sporedu bosta dve simfoniji: Mozartova št. 25 v g-molu KV 183 in Brucknerjeva Peta v D-molu.

V PETEK 12. tm. gostuje orkester SLOVENSKE FILHARMONIJE v ZAGREBU pod vodstvom OSKARJA DANONA. Spored bo obsegal Kozinove 4 kitajske miniature s sodelovanjem tenorista MITJE GREGORICA, Bartokova 2. koncert za violino in orkester in Prokofjeva 7. simfonijo. Solist pri Bartoku bo DEJAN BRAVNICAR.

FESTIVAL

V torek, 9. marca ob 20.15 bo v Viteški dvorani in Križankah koncert oboista DRAGA GOLOBA in klarinetista MIHAELA GUNZKA. Pri klavirju: MARJAN LIPOVSEK.

Spored: G. F. Händel — Sonata za oboo in klavir, J. Brahms — Sonata op. 120, št. 1, D. Svara — Fantazija za oboo in klavir, M. Lipovšek — Tri skladbe, P. Hindemith — Sonata za oboo in klavir, G. Finze — Pet bagatel.

Prodaja vstopnic vsak dan od 10. do 12. ure v Pletnikovem paviljonu in Križankah in uro pred začetkom koncerta pri blagajni Viteške dvorane.

SIMPONICNI ORKESTER RTV LJUBLJANA bo gostoval v ponedeljek, 8. marca v Mariboru. SAMO HUBAD bo dirigiral Lipovškovo 2. suito za godala, Griegov klavirski koncert s solistom AČIJEJEM BEITONCIJEM in Debussyjeve simfonične suite Morje. Koncert bo ob 20.15 v Unioni, vstopnice so naprodaj v upravi »Večera«.

Consortium musicum priredi v sodelovanju s »Festivaloma« koncert odličnega italijanskega pianista Sergia MARENCONIJA iz Brescia. Program obsega sonate Scarlattija, Beethovna (op. 31, št. 2),

Schumann (op. 22) in Bartokovo suito op. 14. Koncert bo v petek, 12. 3. ob 20.15. v viteški dvorani Križank. Vstopnice dobite pri »Festivalu«.

Muzeji

LJUBLJANA

NARODNA GALERIJA. Stalna zbirka starejše slovenske umetnosti od srednjega veka do impresionizma je odprta vsak dan, razen ponedeljka, od 10. do 18. ure in v nedeljo od 10. do 13. ure.

MODERNA GALERIJA V LJUBLJANI: V Moderni galeriji je odprta stalna zbirka slovenskega slikarstva, kiparstva in grafike. V mali dyoranh je odprta do vključno nedelje 7. marca razstava I. benele umetnikov pokrajine Furianje—Juljske Benečije. Razstava je odprta vsak dan od 10. do 18. ure.

MALA GALERIJA V LJUBLJANI: v Mali galeriji je odprta razstava plastik in grafik, ki jih razstavlja Peter HADŽI BOSKOV iz Skopja. Mala galerija je odprta vsak dan med 10. in 20. uro.

NARODNI MUZEJ LJUBLJANA — Odprte so stalne arheološke zbirke in občastna razstava »Holandske-flamske in francoske reproduktivne grafike 17. in 18. stoletja.«

Muzej je odprt vsak dan razen ponedeljka od 10. do 12. ure, v sredo in petek pa tudi od 16. do 18. ure.

V MUZEJU LJUDSKE REVOLUCIJE V Ljubljani je odprta stalna razstava o razvoju delavskega gibanja 1918—1941 ter ljudske revolucije 1941—1945 na Slovenskem. Muzej je odprt vsak dan razen ponedeljka od 9. do 13. ure, ob sredah, petkih, sobotah, nedeljah in praznikih tudi od 15. do 18. ure. V naprej naročene skupine si razstavo lahko ogledajo tudi izven tega časa.

V SLOVENSKEM ETNOGRAFSKEM MUZEJU V Ljubljani na Trgu herojev je odprta nova razstava o stajarskih lectarjih in svečarjih, s katero gostuje Stajerski etnografski muzej iz Gradca. Muzej je odprt vsak dan razen ponedeljka od 10. do 12. ure, v sredo in petek tudi popoldne od 16. do 18. ure.

MUZEJ V GRADU PODSMREKI PRI VISNJI GORI. Slovenski etnografski muzej vabi na ogled muzeja in zbirki slovenskega lončarstva, kamnite plastike ter ljudske umetnosti. Odprt je tudi prodajni salon z izvirnimi predmeti domače obrti.

MULJAVA IN PRAPROČE PRI GROŠUPLEM. Slovenski etnografski muzej vabi na ogled Jurčičevega doma na Muljavi in spominke sobe pisatelja Louisa Adamića v Prapročah pri Grosupljem.

V PRIRODOSLOVNEM MUZEJU SLOVENIJE, Ljubljana, Trg herojev 1, so na vpogled stalne botanične, zoološke, paleontološke, mineraloške in petrografske zbirke. Muzej je odprt v zimskem času vsak dan razen ponedeljka od 10. do 12. ure, ob sredah in petkih pa tudi od 16. do 18. ure.

SLOVENSKI SOLSKI MUZEJ V Ljubljani, Poljanska c. 28 ima odprto občastno razstavo »Zensko solstvo in delovanje učiteljic na Slovenskem. Muzej je odprt ob delavskih od 9.—14. ure, v soboto od 9.—12. ure.

ZEMLJEPIŠNI MUZEJ V LJUBLJANI, Trg francoske revolucije 7/II ima odprto razstavo »Geografija občine in mesta Škofja Loka«.

Muzej je odprt vsak delavnik razen sobote od 9. do 13. ure, ob ponedeljih in sredah tudi popoldne od 17. do 19. ure. Skupinski obiski po dogovoru so možni tudi izven tega časa. V navedenem času je odprta tudi knjižnica in arhiv z dokumentacijo. Vstop prost.

KRANJI

GORENJSKI MUZEJ V KRANJU — V Mestni hiši je na ogled stalna arheološka, kulturno-zgodovinska, etnografska in umetnostno-zgodovinska zbirka. V galeriji v Mestni hiši je odprta zgodovinska razstava Turški tabori na Gorenjskem.

V baročni stavbi v Tavčarjevi ul. 43 je v I. nadstropju odprta republiška zbirka Slovenska žena v revoluciji. V II. nadstropju je na ogled etnografska zbirka Planšarska kultura na Gorenjskem.

V Presernovi hiši je odprt Presernov spominski muzej, v galeriji v isti stavbi pa slikarska razstava Ljoveta Kirbiša.

Galerijske in muzejske zbirke so odprte vsak dan od 10. do 12. ure in od 17. do 19. ure.

RADOVLJICA — Čebel